

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo

Špela Novak

**Ravnanje strokovnih delavcev in delavk v vrtcih
v odnosu do otrok iz mavričnih družin**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2020

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo

Špela Novak

**Ravnanje strokovnih delavcev in delavk v vrtcih
v odnosu do otrok iz mavričnih družin**

Magistrsko delo

Študijski program: Socialno delo

Mentorica: red. prof. dr. Darja Zaviršek

Ljubljana, 2020

PODATKI O MAGISTRSKEM DELU

Ime in priimek: Špela Novak

Naslov magistrskega dela: Ravnanje strokovnih delavcev in delavk v vrtcih do otrok iz mavričnih družin

Kraj: Vrhnika

Leto: 2020

Število strani: 80 Število prilog: 2

Mentorica: red. prof. dr. Darja Zaviršek

Ravnanje strokovnih delavcev in delavk v vrtcih do otrok iz mavričnih družin

Povzetek magistrskega dela

V magistrskem delu sem se osredotočila na odnos in ravnanje strokovnih delavcev v vrtcu, ki so redno, vsakodnevno v stiku z otroki, do otrok, ki prihajajo iz istospolnih, mavričnih družin. V teoretičnem delu sem tako predstavila pojem družine, ki se nenehno spreminja, in socialno starševstvo. V nadaljevanju sem se posvetila istospolni družini in predšolski vzgoji. Kurikulum za vrtce je nacionalni dokument, predstavlja podlago za izvajanje strokovnega dela v vrtcih. Med drugim so v kurikulumu predstavljeni cilji in načela predšolske vzgoje. Vrtec je namreč primarno okolje, kjer se otrok srečuje in spoznava z zunanjim svetom. Strokovni delavci pa lahko nevede s svojim ravnanjem močno vplivamo na zavedanje, ravnanje otrok v kasnejšem obdobju življenja.

Empirični del magistrskega dela je opravljen na osnovi kvantitativne metode in je hkrati eksplorativna opisna raziskava, katere osnovni raziskovalni namen je raziskovati ravnanje in odnos strokovnih delavcev do otrok, ki prihajajo iz istospolnih družin. Anketni vprašalnik je tako zajemal 60 javnih in zasebnih vrtcev iz Ljubljane in njene okolice. Z njegovo pomočjo sem prišla do ugotovitev, da si med drugim strokovni delavci želijo več strokovnih izobraževanj na temo istospolnih družin in da ob tematiki družina v vrtcih le malo strokovnih delavcev omeni pojem istospolna družina.

Upam, da bodo vsa spoznanja in ugotovitve, pridobljene skozi raziskavo, pripomogle k večji strokovnosti in sprejetosti istospolnih družin in redni omembi besedne zveze istospolna družina v vrtcu pri obravnavi tematike družina.

Ključne besede: istospolna družina, istopolni starši, vrtec, strokovni delavci, ravnanje in odnos, kurikulum, skriti kurikulum.

The conduct of kindergarten professionals towards children from homosexual families

Master's Thesis Abstract

In my Master's thesis, I've focused on kindergarten professionals attitude towards children that come from same-sex families and are in touch with them on a daily basis.

In the theoretical part, I present the family that is constantly changing and how social parenting looks like. Further, I mainly focus on same-sex families and preschool education.

The Kindergarten Curriculum is a national document, which presents a foundation for a professional kindergarten and preschool education. Among other, it also includes goals and principles of the preschool education.

Kindergarten is a primary place, where a child meets and learns about the outside world, so kindergarten professionals can, unknowingly, affect child's perception and behaviour later in his life.

In the empirical part of the Master's thesis, which is based on the quantitative method and also served as an explorative research, the main purpose was to explore the attitude of the kindergarten professionals towards children, that are coming from same-sex families.

The questionnaire included 60 (sixty) public and private kindergartens from Ljubljana and it's surroundings. It helped me to reach the conclusion that:

- kindergarten professionals absolutely want and need more professional education concerning same-sex families,
- there are not many kindergarten professionals that actively use the term same-sex family in the first place, when it comes to discussion about kindergarten families.

I hope, that my research and findings will result in better understanding and greater acceptance of same-sex families and the regular mention of this term in kindergarten, when discussing family issues.

Key words: homosexual family, homosexual parents, kindergarten, professionals, behavior and attitude, curriculum, hidden curriculum.

Hvala vsem, ki so mi pomagali in stali ob strani
pri zaključku študija in pri pisanju magistrskega dela.

Za kaj živimo, če ne za to, da drug drugemu lajšamo življenje?

George Eliot (Mary Ann Evans)

KAZALO

1. TEORETSKI UVOD	1
1.1. DRUŽINA.....	1
1.1.1. Tipologija družin.....	3
1.1.2. Socialno starševstvo.....	5
1.1.3. Posvojitev.....	6
1.1.4. Rejništvo	8
1.1.5. Skrbništvo	9
1.2. ISTOSPOLNA DRUŽINA	10
1.2.1. Nevidnost istospolnih družin	11
1.2.2. Vpliv na otroke	12
1.2.3. Posvojitev v istospolno družino	13
1.2.4. Mavrične družine	14
1.2.5. Družinski zakonik	15
1.2.6. Partnerska zveza	15
1.2.7. Skupnost LGBT	15
1.2.7.1. Transspolnost.....	16
1.2.7.2. Transfobija.....	16
1.2.7.3. Tranzicija	17
1.2.7.4. Ambulanta za spolno zdravje	17
1.3. PRISOTNOST RAZLIČNIH OBLIK NASILJA	17
1.3.1. Diskriminacija.....	17
1.3.2. Stereotipi in predsodki	19
1.3.3. Homofobično nasilje.....	21
1.3.4. Izkušnja in vrste nasilja v Sloveniji	22
1.3.5. Stigma	22
1.3.6. Prisotnost trpinčenja med mladimi	24
1.3.7. Ozaveščanje javnosti.....	27
1.3.7.1. Festival LGBT filma.....	27
1.3.7.2. Parada ponosa	27
1.3.8. Intimno državljanstvo	29
1.3.9. Certifikat »LGBT prijazno«.....	29
1.4. PREDŠOLSKA VZGOJA	30
1.4.1. Načela in cilji predšolske vzgoje	30
1.4.1.1. Načela predšolske vzgoje	30
1.4.1.2. Cilji predšolske vzgoje	31
1.4.2. Strokovni delavci v vrtcu	31
1.4.3. Strokovno delo v vrtcu.....	33
1.4.4. Kurikulum.....	33

1.4.5. Prikriti kurikulum	34
1.4.6. Delo v oddelku vrtca	35
1.4.7. Pogovor o homoseksualnosti	37
2. OPREDELITEV PROBLEMA	40
3. METODOLOGIJA	41
3.1. Vrsta raziskave	41
3.2. Merski instrument in viri podatkov	41
3.3. Populacija in vzorec	41
3.4. Zbiranje podatkov	41
3.5. Obdelava in analiza podatkov	42
4. REZULTATI IN INTERPRETACIJA	43
5. RAZPRAVA IN SKLEPI	57
6. PREDLOGI	64
7. ZAKLJUČEK	66
8. UPORABLJENA LITERTURA IN VIRI	68
8.1. Viri fotografij	73
9. PRILOGI	74
9.1. Anketni vprašalnik	74
9.2. Seznam vrtcev	79

KAZALO GRAFOV

Graf 4.1: Pogovor o družinah	44
Graf 4.2: Poznavanje slikanic o tematiki	46
Graf 4.3: Prisotnost slikanice v knjižnici	46
Graf 4.4: Delo v vrtcu s certifikatom »LGBT prijazno«	51
Graf 4.5: Osebni vidik poučevanja človekovih pravic in drugačnosti	52

KAZALO SLIK

Slika 1.1: Parada ponosa v Amsterdamu	28
Slika 1.2: Slikanica In s Tango smo trije	39

KAZALO TABEL

Tabela 4.1: Poznavanje oblik družin	43
Tabela 4.2: Pogovor o družinah	44
Tabela 4.3: Poglavitni razlog	44
Tabela 4.4: Drugo	45
Tabela 4.5: Prebiranje slikanice	45
Tabela 4.6: Vključenost otrok iz istospolnih družin v vrtec	47
Tabela 4.7: Oddelek	47
Tabela 4.8: Izkušnje	47
Tabela 4.9: Osebno prepričanje do otrok iz istospolne družine	47
Tabela 4.10: Lastna stališča in prepričanja	48
Tabela 4.11: Kompetence	49
Tabela 4.12: Potreba po znanju	49
Tabela 4.13: Izobraževanje	50
Tabela 4.14: Iskanje literature	50
Tabela 4.15: Navodila za ravnanje v primeru diskriminacije	51
Tabela 4.16: Osebna prepričanja	52
Tabela 4.17: Lastno mišljenje glede vplivanja na otroke	52
Tabela 4.18: Določitev igre otrokom	53
Tabela 4.19: Lastna izkušnja z istospolno usmerjenimi osebami	53
Tabela 4.20: Misli strokovnih delavk	54
Tabela 4.21: Spol	54
Tabela 4.22: Delovno mesto	55
Tabela 4.23: Starost	55
Tabela 4.24: Zaposlitev v ustanovi	55
Tabela 4.25: Lokacija vrtca	56

PREDGOVOR

V globalnem pogledu so se skozi zadnja desetletja dogajale velike spremembe. Prinesle so tudi spremembe v družinskem okolju. Spreminja se tipologija družine, saj se dogaja odmik od tradicionalne oblike družine, v sestavi oče, mama, otrok, ki je bila včasih najbolj razširjena. Pojavljajo se nove oblike družin, med drugim tudi istospolna družina, kjer dve odrasli osebi istega spola skrbita za dobrobit otroka v obliki socialnega starševstva. Odraščanje otrok v istospolnih družinah namreč ni nov pojav. Socialno starševstvo, kamor spada istospolna družina, je razmerje med odraslim in otrokom. Temelji na dolgotrajni ekonomski, čustveni, socialni oskrbi in navezanosti. Znotraj tega odrasla oseba opravlja starševske oziroma skrbniške funkcije in starševske dolžnosti in pravice.

Družina je prvo okolje, kjer se otrok uči in spoprime s primarno socializacijo. Ob vstopu v vzgojno-izobraževalno ustanovo oziroma v vrtec se prične ponovna socializacija in otrokovo predšolsko obdobje. Temeljni cilj v vzgoji in izobraževanju je oblikovanje samostojnega, odgovornega in razmišljajočega posameznika, ki se opira na kakovostno pridobljeno znanje in socialne in druge pridobljene spretnosti. Pri zagotavljanju kakovostne vzgoje in izobraževanja je pri vidiku posameznika treba izpostaviti njegovo pravico do kakovostne izvedbe vzgojno-izobraževalnega procesa s strani profesionalno podkovane pedagoške strokovne osebe.

V vrtcu se otrok druži z ostalimi otroki, ki so v njegovi skupini, in otroki iz preostalih skupin. Vzgojno-izobraževalni proces vodita dve strokovni osebi, ki imata za to potrebno strokovno ustrezno izobrazbo. Strokovni osebi delujeta in izvajata program, ki ga določa Kurikulum za vrtce. Slednji je nacionalni dokument, ki je namenjen pedagoškim strokovnim delavcem in ob primerni uporabi strokovne literature omogoča strokovnim delavcem strokovno načrtovanje in kakovostno izvajanje programa predšolske vzgoje v vrtcih.

Načeloma je položaj otrok iz istospolne družine enak položaju otroka, ki prihaja iz heteroseksualne družine. Vendar se osebe, ki so istospolno usmerjene in živijo v istospolni družini oziroma partnerski skupnosti, večkrat srečujejo z različnimi oblikami diskriminacije, homofobije ali so označene s stigmo.

V vrtcu moramo strokovni delavci obravnavati vse otroke enako in profesionalno izvajati strokovni pedagoški proces izvajanja strokovnega dela predšolske vzgoje. Vendar smo tudi strokovni delavci samo ljudje s svojimi prepričanji, predsodki in lastnim mišljenjem.

Strokovni delavci v vzgojno-izobraževalnih ustanovah močno vplivamo na otroke, s katerimi smo redno, vsakodnevno v stikih. Na otroke tako lahko vplivamo načrtno, še močneje pa nanje vplivamo popolnoma nezavedno, saj nas otroci mimogrede posnemajo in oponašajo.

Otroci, ki prihajajo iz istospolnih družin, ki so del skupine, kjer pedagoški strokovni delavec izvaja program, morajo imeti občutek varnosti in sprejetosti in morajo biti obravnavani enako in ne izpostavljeni. Strokovni delavec mora biti pri izvajanju svojega vzgojno-izobraževalnega procesa profesionalen.

Razlike, ki se dotikajo otrok na področju njihove lastne identitete in družinskega ozadja, morajo biti obravnavane spoštljivo, dostojanstveno, hkrati morajo otroci imeti občutek zaupanja in se ob tem še počutiti sprejeto in varno.

1. TEORETSKI UVOD

1.1. DRUŽINA

Družina je zelo pomembna za vsakega posameznika. Je naša prva, primarna socializacija in igra pomembno vlogo tudi v nadaljevanju življenja vsakega posameznika. Spremembe, ki so se dogajale in zgodile v globalnem pogledu skozi zadnja desetletja, so doprinesle tudi spremembe v intimno življenje družin. Tako je skozi zadnja desetletja moč opaziti globalni trend sprememb v obliki in spremembi klasične in tradicionalne oblike življenjskega sloga družine.

Družina velja za temeljnega posrednika človekovega obstoja v biološkem, družbenem, naravnem, duhovnem in kulturnem svetu. Vlogo družine priznavajo vse družbe, saj brez družine posameznik ne bi mogel biološko obstajati, ne bi mogel oblikovati svoje osebnosti vseh treh svojih razsežnosti: naravne, družbene in duhovne (Musek, 1995).

V zadnjih desetletjih je opaziti odmik od tradicionalnih oblik nuklearne družine, ki obsega poročen heteroseksualni par z otroki. Družinske spremembe izbirajo podobno pot tako v Sloveniji kot v državah zahodnega sveta. Intenzivnost spreminjanja je odvisna od kulturnih, družbenih in drugih raznolikosti, ki obstajajo v zahodni družbi. Družinsko življenje v Sloveniji postaja raznoliko. Družina je še vedno temeljna družbena institucija, vendar se spreminja po starostni in spolni strukturi, delitvi družinskega dela in hkrati se spreminjajo družinske vloge (Rener, Sedmak in Švab, 2006).

Po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije je v začetku leta 2011 živelo nekaj več kot 567.000 družin. Najštevilčnejši so bili zakonski pari z otroki. V treh od štirih družin je bil vsaj en otrok.

Pojem družina v Sloveniji pravno opredeljuje 2. člen Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, ki pravi, da je družina življenjska skupnost otroka, ne glede na starost otroka, z obema ali enim od staršev ali z drugo odraslo osebo, če ta skrbi za otroka in ima po tem zakoniku do otroka določene obveznosti in pravice.

Ekonomska komisija Združenih narodov za Evropo (UNECE) opredeljuje družino kot: »Družino definiramo v ožjem smislu kot jedrno družino, to sta dve osebi ali več oseb, ki živijo v skupnem gospodinjstvu in so med seboj povezane z zakonsko zvezo, kohabitacijo ali starševskim razmerjem« (Keilman, 2003 v Rener, Sedmak in Švab, 2006, str. 15). Ta definicija opredeljuje, da se med družine uvrščajo pari brez otrok, z enim ali več otrokom in eden od

staršev z enim ali več otroki. UNECE uporablja to definicijo v popisih prebivalstva Evrope od leta 2000 dalje (Rener, Sedmak in Švab, 2006). Pri tem je pomembno, kako dano definicijo razlagajo v demografski in statistični stroki (Rener, Sedmak in Švab, 2006):

- dve osebi sta definirani kot kohabitirajoča partnerja, če prebivata v skupnem gospodinjstvu in pri tem nista sklenila zakonske zveze, hkrati pa poročata in sporočata, da je njuno razmerje podobno uradno sklenjeni zakonski vezi. To pomeni, da lahko istospolna partnerstva obravnavamo na podoben način, zato lahko govorimo kot o družini;
- trigeneracijska gospodinjstva ne predstavljajo ene družine, ampak predstavljajo dve ločeni družini ali eno družino s članom iz drugega gospodinjstva;
- kot otrok je obravnavana oseba brez partnerja, ki prebiva v skupnem gospodinjstvu vsaj z enim staršem. Otrok, ki živi v družini, zakonski ali zunajzakonski skupnosti, je lahko biološki ali legalni otrok enega od partnerjev in ne nujno skupni otrok.

Statistična definicija družine se razlikuje od sociološke družine: »Družino definiramo kot skupino oseb, ki živi v skupnem gospodinjstvu in jo sestavlja vsaj ena odrasla oseba ter je med seboj povezana z zakonsko zvezo ali s kohabitacijo in starševskim razmerjem« (Nowotny, Fux, Pinnelli, 2004 v Rener, Sedmak in Švab, 2006, str. 16).

Dolenc (2016) opredeli družino kot življenjsko skupnost oseb v okviru zasebnega gospodinjstva. To je:

- življenjska skupnost staršev in neporočenih otrok, ki živijo z njima oziroma z enim od staršev. Starost otrok ni omejena, vendar pa ti nimajo svoje družine oziroma ne živijo v zunajzakonski skupnosti;
- življenjska skupnost moškega in ženske, ki sta sklenila skupno zakonsko zvezo;
- življenjska skupnost partnerjev, ki živita v zunajzakonski skupnosti;
- življenjska skupnost partnerjev istega spola.

Socioloških definicij je veliko in se med seboj razlikujejo, vendar ima velika večina osnovni poudarek v tem, da se družino opredeljuje kot dvogeneracijsko skupnost in hkrati velja za družbeno institucijo, ki skrbi za otroke (Rener, Sedmak in Švab, 2006).

Čačinovič Vogrinčič (1998) razume družino kot »tvorbo dveh ali več posameznikov, ki so v medsebojni interakciji, imajo skupna pravila, cilje, vrednote in skupne norme. Odnose v družini odraža struktura statusov in vlog. V družini pa se oblikujejo tudi strukture moči, mreža komuniciranja in načini vodenja.

V pripravi na mednarodno leto družine so poskušali strokovnjaki iz OZN oblikovati definicijo družine, ki bi bila sprejemajoča in kar najmanj diskriminatorna. Definicija OZN pravi: družino predstavljajo vsaj en (odrasel) človek ali skupina ljudi, ki skrbi za otroka/-e in je taka prepoznana v zakonodajah ali v običajih držav članic (Rener, Sedmak in Švab, 2006).

1.1.1. Tipologija družin

Obstaja veliko definicij, ki opredeljujejo pojem družine. Prav tako obstaja veliko različnih tipologij družin. Iz popisne definicije družine izhaja osnovna tipologija družin (Rener, Sedmak in Švab, 2006):

- družine zakonskih parov z otroki ali brez njih,
- neporočeni ali kohabitirajoči pari z otroki ali brez njih,
- starš (mama ali oče) z otrokom/otroki (pri čemer mora z enim od staršev živeti vsaj en otrok).

Pri svoji raziskavi leta 2011 je Statistični urad RS (2019) opredelil družine kot:

- zakonski par z otroki,
- zakonski par brez otrok,
- mati z otroki,
- zunajzakonska partnerja z otroki,
- oče z otroki,
- zunajzakonska partnerja brez otrok.

Tip družine je značilnost družine glede na razmerje med zakonci, partnerji, starši in otroki.

Osnovni tipi družine so (Dolenc, 2016):

- zakonski par brez otrok,
- zakonski par z otroki,
- mati z otroki,
- oče z otroki,
- zunajzakonska partnerja brez otrok,
- zunajzakonska partnerja z otroki,
- istospolna partnerska skupnost brez otrok,
- istospolna partnerska skupnost z otroki.

Na osnovi lastne definicije, ki jo je v pripravi na mednarodno leto družin definirala OZN, je slednja predlagala tudi tipologijo družin. Tako ločuje med (Cseh-Szombathy 1992 v Rener, Sedmak in Švab, 2006):

- jedrne družine, ki jo sestavljajo biološke in socialne jedrne družine otrok in staršev, enostarševske družine in adoptivne družine;
- razširjene družine, ki predstavljajo tri- in večgeneracijske družine, plemenske razširjene družine in poligamne razširjene družine;
- reorganizirane družine, kamor sodijo vzpostavljene ali dopolnjene družine, reorganizirane družine istospolnih partnerjev in življenje v skupnosti.

V zadnjem času je v socioloških raziskavah pogosto omenjena Brownova tipologija družin. Slednja razvršča družine na (Rener, Sedmak in Švab, 2006):

- jedrne družine (družine dveh staršev in otrok),
- klasične razširjene družine (razširjene družine, sestavljene iz več jedrnih družin, ki jih povezuje sorodstveno razmerje),
- modificirane razširjene družine (geografsko ločene družine, ki vzdržujejo redne sorodstvene stike),
- enostarševske družine,
- reorganizirane družine (ponovno vzpostavljene družine).

Glede na družinske življenjske aranžmaje v slovenskem okolju bi bilo smiselno razlikovati med (Rener, Sedmak in Švab, 2006):

- jedrnimi družinami, kamor spadajo enostarševske, dvostarševske in reorganizirane družine;
- razširjenimi družinami, ki opredeljujejo klasično razširjene in razpršeno razširjene družine.

Zaviršek in Sobočan (2012) poimenujeta družine kot:

- nuklearne (oče, mama in otroci),
- enostarševske (en starš in otrok),
- večgeneracijske (otroci, starši, stari starši ...),
- združene (razvezani odrasli, ki se združijo v novo družino),
- mavrične (mama, mama, otrok ali oče, oče, otrok),
- zvezdne (dve mami, dva očeta, več starih staršev, biološki in nebiološki otroci),
- štiriperesne družine (so lahko združene, mavrične ali zvezdne),
- rejniške družine,

- družine s posvojenim otrokom,
- dva ali več odraslih oseb brez otrok.

Družina je zagotovo mesto, kjer se mora vsak posameznik počutiti najvarnejše, to pa se ustvari z medsebojno ljubeznijo. Raziskave so pokazale, da so tisti otroci, ki so živeli v čustveno toplih družinah, odhajali v svet z velikim zaupanjem. Doma, v primarni družini, so pridobili dobro izkušnjo, ki jim je bila popotnica za nadaljnje življenjske izzive, s katerimi so se srečevali v nadaljevanju svojega življenja. Otroci, ki so živeli v hladnih družinah, so iskali svoje mesto v svetu z veliko nezaupanja in strahu (Zalokar Divjak, 2001).

1.1.2. Socialno starševstvo

Skozi spremembe, ki so v zadnjih desetletjih spremenile svet, so se pojavile novodobne tipologije družin. Prišlo je do velikih sprememb na področju skupnega življenja odraslih oseb. Zakonske zveze razpadajo in s tem posledično jedrne oziroma nuklearne družine.

Zaradi družbenih sprememb v ekonomski, socialni, tehnološki naravi prihaja socialno starševstvo kot pomembna sociološka in psihosocialna izkušnja, ki jo, globalno gledano, deli in pozna vse več ljudi (Zaviršek, 2012a).

Socialno starševstvo je razmerje med odraslim in otrokom. Temelji na dolgotrajni ekonomski, čustveni, socialni oskrbi in navezanosti. Znotraj tega odrasla oseba opravlja starševske oziroma skrbniške funkcije in starševske dolžnosti in pravice. V primeru združenih, mavričnih družin in mavričnih otrok pa temelji socialno starševstvo na družbenem odnosu, ki je enkrat legaliziran, drugič pa zopet ne (Zaviršek, 2012a).

Socialno starševstvo je starševstvo, ki nastane na tri načine (Zaviršek, 2012a):

- kot formalnopravni odnos, ki ga regulira država;
- kot razmerje do otrok, ki izhaja iz intimnega razmerja med odraslimi in je brez formalnopravne osnove;
- kot samodefiniranje doživetega odnosa s perspektive otroka, ki v odraslem izkusi in občuti osebo kot starša.

Zgodovinsko gledano, je socialno starševstvo obstajalo že v preteklosti. Izvajale so ga pestunje, varuške, dojilje, služkinje in navsezadnje stari starši in skupnost, v kateri je otrok živel.

V tradicionalnih pogledih pojem »starš« izpostavlja, da so odrasli in otroci med seboj biološko povezani oziroma je bila povezavi podlaga sklenitev formalne zakonske zveze dveh odraslih oseb, zato se uvaja koncept socialno starševstvo (Zaviršek, 2012a).

V preteklosti je starševstvo kot oblika socialnega razmerja temeljilo tako na bioloških kot na socioloških povezavah. V ekonomsko razvitejših družbah je vse manjše število norm in posledic, povezanih s poroko, povečuje se enakost med spoloma in izjemni razvoj na področju človeške reprodukcije, kar znatno vpliva na razširjanje socialnega starševstva. Slednje je bolj vidno v sestavljenih družinah kot pa v družinah, ki so uporabile reproduktivno tehnologijo. Medinska reproduktivna tehnologija, ki se ukvarja s širjenjem družine, prekine s predpostavko, da so tako zveza, sklenjena s poroko, heterospolna skupnost in reprodukcija neločljivi deli naravne celote, v kateri so starši in otroci med seboj povezani s krvnimi vezmi (Zaviršek, 2012a).

Ločitve, na novo zasnovane partnerske veze in s tem posledično povezanost otrok z odraslimi, kjer ni v ozadju nobenih krvnih vezi, posvojitve otrok, povečanje družin istospolnih odraslih oseb in družin, ki za nastanek lastne družine uporabljajo nova reprodukcijska sredstva, zelo zavzeto in temeljito spreminjajo osnovne kulturne koncepte družine. Hkrati širijo idejo starševstva, ki nima krvne, sorodstvene osnove, ampak temelji na skrbi (Zaviršek, 2012b).

Skrb za sočloveka je temeljna človeška življenjska dejavnost in nujni temeljni del vsakdanjega življenja vsakega posameznika. Najbolj poznane oblike socialnega starševstva so združene in reorganizirane družine.

1.1.3. Posvojitev

Ena najbolj poznanih oblik socialnega starševstva je posvojitev. V zadnjih letih 20. stoletja sta gospodarska rast in družbena blaginja spremenili posvojitve v pomoč parom in posameznim osebam, da postanejo starši. Tem zaradi posebnih okoliščin ni bilo dano postati biološki starš otroku, bodisi so želeli posvojenemu otroku dati priložnost za življenje in razvoj (Zaviršek, 2012a).

Posvojitev je večplastni in vseživljenjski proces oziroma je metoda, ki ustvari formalnopravno vez med otrokom in starši, ki ob rojstvu otroka ni obstajala. Tako se s posvojitvijo poveže otroka, družino, ki je otroka posvojila, in otrokovo biološko skupino. Starši, ki posvojijo otroka, ga dandanes posvojijo zato, da mu omogočijo običajno življenje namesto totalnega zavodskega okrilja in življenja v revščini in ne le zaradi tega, ker ne morejo imeti lastnih bioloških otrok (Zaviršek, 2012b).

Posvojeni otroci odraščajo v sklopu dveh družin. Dejansko odraščajo v socialni družini, biološka družina pa spremlja v ozadju otroka in posvojitelje. To pa je odločilno za (Swientek, 1999 v Zaviršek, 2008):

- uspešnost otroštva,
- možnost starosti primerne osamosvajanja v puberteti,
- oblikovanje skupin in vrstnikov,
- kasnejše samozavestno vzgajanje lastnih otrok,
- občutek lastne vrednosti.

Družine s posvojenim otrokom so posebne, saj se morajo ukvarjati s tistim, kar je za biološke družine samoumevno. Z izločitvijo otroka iz biološke družine in s preselitvijo v drugo se pretrga osnovni naravni proces. Potreba človeka, da je vpet v lastno družinsko zgodovino, zelo vpliva na lastno vrednost in izoblikovanje občutka osebne identitete (Klun, 2009).

Družine s posvojenim otrokom so bolj na udaru ljudi iz okolice, saj jih posledično le-ti opazujejo in ocenjujejo.

V Sloveniji poznamo notranje in mednarodne posvojitve. Na posvojitve čaka več kot 300 ljudi, opravljenih posvojitvev pa je nekaj deset letno. Leta 2011 je bilo izvedenih 54 posvojitvev. Od tega je bilo notranje izvedenih 35, mednarodnih posvojitvev je bilo 19. Največ otrok v mednarodnih posvojitvah je bilo iz Rusije in Ukrajine (Zaviršek, 2012b).

Najpomembnejši pravni vir, ki ureja mednarodno posvojitve, je Konvencija o varstvu otrok in sodelovanju pri mednarodnih posvojitvah. Sprejeta je bila leta 1993 v Haagu, Slovenija jo je ratificirala leta 1999 (Zaviršek, 2008).

Cilji konvencije so, da se določi zaščitne ukrepe, ki bodo zagotavljali, da so meddržavne posvojitve v otrokovo korist in se pri tem spoštuje otrokove temeljne pravice, priznane v mednarodnem pravu. Hkrati se vzpostavi sistem sodelovanja med državami pogodbenicami, ki bo zagotavljal spoštovanje zaščitnih ukrepov, in s tem preprečiti ugrabitve, prodajo ali trgovino z otroki in zagotoviti, da bodo države pogodbenice priznavale posvojitve, izvedene v skladu s to konvencijo (Zakon o ratifikaciji Konvencije o varstvu otrok in sodelovanju pri meddržavnih posvojitvah, 1999).

Zakonsko je opredeljeno, da se posvojitve ne sme razvezati in je trajna oblika socialnega starševstva. Pri posvojitvi se v rojstno matično knjigo vpišejo posvojitelji kot posvojenčevi starši (Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, 2004).

Med seboj razlikujemo posvojitve glede na obliko družine, vrsto, zaprto ali odprto posvojitve in glede na etične posebnosti. Oblike družin, ki lahko posvojijo otroka, so zakonski

par brez otrok ali z biološkimi otroki, samska ženska, heterogeni par v zunajzakonski zvezi z otroki ali brez bioloških otrok in registrirana ali neregistrirana istospolna skupnost. V Sloveniji je pri tem v veljavi enostranska posvojitev (Zaviršek, 2012b).

Posvojitve pokažejo boljše kot marsikatera druga sprememba v zasebnem življenju, kako starševstvo in otroštvo nista več stvar zasebnega življenja vsakega posameznika, ampak sta javni zadevi in posledica družbenih dogovorov in zakonodaje (Zaviršek, 2012b).

Otroci, ki so posvojeni, imajo gestacijske, genetske in socialne starše (Zaviršek, 2012a).

Čačinovič Vogrinčič (Klun, 2009) pravi: »Biti otrok v družini pomeni prevzeti vlogo v skupini, ki na svojstven, poseben način prispeva k njeni ohranitvi. Pravica otroka do stvarnosti je temeljna psihološka pravica otroka. Gre torej za pravico do stvarnosti, za pravico človeka, da se ga vzame resno; da živi naprej z vsem tistim, kar je s svojo stvarnostjo, ki jo sme in mora skrbno hraniti, da bi jo obvladal in razumel nove možnosti in nove zahteve.«

Od sredi petdesetih let preteklega stoletja je bilo mednarodno posvojenih čez milijon otrok. Pri tem prednjačijo Združene države Amerike, sledijo jim Avstralija, Kanada, Španija, Francija, Italija, Švedska in druge zahodne države Evrope. Dandanašnja praksa je, da je mednarodno posvojenih 65 odstotkov otrok (Smith Robati in Bromfield, 2017).

1.1.4. Rejništvo

Za rejništvo velja, da je socialno-varstvena storitev na območju Republike Slovenije, samo izvajanje rejniške dejavnosti pa velja za izven družinsko vzgojno-varstveno storitev izvajalcev. Slednji rejništvo izvajajo na svojem domu (Berglez, 2008).

Zakon opredeljuje rejništvo kot posebno obliko varstva in vzgoje otrok, nameščenih v rejniško družino na podlagi zakona, ki ureja družinska razmerja, ali drugega zakona, in je namenjeno otrokom, ki začasno ne morejo prebivati v biološki družini (Zakon o izvajanju rejniške dejavnosti, 2019).

Obdobja v rejništvu so deležni tisti otroci, čigar starši ne zmorejo, ne znajo ali nočejo ustrezno skrbeti za svoje otroke. Pri tem otrok ohrani svojo biološko družino. Pristojne institucije, center za socialno delo, pa se v času izvajanja ukrepa rejništva prizadevajo z odpravljanjem vzrokov za nastanek in povod začasnega odvzema otrok (Berglez, 2008).

1.1.5. Skrbništvo

Namen skrbništva za otroke je, da se z zagotovitvijo vzgoje in izobraževanja vsestransko razvije otrokova lastna osebnost in se otrok usposobi za samostojno bivanje in življenje. Za skrbnika se določi oseba, čigar osebnostne lastnosti in sposobnosti so potrebne za opravljanje obveznosti skrbnika. Obveznost skrbnika je prostovoljna in častna odločitev. Skrbnik pa ne more biti oseba, kateri je bila odvzeta starševska skrb, je poslovno nesposobna, čigar koristi so v navzkrižju s koristmi varovanca oziroma je skrbnik sam oziroma njen partner sklenil pogodbo z varovancem o dosmrtnem preživljanju. Skrbnik tudi ne more biti oseba, od katere ni mogoče pričakovati, da bo pravilno opravljala skrbniške obveznosti (Družinski zakonik, 2018).

1.1.2 Medicinsko reproduktivna tehnologija

Po ocenah ima v Sloveniji vsak šesti do sedmi par težave z zanositvijo, kar naj bi predstavljajo 15 odstotkov. Med uporabniki medicinske reproduktivne tehnologije je mnogo žensk in moških, ki potrebujejo spolne celice tretje osebe. Tako z uporabo spolne celice tujega darovalca postane vsaj eden od staršev otrokov socialni starš. Pot od spolne tekočine ali spolnih celic do samega starševstva je za mnoge mučen, dolg, finančno naporen, etično in vrednotno naporen proces (Zaviršek, 2012b).

Medicinsko reproduktivna tehnologija prinaša nova družbena razmerja, ki niso utemeljena na genetsko-bioloških razmerjih. V Sloveniji medicinsko reproduktivno področje pravno ureja Zakon o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo.

Slovenska zakonodaja prepoveduje uvoz tujih spolnih celic in ne hkrati ne dovoli, da bi par dobil dve spolni celici naenkrat. Zato se pari odločajo za reproduktivna potovanja (Zaviršek, 2012b).

Pri oploditvi s spolno celico tretje osebe nastanejo nove družinske oblike. Z otrokom je genetsko povezana oseba, ki je darovala spolno celico, njegov uradni starš pa je njegov socialni starš. To velja tako za moške ali ženske, ki so darovali svoje spolne celice kot tretja oseba v postopku oploditve. Tako rojen otrok ima tri starše, svoje genetsko biološke starše in socialnega starša (oče ali mama), s katerim živi skupaj. Otroku, čigar starši so pridobili v tujini obe spolni celici, ima štiri starše, dva genetsko biološka starša in socialna starša. V primeru, da partnerja potrebujeta še osebo, ki bo otroka donosila, ima slednji pet staršev. Pri njegovem procesu spočetja so tako sodelovali dva socialna starša, dva biološka starša in gestacijska mama, ki je bila nadomestna mama in je otroka donosila (Zaviršek, 2012b).

Mnogo staršev, ki so postali socialni starš s pomočjo medicinske reprodukcijske tehnologije, je pred dilemo, ali javno povedati okolici in otroku resnično zgodbo o njegovem spočetju. Zato je pri celotnem procesu spočetja velika mera diskretnosti.

1.2. ISTOSPOLNA DRUŽINA

Družine so različne in se spreminjajo in hkrati se razvijajo. Odraščanje otrok v istospolnih družinah ni nov pojav. Zgodovinsko gledano, so otroci pretežno odraščali med predstavniki enega spola.

Očem javnosti je bil pojav odraščanja v družini z istospolnimi starši skrit oziroma neviden, čeprav je družina živela družinsko življenje. Številne istospolne družine živijo družinsko življenje, ki je javnosti nevidno. V teh družinah se je otrok lahko rodil v partnerski zvezi dveh odraslih žensk oziroma gre za združene družine, kjer ima otrok dva biološka starša različnih spolov, vendar je en star v novi, istospolni zvezi (Zaviršek, 2012b).

Stacy in Biblarz sta leta 2001 napisala članek (How) Does the Sexual Orientation of Parents Matter?, v katerem sta objavila rezultate meta raziskave na tem področju.

V Sloveniji je prvi članek o otrocih iz mavričnih družin v prevladujoči reviji (revija Ciciban, Priloga za starše) izšel leta 2006. Istega leta je bil sprejet Zakon o registraciji istospolne zakonske zveze (Zaviršek in Sobočan, 2012).

Leta 2016 je bil sprejet novi Zakon o partnerski zvezi (ZPZ), ki je v uporabi od leta 2017.

Stacy in Biblarz (2001) sta tako v svoji meta raziskavi dokazala in proučila sociološke, družbene in navsezadnje politične vplive ter pojave, ki so tedaj prevladovali v družbi. Prav tako sta prišla do spoznanja, da ostaja veliko istospolno usmerjenih oseb skritih in prisotnih v heteroseksualnih razmerjih. Rezultati mete raziskave so pokazali, da se otroci, ki prihajajo iz mavričnih družin, razvijajo v manj stereotipne misleče osebe. Istospolni starši so deležni večjih diskriminacij in stereotipov in deležni neenakega spoštovanja kot heteroseksualni starši. Ker istospolni starši ne uživajo enakih pravic, spoštovanja in priznavanja kot heteroseksualni starši, se njihovi otroci spopadajo z bremenem neprimernih družbenih stigem. Skozi raziskavo je bilo odkrito, da je prisotnost istospolnih družin bolj prisotna v svetovljanskih mestih, kjer so bolj napredne sosedske, šolske in okoljske skupnosti in bolj strpni odnosi. Prav tako imajo otroci, ki izhajajo iz istospolnih družin, neko posebno moč in občutljivost, ki jih otroci kažejo, na primer večje zmogljivosti izražanja čustev ali večje empatije do družbene raznolikosti.

V Sloveniji je leta 2009 prvo raziskavo o istospolnih družinah opravila Ana Marija Sobočan. V raziskavi je opravila intervjuje z desetimi starši iz sedmih istospolnih družin, in

sicer petih lezbičnih in dveh gejevskih, ki imajo skupno devet otrok in vsi prihajajo iz urbanega naselja. V času raziskovalnega dela so imele vse družine vsaj enega biološkega otroka, ki je bil povezan z enim od staršev. Trije otroci so bili spočeti v času heteroseksualne zveze, štirje so bili spočeti s pomočjo umetne oploditve ali doma ali v tujini, eden je bil spočet s spolnim odnosom z osebo nasprotnega spola. Otroka, ki izhajata iz istospolne gejevske družine, je donosila nadomestna mama. Pri tem sta reproduktivni material za oploditev prispevala oba moška partnerja v zvezi (Sobočan, 2009).

Preprosto povedano, smo queer starši, biološki in nebiološki starši otrok, ki ustvarjamo ali si želimo čustvena in spolna razmerja (tudi) z istim spolom. Naše družine niso vnaprej določene glede na spol in število staršev, zato jih ne ločimo na popolne in nepopolne, ampak so vse popolne. Naši otroci imajo lahko enega ali več staršev ženskega ali/in moškega spola. Starši so biološki in/ali nebiološki, vsi pa smo starši, ki si za svoje želimo vse najboljše in svoje starševstvo obravnavamo z veliko mero odgovornosti. Queer staršem se otrok ne more »ponesrečiti«, ampak ga moramo skrbno načrtovati, zato pri nas nezaželenih otrok ni! Anja, socialna mama (Sobočan, 2009, 67).

Skozi intervjuje je avtorica identificirala teme, povezane z družinsko dinamiko, in teme, ki so povezane s položajem v družbi. Pri temah, ki so povezane z družinsko dinamiko, je izpostavila ljubezen, enakost, identiteto, iskrenost in (ne)anonimnost. Medtem pa je pri položaju v družbi izpostavila nevidnost, vključenost, skupnost, starševske spretnosti in razkritje.

Avtorica raziskave Sobočan (2009) ugotavlja, da so istospolno usmerjeni starši enakovredno vključeni v starševstvo. Vloga socialnega starša se kaže kot enakovredna v primerjavi z biološkim staršem. Poudarjena je bila pomembnost ljubezni in iskrenosti v odnosu starši in otrok. Ljubezen do partnerja in ljubezen do otroka je po mnenju anketiranih oseb tisti vir, iz katerega črpajo istospolne družine moč za spopadanje z različnimi situacijami.

1.2.1. Nevidnost istospolnih družin

Javno zbranih podatkov o tem, koliko otrok na svetu ali v posameznih državah živi v istospolnih družinah, ni. K. E. Joss tako meni, da so te družine skrite oziroma »pogosto nevidne«. V uradno zbranih statističnih podatkih družin lezbijk in gejev tako rekoč ni. J. Millbank (2003) v prispevku *From Here to Maternity: A Review of the Research on Lesbian and Gay Families* ugotavlja, da je do 10 odstotkov gejev in 20 odstotkov lezbijk staršev. V skandinavskih državah se je leta 2002 ocenjevalo, da na tisoče otrok živi v istospolnih družinah

(Anderssen in drugi). V norveški raziskavi, ki je zajela vzorec 2983 lezbijk in gejev, živečih na Norveškem, so prišli do ugotovitve, da je 10 odstotkov anketirank in anketirancev odgovorilo, da imajo otroke, pet odstotkov pa, da trenutno živijo s svojimi otroki (avtorji raziskave Outcomes for children with lesbian or gay parents. A review of studies from 1978 to 2000 so Anderssen, N., Amlie, C., in Erling Andre Ytteroy). Pri popisu prebivalstva leta 2000 v ZDA se je 600.000 prebivalcev opredelilo, da živijo s partnerjem ali partnerico istega spola. Pri tem se je 33 odstotkov ženske istospolne družine in 22 odstotkov moške istospolne družine opredelilo, da imajo v gospodinjstvu vsaj enega otroka, starega do 18 let. Na podlagi teh podatkov je veljalo v ZDA, da je v ZDA vsaj 65.600 očetov gejev in 96.000 mam lezbijk in imajo vsaj enega nepolnoletnega otroka in hkrati živijo s partnerjem ali partnerico istega spola (Hočevár, 2009).

J. Stacey in Biblarz (2001) sklepata, da ima v ZDA 1–12 odstotkov vseh otrok, ki so mlajši od 19 let, istospolno usmerjenega starša. Hkrati tudi poudarjata, da bi splošno sprejemanje odnosa do istospolnih družin verjetno uredilo in vplivalo na do sedaj zbrane raznolike podatke in hkrati pokazalo jasno in resnično število otrok, ki prebivajo v eno- ali dvostarševskih istospolnih družinah.

Starševska identiteta postavlja istospolne starše v družbi v ranljiv položaj. Anketirane osebe pravijo, da življenje z otrokom pomeni dokončno razkritje. Prav tako izpostavljajo primere nevidnosti v vlogi socialnega starša, v vrednotenju njihove vloge v otrokovem življenju in nevidnosti istospolne družine kot običajno družino (Sobočan, 2009).

Eden od namenov javnega razkritja je spremeniti človeške odnose. Pri tem z lastnim izpostavljanjem homoseksualnosti skušajo spremeniti in izobraziti ostale ljudi o sprejemanju drugačnosti (Saffron, 2001).

1.2.2. Vpliv na otroke

Konec sedemdesetih in v začetku osemdesetih let prejšnjega stoletja so bile izvedene prve raziskave, ki so zajemale otroke, ki so se rodili v zakonski zvezi in po razvezi svojih staršev zaživel s homoseksualno materjo, in otroke, ki so po ločitvi zaživel s hetero usmerjeno materjo. Raziskave so pokazale, da med primerjanima populacijama ni razlik, ki bi bile statistično pomembne (Hočevár, 2009).

Sobočan (2009) v svoji raziskavi odkriva, da so istospolno usmerjeni starši enakovredno vključeni v starševstvo. Pri tem se vloga socialnega starša kaže enakovredno vlogi biološkega starša. V odnosu starš – otrok so anketirane osebe predpostavile pomembnost ljubezni in

iskrenosti. Ljubezen do otrok in ljubezen med partnerjema predstavljata vir moči za spopadanje z različnimi situacijami.

Na otrokovo dobrobit in splošno dobro počutje veliko vpliva odnos med staršema.

Otroci, ki odraščajo v istospolnih družinah, nimajo težav s svojo spolno identiteto. Hkrati so otroci, ki izhajajo iz istospolnih družin, pogostejše osvobojeni tradicionalnih spolnih vlog in scenarijev. Predvsem lezbične matere so manj obremenjene s pričakovanji, da se morajo njihovi otroci podrežati tipičnim spolnim vlogam (Tuš, Špilak, 2014).

Tip družine ne vpliva na otrokov šolski uspeh. Posamezne skupine otrok so v določenih vidikih boljše od drugih otrok, vendar pri tem ni statistično značilnih razlik glede na tip družine, iz katere otrok izhaja (Tuš, Špilak, 2014).

1.2.3. Posvojitev v istospolno družino

V slovenskem pravu velja, da lahko in sme v istopolni partnerski skupnosti vsak od partnerjev s soglasjem partnerja posvojiti partnerjevega biološkega otroka. To dopustnost je izrecno potrdilo Vrhovno sodišče RS 28. 10. 2010. V soglasju z zakonom sme vsak od partnerjev v istopolni partnerski zvezi pod splošnimi pogoji posvojiti biološkega otroka svojega partnerja. Skupaj pa po zakonu ne moreta posvojiti otroka, ki ni biološki potomec enega od njiju. Veliko bolj problematičen je položaj otrok v istospolnih zvezah, kjer socialni starš otroka ne more posvojiti, po zakonodaji pa pripada otroku položaj pastorka. Zakonodaja pa pravic pastorka v istospolnih družinah ne ureja (Rajgelj, 2015).

V Evropi lahko istopolni partnerji skupaj posvojijo nebiološkega otroka na Islandiji, v Belgiji, na Nizozemskem, Norveškem, Švedskem, v Andori in Veliki Britaniji (Takacs in Kuhar, 2011).

Na centre za socialno delo je bilo v Sloveniji od leta 2010 dalje vloženih več vlog za enostransko posvojitev otroka v družino, kjer sta oba starša istega spola. Skozi neformalne pogovore s socialnimi delavkami so se razkrili določeni pomisleki. Na področju varstva otrok je posebej veliko konfliktov vrednot in etičnih pomislekov in navsezadnje negotovosti. Posvojitev je trajen ukrep, ki posvojiteljem dodeli starševske pravice in je nemogoče natančno predvidevati posledice tveganj, ker gre pri tem za dolgoročno oziroma trajno obdobje. Naloga socialnih delavk pri urejanju posvojitve je proučiti zahtevo za posvojitev, ustrezno in strokovno izvesti ugotovitveni postopek in pripraviti odločbo o posvojitvi in niso odgovorne za spolno usmerjenost biološkega starša. Socialno delo v Sloveniji se mora na področju dela z istospolnimi družinami še oblikovati, čeprav bi lahko institucije že lahko začele razvijati

primerne in relevantne pristope in znanja, s katerimi bi lahko strokovno spremljali in ocenjevali starše in jim bili pri tem tudi opora (Zaviršek, 2012b).

Položaj otrok v istospolnih družinah je načeloma enak položaju otrok v družinah staršev različnega spola. V določenih primerih pa se položaji vendarle razlikujejo. V primeru uradne posvojitve so razmerja posvojenih otrok, ki živijo v istospolni družini, enaka razmerju posvojenih otrok, ki živijo v družinah staršev različnih spolov. Težave nastanejo v primerih pravnih odločb, ki se nanašajo na otroke, ki niso posvojeni s strani istospolnega partnerja. Težave povzroča neizrazni pojem »pastorek«, saj ga zakonodaja ne opredeljuje (Rajgelj, 2015).

1.2.4. Mavrične družine

Mavrične družine so sestavljene iz istospolnih oseb, ki so se odločile skupaj in načrtovale skupnega otroka. Prav tako termin »mavrična družina« sestavljajo istospolne osebe, ki so pridobile biološkega otroka v prejšnjem, heteroseksualnem razmerju.

Pri ženskah, ki živijo v istospolnem razmerju in si želijo biološkega otroka, gre za dilemo, kakšno vrsto oploditve si želijo, ali oploditev v tujini, ker oploditev z biomedicinsko pomočjo za samske ženske ali ženske v razmerju z žensko ni mogoča, ali z oploditvijo doma s pomočjo kupljenega semena darovalca ali pa se odločijo za spolni odnos z moškim. Medtem imajo moški, ki živijo v istospolnem razmerju, dve možnosti za biološkega otroka. Tako imajo lahko dogovor z žensko ali lezbičnim parom ali pa se odločijo za nadomestno materinstvo (Zaviršek, 2008).

V življenjskem svetu istospolnih staršev se javna in osebna raven globoko prepletata in učinkujeta na obeh ravneh. Na osebni ravni bi tako lahko izpostavili enakost in pri tem enakovredne odnose v družini; iskrenost z otroki o vsem; ljubezen in z njo željo po otroku in navezanosti v družini; anonimnost oziroma neanonimnost in z njo vlogo drugega biološkega starša; identiteta in soočenje z vlogami v odnosu in v družini. Medtem bi se lahko na javni ravni življenjskega sveta istospolnega starša izpostavilo nevidnost in z njo nevidnost družine kot enote; starševske spretnosti in odgovornosti, ki jo prinaša vloga starša; skupnost in podporno mrežo vsakega posameznika in družine ter skupnosti; vključenost in z njo željo po vključenosti družin na ravni vsakodnevne življenja; normalnost in z njo enakost z raznospolnimi družinami ter razkritje samo in z njo vidnost v odnosu javnosti do enakosti istospolnih družin (Zaviršek, 2008).

1.2.5. Družinski zakonik

Družinski zakonik je dokument, ki ureja zakonsko zvezo, zunajzakonsko skupnost, razmerja med starši in otroki, oblike pomoči države pri težavah partnerskega in družinskega življenja, ukrepe za varstvo koristi otroka ter preživljanje, posvojitev, podelitev starševske skrbi sorodniku, rejništvo in skrbništvo za otroke in odrasle osebe, ki potrebujejo posebno varstvo (Družinski zakonik, 2018).

1.2.6. Partnerska zveza

Zakon o registraciji istospolne zakonske zveze ureja Zakon o partnerski zvezi. Pri tem uporablja tudi smiselne odločbe o zakonski zvezi. Partnerska zveza med osebama istega spola je lahko sklenjena oziroma nesklenjena.

Partnerska zveza je življenjska skupnost dveh žensk ali dveh moških. Taka zveza ima na vseh pravnih področjih enake pravne posledice, kot jih ima zakonska zveza. Partnerja partnerske zveze ne moreta skupaj posvojiti otroka in nista upravičena do postopkov oploditve z biomedicinsko pomočjo (Zakon o partnerski zvezi, 2017).

1.2.7. Skupnost LGBT

Skupnost LGBT zajema lezbijke, geje, biseksualce in trans osebe.

»LGBT stands for lesbian, gay, bisexual and transgender and along with heterosexual they are terms used to describe people's sexual orientation or gender identity« (LGBT Ireland, b.d.).

LGBTQI stands for lesbian, gay, bisexual, transgender, queer and intersexed community (Amnesty USA, b.d.).

»Queer is a word that describes sexual and gender identities other than straight and cisgender. Lesbian, gay, bisexual, and transgender people may all identify with the word queer. Queer is sometimes used to express that sexuality and gender can be complicated, change over time, and might not fit neatly into either/or identities, like male or female, gay or straight« (Planned Parenthood, b.d.).

Beseda »queer« ima zgodovino in je včasih bila, ponekod je še vedno, beseda z negativno oznako, ki posledično žali istospolno usmerjeno osebo (Planned Parenthood, b.d.).

Ker je skupnost LGBTQ zgodovinsko napačno predstavljena in posledično diskriminirana, je zato strokovnim delavcem izjemno pomembno, da razumejo pravice oseb LGBTQ in so

strokovni delavci pri tem sposobni prepoznati pristranskost ali diskriminatorno vedenje. Ker posamezniki iz skupnosti LGBTQ še vedno ne uživajo v celoti enakih pravic in privilegijev svojih neposrednih kolegov, je enako pomembno razumevanje predsodkov v zakonu in zagovarjanje napredka njihovih pravic (Lowenthal, 2019).

1.2.7.1. Transspolnost

Spolna usmerjenost in spolna identiteta ni isto. Med spolno usmerjenost tako spadajo primeri biseksualnost, homoseksualnost in heteroseksualnost. Transspolnost pa se nanaša na spolno usmerjenost. Transspolne osebe se lahko identificirajo kot moški ali ženska, vendar je ta spol drugačen od tistega, ki je osebi dan ob rojstvu. Cispolnost je nasprotje transspolnosti, saj je spol cispolnih oseb enak kot jim je bil predpisan ob rojstvu (Kvartir, b.d.).

Transspolnost je izraz za vse spolne identitete. Slednje temeljijo na človekovem čutenju in doživljanju sebe in so lahko v skladu z njima tudi preoblikovane. Transspolnost zajema vse spolne identitete, ki niso v skladu s spolom, ki je bil osebi pripisan ob rojstvu, in ne temeljijo na nujnosti ujemanja ob rojstvu pripisanega biološkega spola in osebne spolne identitete. Tako vključuje vse spolne identitete, ki presegajo, modificirajo ali negirajo družbeno zahtevane norme glede spola in spolnih identitet (TransAkcija, b.d.).

»Transgender is a broad term that can be used to describe people whose gender identity is different from the gender they were thought to be when they were born. “Trans” is often used as shorthand for transgender« (National Center for transgender equality, b.d.).

Transspolne osebe lahko želijo svoj zunanji videz in svoje telo prilagoditi svoji spolni identiteti ali pa ne pristajajo na to, da se morata telo in zunanji videz prilagoditi spolni identiteti (TransAkcija, b.d.).

1.2.7.2. Transfobija

Transfobija je skupek kulturnih in osebnih prepričanj, vedenj in verovanj, oblik agresivnega vedenja, ki temeljijo na predsodkih, sovraštvu, strahu ali gnusu. Usmerjeni so proti posameznicam ali posameznikom ali skupinam, ki ne ustrezajo družbenim pričakovanjem o spolnih normah oziroma jih prestopajo (TransAkcija, b.d.).

Transspolne osebe ob tem doživljajo negativne reakcije. Slednje se kažejo na številne različne načine. Tako se osebe izogibajo stikov z njimi, ignoriranju njihove identitete, lahko pa pride do omalovaževanja, zlorab in celo fizičnega nasilja (Psihologija dela, b.d.).

1.2.7.3. Tranzicija

V medijih se transspolnost pogosto primerja oziroma napačno enači z medicinsko tranzicijo, ki je najpogostejši prikaz transspolne izkušnje v medijih.

Tranzicija je proces, skozi katerega oseba z različnimi načini potrdi svojo spolno identiteto, ki se sicer ne ujema s spolom, ki je bil osebi pripisan ob rojstvu. Najbolj znana je hormonska terapija in operacije za potrditev spola, lahko pa tranzicija poteka brez telesnih oziroma zdravstvenih sprememb in so spremembe samo na družbeni ravni, v obliki sprememb zaimkov, imena, pravno priznanje spola ... (TransAkcija, b.d.).

1.2.7.4. Ambulanta za spolno zdravje

V sklopu Univerzitetne psihiatrične klinike Ljubljana že več kot 30 let deluje Ambulanta za spolno zdravje. V njej poteka obravnava na osnovi medicinske in psihoterapevtske kompetentnosti. Namenjena je ženskam, moškim in transosebam, prav tako enakovredno obravnava hetero-, homo-, biseksualne posameznike in pare. Na področju kliničnega zdravljenja je izhodišče širok spekter skrbi glede spolne identitete, usmerjenosti in spolnih izraznosti. Pri zdravljenju se spoštuje raznolikost tako v izraznostih kot tudi praksah ter različna pričakovanja in vrednote (Univerzitetna psihiatrična klinika Ljubljana, b.d.).

Živimo v kulturi in družbi, kjer sta poznana, uveljavljena in priznana samo ženski in moški spol. Tako smo vzgojeni v skladu s pričakovanji in družbenimi merili. Pri tem transspolnost postavlja nova dojetanja.

1.3. PRISOTNOST RAZLIČNIH OBLIK NASILJA

1.3.1. Diskriminacija

Dandanes je diskriminacija eden najpogostejše uporabljenih pojmov v kontekstu razprav o človekovih pravicah, zaščiti manjšin in neenakosti. Sodobni pomen besede diskriminacija je razumljen kot »*neprimerno ločevanje*«, v pravnem smislu pa velja beseda diskriminacija za »*nedopustno razlikovanje*« (Kuhar, 2009).

Članice Evropske unije so se z Amsterdamsko pogodbo iz leta 1997 zavezale k preprečevanju vsakršne diskriminacije na osnovnih šestih osebnih okoliščinah: spolu, rasi ali

etični pripadnosti, veri ali prepričanju, invalidnosti, starosti in spolni usmerjenosti (Kuhar, 2009).

Pod pojem diskriminacija spada tudi pomilovanje ali interpretiranje najrazličnejšega obnašanja, stisk mladih oseb in njihovih neuspehov spoprijemanja s spolno usmeritvijo staršev (Zaviršek, 2012a).

Diskriminacija je vedenje, ki sega od prefinjenih oblik do ekstremnih, fizičnega nasilja. Izvira iz stališč, ki segajo od posrednih in nezavednih kognitivnih oblik za izrecno zavzeta in javno izražena prepričanja. Pri tem lahko diskriminacija cilja na različne tako imenovane cilje. Pri otrocih cilja na otroke v različnih družbenih skupinah iz različnih razlogov na kulturni ravni. Zaradi zapletenosti se otroci še ne zavedajo, da je prišlo do diskriminacije. Celoten vpliv diskriminacije je pomemben tako za posameznike kot za družbo. Pri tem škoduje razvojnemu zdravju otrok in ohranja socialne neenakosti ter hierarhijo v družbi (Spears Brown, 2017).

Diskriminacija lahko velja za zapleteno, saj lahko temelji na več prekrivajočih se družbenih skupinah in lahko posledično izvira iz izrecne ali posredne pristranskosti. Pojavi se lahko na več različnih ravneh in se običajno pojavlja na vsaki ravni hkrati. Konkretno je lahko diskriminacija polna kulturnih izrazov v obliki stereotipov in predsodkov, strukturna pristranskost znotraj institucij in neposredne ali posredne pristranske interakcije, usmerjene na posameznika oziroma na otroka (Spears Brown, 2017).

Diskriminacija lahko temelji na spolu, rasi, etnični pripadnosti, telesni ali duševni sposobnosti, spolni orientaciji, spolni identiteti, teži, veri, narodnosti ali načinu priseljevanja oziroma po statusu in pripadnosti drugačni družbeni lestvici (Spears Brown, 2017).

Raziskava o nasilju in diskriminaciji oseb LGBT v Sloveniji je pokazala, da je 68 odstotkov vprašanih oseb že doživelo različne oblike diskriminacije zaradi svoje spolne usmerjenosti. V večini je šlo za verbalno diskriminacijo, v 80 odstotkih je bilo zmerjanje, sledilo je naključno izključevanje in ignoriranje, grožnje s fizičnim nasiljem itd. (Kuhar, 2009).

Najpogostejše oblike nasilja, ki jih je ugotovila raziskava in so jih deležni otroci iz mavričnih družin, so (Zaviršek in Sobočan, 2012):

- otroci so nenehno deležni istih vprašanj in so zaslišani o lastni družini, ne da bi pri tem spraševalec zares želel razumeti novejšo obliko družine;
- za ljudi ali določen družbeni sistem je mavrična družina nevidna;
- ljudje imajo dvom o socialnih in bioloških temeljih družine, hkrati pa tudi dvomijo o različnih oblikah spočetja otroka;
- heteronormativna slabšalna označevanja mavričnih družin;

- zaznamovanje otrok na podlagi spolne orientacije njihovih staršev, pri tem stigma staršev vrstniki in učitelji prenašajo na otroke;
- razlaganje stvari, ki gredo lahko narobe v življenju otroka na primeru spolne usmerjenosti njegovih staršev;
- pomanjkanje znanja o istospolnih družinah v vzgojno-izobraževalnih ustanovah in reprodukcija družbenih podob družine;
- strokovni delavec izpostavlja otroka pred razredom, ga obravnava neenako oziroma ga maltretira.

1.3.2. Stereotipi in predsodki

Stereotipi se oblikujejo na osnovi posploševanja, pomanjkljivih dejstev, generaliziranih informacij ali se oblikujejo na podlagi dezinformacij. Pri predsodkih je v ospredju miselna sodba, ki poleg stereotipa vsebuje še čustva. Pri predsodkih so tako v ospredju čustva in čustveno obarvane vnaprejšnje sodbe. Na osebni ravni vsakega posameznika je za nastanek in ohranjanje predsodkov pomembna primarna socializacija, kjer vsak posameznik pridobi prve posplošene sodbe o svetu. Pomembna je tudi sekundarna socializacija, kjer posameznik prek prikrita kurikula lahko pridobi stereotipne informacije, ki so polne predsodkov (Kuhar, 2009).

»Stereotip je pravzaprav rezultat nujnosti, sklepanja na osnovi omejenih informacij in obenem potrebe, da poenostavimo kompleksnost pojavov in dogajanj v svetu ter se izognemo neskladnosti v zaznavah. Naloga stereotipov ni, da bi povsem ustrezali stvarnosti, temveč da poudarijo tipične in za nas pomembne poteze objektov« (Nastran-Ule, 1995, str. 156).

Zornik in Mirović (1996) pravita, da so stereotipi skupek močno razširjenih verjetij in se izoblikujejo v določenih družbenih razmerah ter imajo status samostojnega dejstva, kljub temu da je znanstveno dokazana neveljavnost stereotipa. Pod njuno so vzroki za homoseksualnost sledeči:

- težave, ki jih imajo otroci v svojem odnosu s starši; dominantna mama, hladen oče;
- strah ali sovraštvo do predstavnikov nasprotnega spola;
- pri ženskah je v njihovi poudarjeni moškosti, medtem je pri moških v poudarjeni ženskosti;
- v porušenem kemičnem ravnotežju hormonov.

Obstajajo tudi lastnosti homoseksualnih oseb, ki skušajo predstaviti značilnosti homoseksualnih oseb na splošno in jih prepisujejo vsem homoseksualnim osebam. Te lastnosti so naslednje (Zornik in Mirović, 1996):

- »Homoseksualci so poženšчени, lezbijke pa so možače oziroma geji hočejo postati ženske, lezbijke pa moški.«
- »Homoseksualci sovražijo ženske, lezbijke pa sovražijo moške.«
- »Aids je izključno bolezen homoseksualcev.«
- »Homoseksualci in lezbijke so hormonsko in duševno moteni ljudje.«
- »Homoseksualci in lezbijke so nesrečni in depresivni ljudje, bolj občutljivi, nervozni, emocionalno labilni in dovzetnejši za socialne bolezni, kot je na primer paranoja.«
- »Homoseksualne in lezbične zveze so prehodne oblike in po čustveni in erotični plati niso enakovredne heteroseksualni zvezi.«
- »Vsi homoseksualci so promiskuitetni.«
- »Homoseksualnost je nenaravna, amoralna in grešna.«
- »Homoseksualci in lezbijke niso dobri starši, ker vpeljujejo otroke v svoj način življenja; ko bodo otroci odrasli, bodo sami postali homoseksualni.«

V sklopu publikacij za sprejetje Družinskega zakonika, s katerim naj bi razbijali diskriminacijo in spodbujali enakost, je bilo v publikaciji z naslovom Istospolne družine v slovenski družbi predstavljeno sedem predsodkov o Družinskem zakoniku (Medved, 2010):

- »Otroci potrebujejo mater ali očeta, da bosta lahko oba odigrala svojo moško in žensko vlogo.«
- »Edino sprejemljivo okolje za otroka je tisto okolje, v katerem imamo mater in očeta, ki sta poročena.«
- »Istospolno usmerjeno nimajo trajnih odnosov in zato niso primerni za starševstvo.«
- »Otroci, ki jih bodo vzgajale istospolne družine, bodo verjetneje tudi sami postali istospolno usmerjeni.«
- »Otroke iz istospolnih družin bodo vrstniki zavračali.«
- »Istospolni starši bodo zlorabljali otroke.«
- »Otroci, ki jih vzgajajo istospolno usmerjeni, bodo zaradi staršev odraščali v nemoralnem okolju.«

Do sedaj se je zelo malo raziskav opredelilo o otrokovem dojemanju diskriminacije. Vendar pa so s kombiniranjem raziskav o otrokovem dojemanju diskriminacije z raziskavami o socialno kognitivnem razvoju prišli do spoznanj, da so vidne otrokove spremembe v

dojemanju diskriminacije, povezane z njegovo starostjo in kognitivnim razvojem. Tako lahko otroci skozi različne kognitivne sposobnosti pridobijo številne osnovne kulturne in socialne kognitivne spretnosti, ki jim omogočajo, da do šestega leta zaznajo diskriminacijo v številnih situacijah. Vendar se otrokovo dojemanje diskriminacije razlikuje od odraslega, saj otroci še ne zmorejo prepoznati neprimernega vedenja, saj ne morejo preveriti in socialno primerjati podane informacije (Spears Brown, 2017).

1.3.3. Homofobično nasilje

Homofobija je strah pred homoseksualnostjo in pogosto vsebuje elemente sovraštva. Raziskave so pokazale, da je homofobija bližje predsodku kakor fobiji. Homofobična oseba čuti odpor in sovraštvo do gejev in lezbijk in se pogosto obnaša v skladu s svojimi čustvi. Tako homofobična oseba sodeluje v diskriminaciji, preziranju in zatiranju homoseksualnih oseb. Pri tem so ponavadi povzročene reakcije, ki pogosto psihično in fizično povzročajo trpljenje homoseksualnim osebam (Hancock, 1986).

Znana značilnost homofobije je strah ljudi, da bi jih kdo, njih same, označil za homoseksualne osebe. Oseba, ki odklanja določeno skupino, nikakor ne želi, da bi ga drugi videli kot člana te skupine. Navsezadnje pa lahko homofobija pomeni tudi globok osebni strah pred lastno homoseksualnostjo (Hancock, 1986).

Ena najpogostejših strategij za preprečevanje homofobičnega nasilja, ki so jo izbrali otroci in mladi, je, da so skrbno izbirali osebe, katerim so zaupali, da živijo v mavričnih družinah. Med oblikami nasilja, ki so jih deležni, so slabšalni in poniževalni ukazi, pomilovanje ali interpretiranje različnih oblik obnašanja, stiske mladih in njihovih neuspehov s spolno usmeritvijo staršev. Pomemben vir doživljanja homofobije so tudi najožji sorodniki. Po ločitvi obstaja tudi strah, da bo istospolna zveza uporabljena kot razlog, da bo eden od staršev zahteval starševske pravice do otroka (Zaviršek in Sobočan, 2012).

Otroci se zavedajo homofobnih in diskriminatornih predsodkov in posledično razvijajo svoje lastne strategije s spopadanjem le s tem. Tako razvijajo svoje taktike, ki v večini slonijo na pragmatičnem pristopu, s katerim se počutijo varne. Otroci, ki izhajajo iz istospolnih družin, imajo pravico do razkritja oziroma nerazkritja svojega ozadja. Pri nerazkritju jih vodi občutek sramu in nerodnosti glede homoseksualnosti svojih staršev, vendar to lahko vodi k lastni taktiki obrambe pred neprijetnimi zunanjimi predsodki. Po drugi strani pa nekateri otroci prevzamejo poglede svojih staršev, saj menijo, da spolna usmerjenost staršev ni predmet javnega življenja, ampak je del zasebne plati vsakega posameznika (Saffron, 2001).

Vsak razpad partnerske, zakonske zveze je težak, vendar v primeru, ko so prisotni še homoseksualnost in skupni otroci, je posebej težko. V večini primerov v obravnavi delitve skrbništva nad otrokom je velikokrat homofobija razlog pri dodelitvi in skrbništvu nad otrokom (Saffron, 2001).

1.3.4. Izkušnja in vrste nasilja v Sloveniji

Med letoma 2003 in 2004 je bila izvedena prva sociološka raziskava o vsakdanjem življenju lezbijk in gejev v Sloveniji. Ponovitvena raziskava je bila izvedena med letoma 2014 in 2015. Nosilka projekta je bila Alenka Švab, soavtor pa Roman Kuhar.

Obe raziskavi o vsakdanjem življenju lezbijk in gejev v Sloveniji sta odkrili, da je nasilje zaradi lastne spolne usmerjenosti izkušnja za skoraj polovico anketiranih oseb. Leta 2003 je 53,3 odstotka oseb poročalo o doživetju nasilja zaradi spolne usmerjenosti. Leta 2014 je bil delež podoben, 50,3 odstotka. Obe raziskavi sta raziskovali med tremi vrstami nasilja: psihičnim, fizičnim in spolnim nasiljem. Prednjači psihično nasilje, ki mu sledita fizično in nato spolno nasilje. Osebe, ki so doživele nasilje, pravijo, da izkušnja ni bila le enkratna, ampak nekajkratna (Kuhar in Švab, 2019).

V ponovitveni raziskavi so bila dodana vprašanja glede prijave nasilja. 91 odstotkov vprašanih oseb ni prijavilo nasilja z razlogi, ki so enaki vzrokom za neprijavo diskriminacije: neekonomičnost prijave in minimalizacija nasilja. Glavnina oseb, ki so prijavile nasilje, je poročala o nevtralnih in pozitivnih izkušnjah s policijo (Kuhar in Švab, 2019).

V ponovitveni raziskavi je bilo prisotno vprašanje o nasilju v partnerski zvezi. 11 odstotkov, od tega 8,2 odstotka moških in 14,5 odstotka žensk, je potrdilo, da so že bili v istospolni partnerski zvezi, kjer je bilo oziroma so doživeli nasilje. Velika večina je poročala o verbalnem nasilju. Ženske predstavnice so pogosteje poročale o fizičnem, moški pa o psihičnem nasilju (Kuhar in Švab, 2019).

1.3.5. Stigma

Ameriški sociolog Erving Goffman (2008) je v svoji knjigi *Stigma: zapiski o upravljanju poškodovane identitete* inovativno zasnoval družbeno stigio. Besedni izraz »*stigma*« si je sposodil v preteklosti, pri starih Grkih, kjer stigma označuje nenavadna ali slaba telesna obeležja, in ga prenesel v splošni jezik globalnega družbenega znanja. Dandanes stigmatizacijo razumemo kot družbeno marginalizacijo.

Plous (Jagodić, 2019) pravi, da je stigma tista značilnost posameznika, ki ga razlikuje od normativnega modela, ki ga zapoveduje in oblikuje družba. V primeru, ko pride posameznikova stigma do izraza, posamezniku grozi soočenje z negativnimi posledicami, ki so lahko vnaprej nastali negativni predsodki o skupini in njenih članih.

Posameznik se upira stigmati, jo zavrača in je ne čuti kot kredibilno informacijo o svoji lastni osebnosti. Je identiteta, ki je posameznik ne želi, vendar se je ne more znebiti, ne zavreči, vse dokler tega ne stori okolje, ki to identiteto izvaja. Stigma se namreč vzpostavi z odnosom okolja in samo tako lahko spet izgine (Božič, 1991).

Stigma se lahko dobi z rojstvom ali kasneje v življenju. Lahko je telesna, značajska, skupinska ali dosežena, lahko je povzročena ali občutena in ima dve značajski lastnosti (Jagodić, 2019):

- časovnost, saj tisto, kar je bilo stigmatizirajoče včeraj, ni nujno, da bo tudi danes;
- kontekstualnost, saj se stigma doživlja v določenem socialnem kontekstu v razmerju do določenih drugih.

Skoraj vsak otrok ali mladostnik pripada vsaj eni stigmatizirani skupini, ne glede na to, ali gre za etično, kulturno, družinsko ali kakšno drugačno ozadje. Diskriminacija na podlagi rase oziroma narodnosti ali na podlagi načina priseljevanja in diskriminacija na podlagi spola, spolne usmerjenosti in spolne identitete lahko povzroči dolgoročno akademske, psihološke in socialne posledice. Zlasti kadar je usmerjena diskriminacija pri kognitivno razvijajočem se otroku ali čustveno ranljivem mladostniku. Kakšen vpliv in posledice pusti ta diskriminacija na otroku oziroma mladoletniku, je odvisno od otroka samega. Pri prepoznavanju diskriminacije, katere je otrok deležen, imata velik vpliv njegove kognitivne sposobnosti zaznavanja pristranskosti razumevanje konteksta, v katerem se pristranskost pojavi, in otrokova zmožnost sredstev pomoči, ki jih imajo za pomoč pri soočanju s pristranskostjo (Spears Brown, 2017).

Stigmatizirane osebe občutijo različne posledice stigmatizacije. Pri tem se soočajo s povečano anksioznostjo in kardiovaskularnimi reakcijami, lahko privede do izgube položaja v družbeni hierarhiji, stigmatizirana oseba se sooča z ignoriranjem, različnimi predsodki, diskriminacijo, nasiljem, oslabljenim dostopom do pomembnih družbenih virov, kar posledično vodi do ogrožitve njihove finančne zmožnosti preživetja. Osebe, ki doživljajo stigmatizacijo, se lahko počutijo manj dobrodošle, osebni odnosi postanejo težavni (Jagodić 2019).

Pri soočanju s posledicami, ki jih prinese stigma s psihološkimi izzivi, ljudje praviloma izbirajo različne strategije. Soočanje z lastno stigmo je v veliki meri odvisno od situacije, vrste, ciljev, pričakovanj in od socialno-kulturnega konteksta stigme. Strategije reševanja so lahko aktivne in proaktivne (Jagodić, 2019).

V politiki homoseksualnosti in spolne usmerjenosti se zdi, da javna mnenja množice vključujejo veliko več kot le stigmo na področju homoseksualnosti, ampak tudi splošne vrednote, zlasti človekoljubnost in strah pred oblastjo in so lahko pomembne ravno toliko in morda še bolj. Že kako je postavljeno vprašanje, povezano s homoseksualnostjo, lahko pomembno spremeni in nakaže, kdo je bolj ali manj podpornik ali nasprotnik (Strand, 1998).

1.3.6. Prisotnost trpinčenja med mladimi

Dandanes se otroci srečujejo s trpinčenjem že zelo zgodaj. Trpinčenja v vrtcih načeloma ni, vendar so lahko otroci tarča trpinčenja kasneje. V medsebojnih neformalnih pogovorih pa so otroci deležni mikroagresije. Psihično nasilje na podlagi identitete se pogosteje pojavlja v šolah.

Učenci, učenke, dijaki in dijakinje, ki so ali sami del LGBT-populacije oziroma izhajajo iz istospolnih družin, so tako v Sloveniji in po svetu tarča verbalnega, fizičnega, čustvenega nasilja in trpinčenja. V nekaterih državah se tega zelo zavedajo in delujejo ter poučujejo v smeri prepričevanja medvrstniškega nasilja, čeprav jih pogosto predramijo šele primeri samomorov ali celo umorov zaradi spolne identitete ali spolne usmerjenosti posameznika (Majerhold, 2019).

V ta namen je bila poslana na Irskem pobudnica pravila o zatiranju ustrahovanja v osnovnih šolah. Vsebujejo tri poglavitna pravila (Ilga Europe, b.d.):

- posodobitev šolske politike proti nasilju;

»Bullying is unwanted negative behaviour, verbal, psychological or physical conducted by an individual or group against another person(s) and which is repeated over time. It includes relational bullying, cyber-bullying and identity based bullying such as homophobicbullying« (Ilga Europe, b.d.).

- poimenovanje homofobično in transfobično nasilje kot primeri, ki temeljijo na identiteti oziroma na ustrahovanju v politikah proti nasilju;
- vključitev v izobraževanje in preventivne strategije v zvezi s homofobnim in transfobičnim ustrahovanjem.

Medtem ko se v vrtcih otroci načeloma še ne srečujejo s homofobičnim in transfobičnim ustrahovanjem, se slednje pogosteje pojavlja v šoli.

V slovenskih srednjih šolah je precej prisotno medvrstniško nasilje in trpinčenje ne glede na spolno usmerjenost in identiteto. Pogosto to nasilje ostaja nesankcionirano. V primeru, da se

učitelji odločijo za posredovanje, uporabijo kot pristop pri preprečevanju nasilja grožnjo s kaznijo (Majerhold, 2019).

Na kraju incidenta lahko na nasilje odreagira pedagoški strokovni delavec, ki ga zazna, ali pa se o tem posvetuje s svetovalno službo oziroma z vodstvom šole, če gre pri nasilju za resnejši problem (Majerhold, 2019).

V ponovitveni raziskavi, ki sta jo izvedla Kuhar in Švab (2019) v Sloveniji, je moč zaznati skrb zbujajoč podatek, saj je v vzorcu iz leta 2014 še enkrat več (44 odstotkov, v prvotni raziskavi le 22 odstotkov) nasilja zaradi spolne usmerjenosti s strani sošolcev in sošolk. Predvideva se, da je za to prisotno več dejavnikov. Deloma je to lahko pripisati večji vidnosti gejev in lezbijk v šolskem prostoru ter večji senzibilnosti in prepoznavanju homofobičnega nasilja. Pri vsem tem ne gre pozabiti na strokovni kader, saj odsotnost systemskega obravnavanja problema homofobije in samega nasilja na šoli lahko vodi k povečanju nasilja v šolskem prostoru. Pri tem prav tako ne gre pozabiti informativnega podatka, ko je v prvotni raziskavi iz leta 2003 dobrih 55 odstotkov anketiranih oseb odgovorilo, da so v času šolanja ali v osnovni šoli ali v srednji šoli obravnavali homoseksualnost. V ponovitveni raziskavi iz leta 2014 je na to vprašanje pozitivno poročalo samo 46 odstotkov anketiranih oseb.

Iz različnih raziskav je razvidno, da med vzroke nasilja in trpinčenja spadajo predsodki, stereotipi, sovražnost, ki se jih otroci nevede naučijo od svojih staršev in celo strokovnih delavcev, saj trpinčenja in nasilja že zaradi nepoznavanja tematike in posledično neprepoznavanja vrste nasilja slednjega ne sankcionirajo (Majerhold, 2019).

Po svetu je veliko poznanih primerov, ko so otroci in mladostniki napravili oziroma poskušali napraviti samomor zaradi trpinčenja LGBT-oseb in medvrstniškega nasilja. V Sloveniji ne poznamo primerov poskušanja ali že napravljenega samomora zaradi trpinčenja, ampak so zato pri nas bolj pogosti sprenevedanje, ignoranca, odkriti predsodki. Prisotno je celo neposredno nasprotovanje ozaveščanju o homofobičnem in transfobičnem nasilju ter umeščanju LGBT-tem v učne načrte. Eden poglobitnih vzrokov je pritisk s strani staršev, ki menijo, da bi seznanitev otrok s temami, ki so povezane s homoseksualnostjo, lahko vplivala na otrokovo spolno identiteto in spolno usmerjenost (Majerhold, 2019).

Od septembra 2020 bodo morale vse angleške in valižanske srednje šole poučevati o spolni usmerjenosti in spolni identiteti. Hkrati pa bodo vse osnovne šole poučevale o različnih družinah, med drugim tudi o LGBT-družinah. Vendar pa je pri tem prišlo do veliko odmevnih negativnih reakcij proti tej potezi s strani staršev, ki protestirajo zunaj šol v različnih krajih (Gallagher, 2019).

V Braziliji se je skupaj s sodelovanjem z različnimi organizacijami civilne družbe izvajal program Šole brez homofobije, ki med drugimi dejavnostmi vzpostavlja srečanja z več zainteresiranimi stranmi in družbenimi gibanji na regionalni ravni proti boju proti homofobiji v šolah. Program je vključeval pregled učnih načrtov za vključitev spolne raznolikosti in hkrati je vseboval razvoj modulov za usposabljanje učiteljev, ki bi izvajali omenjeni program v varnih šolah (Education for change, 2013).

Razlike, ki se dotikajo otrok na področju njihove lastne identitete in družinskega ozadja, morajo biti obravnavane spoštljivo, dostojanstveno, hkrati morajo otroci imeti občutek zaupanja in se ob tem še počutiti sprejeto in varno.

Strokovni delavci so poučeni in seznanjeni s postopki ravnanja za podporo otrokom, ne glede na njihovo družinsko ozadje, kulturo, prepričanje, identiteto in narodnost. Letni delovni plan dela in delo z otroki se osredotoči na otroke in priznavajo edinstvenost posameznika in hkrati strokovni delavec skrbi za potrebe vsakega otroka (Ilga Europe, b.d.).

Strokovni delavci, vzgojitelji in osnovnošolski profesorji, vplivajo na otroke veliko bolj, kot si lahko predstavljamo. Leta 2012 je bila izpeljana raziskava med pedagoškimi strokovnimi delavci *Homofobija na naši šoli?* 35 odstotkov vprašanih je potrdilo, da so na delovnem mestu zaznali verbalno homofobično nasilje, ki se nanaša predvsem na neposredne zmerljivke, kletvice in šale, ki jih večinoma izrekajo dijaki. Pet odstotkov jih je poročalo tudi o prisotnosti fizičnega nasilja. Visokemu tveganju so izpostavljeni tudi LGBT-učitelji in učiteljice, kar posledično negativno vpliva tudi na stopnjo razkritosti LGBT-učencev in učenk, saj jim posledično reakcije na učiteljevo razkritje sporočajo, da samo razkritje ni dobra strategija preživetja (Majerhold, 2019).

Vprašanja oziroma dogodki, povezani s homofobičnim in transfobičnim ustrahovanjem, se pojavljajo na vseh področjih šole; v učilnici, na igrišču, v politikah in vzgojnih programih ter v šolski zbornici. Pri ustvarjanju pozitivne šolske klime, kjer je prisotno homofobično in transfobično ustrahovanje, je pomembno, da se goji spoštljiv odnos že med najmlajšimi učenci. Pri tem so lahko v veliko pomoč praktični predlogi, kot je pogovor o različnih in enako obravnavanih družinah, primerno jezikovno izražanje, pogovori o posebnih priložnostih, kjer so bili otroci prisotni, in primerno obrazloženi odgovor na zastavljena vprašanja otrok. Med otroško igro je treba imeti s strani strokovnega delavca nadzor nad vsem dogajanjem, posebej nad skrivnimi oziroma skritimi kotički, kjer lahko poteka otroška igra. Prav tako je zaželeno, da si otroci sami izberejo igro in igrače, ki jim niso določene na podlagi spola. Na šolski ravni so zaželeni predpisi in navodila za ravnanje v primeru diskriminacije na podlagi spolne diskriminacije (Ilga Europe, b.d.).

Primeri, kjer je prisotna diskriminacija s strani strokovnega delavca, so lahko prisotni v obliki diferencialne disciplinske tožbe, različne zahteve za otroke oziroma izključitev iz dejavnosti, ignoriranje etičnega ozadja otroka ... (Spears Brown, 2017).

Za pedagoške strokovne delavce je pomembno, da razumejo različne oznake, ki se uporabljajo v skupnostih LGBTQ, iz dveh razlogov (Lowenthal, 2019):

- ameriško psihološko združenje poudarja, da je veliko stigem še vedno povezanih z LGBTQ-posamezniki, kar posledično privede do pomanjkanja razumevanja, ki povzroča predsodke in diskriminacijo;
- pedagoški strokovni delavci brez predznanja na področju LGBTQ imajo slabši položaj, ko se borijo za razumevanje spektra identitet v teh skupnostih in ko gre za podporo svojim učencem.

Podpora strokovnega osebja deluje in velja za pomemben varovalni dejavnik proti poskusom samomora, tudi tedaj, ko je otrok že žrtev homofobičnega nasilja. Otroci se počutijo v šoli bolj varne in povezane, če strokovni delavci in ostali šolski delavci dejavno prepričujejo medvrstniško nasilje (Kolbert idr., 2019).

1.3.7. Ozaveščanje javnosti

Istospolna skupnost ozavešča javnost na različne načine. Tako obstajajo različna društva, kot sta Legebitra in TransAkcija. Obstaja Lezbična knjižnica, najbolj poznani obliki obveščanja pa sta Parada ponosa in Festival LGBT filma.

1.3.7.1. Festival LGBT filma

Festival je bil prvič organiziran leta 1984 in velja za najstarejši festival LGBT-filma v Evropi in najstarejši mednarodni filmski festival v Sloveniji. Filmske projekcije se tradicionalno odvijajo v Slovenski kinoteki okoli 1. decembra, svetovnega boja proti aidsu. Ob 30-letnici se je Festival gejevskega in lezbičnega filma preimenoval v Festival LGBT filma (LGBT film fest, b.d.).

1.3.7.2. Parada ponosa

Parada ponosa velja za spomin na upor v lokalu Stonewall Inn v New Yorku, kjer so leta 1969 LGBT+ osebe, večinoma osebe iz nebelih skupnosti, rekle ne policijskemu nasilju. Njihov

ne je predstavljal ne nadzoru s strani državnih organov in izključujočih struktur ter sistemov. Bil je ne homofobiji, transfobiji, biseksualnosti, rasizmu in ksenofobiji (TransAkcija, b.d.).

Od leta 2009 dalje se v Ljubljani organizira Parado ponosa, ki se je v zadnjih letih razvila v kulturno-politični festival mednarodnih razsežnosti. Parada ponosa je del festivala kulture LGBTIQ+ z izrazito politično noto, ki se zaključi z vsakoletno Parado ponosa, ki je protestni pohod po Ljubljani. Takrat je javna predstavitev političnih zahtev skupnosti LGBTIQ+ v Sloveniji v odnosu do nosilcev družbene moči, institucij in širše družbe. Hkrati je javna manifestacija namenjena širitvi besede, uporabi proti potiskanju homoseksualnosti med štiri stene, namenjena je zasedbi javnega prostora, predstavitvi življenja in dela skupnosti LGBTIQ+, promociji človekovih pravic, enakih možnosti in svobodi izbire (Društvo Parada ponosa, b.d.).

Najbolj poznana parada je Parada ponosa v Amsterdamu, ki se tradicionalno odvija vsak prvi vikend v avgustu.

Slika 1.1: Parada ponosa v Amsterdamu

Vir: osebni arhiv

1.3.8. Intimno državljanstvo

Intimnost je po definiciji Slovarja slovenskega knjižnega jezika definirana tako v smislu zaupnosti kot tudi v pomenu seksualnega izraza, ki bi ju večina ljudi uvrstila v zasebni prostor posameznika. Po razlagi je možno ločiti med sfero zasebnosti in sfero javnosti s preprosto fizično ločitvijo zasebnega prostora od javnega prostora posameznika. Javni prostor je pri tem mišljen v smislu kina, institucij ali kaj podobnega. Zasebna sfera posameznika se pogosto enači s prostorom bivanja, hišo, družino oziroma gre za zasebni prostor posameznika, kjer javni vpogled ni dovoljen. Zasebnost v primeru intimnosti je intimni, zasebni svet vsakega posameznika oziroma je njegov osebni, notranji svet, ko je oseba sama s sabo (Kuhar, 2010).

Pri tem je razumevanje državljanskih pravic na primeru zakonskih zvez javno osredotočeno, saj se na tem primeru pokaže, kako sta javnost in zasebnost med seboj prepleteni. Tako zakonske odločne istospolno usmerjene osebe potisne v stran. Spolna usmerjenost je razlagana kot stvar zasebnosti, področje, kamor se država naj ne bi vtikala (Kuhar, 2010).

V družinah, kjer starši niso odprti glede njihove lastne spolne usmerjenosti, se pričakuje, da bodo tudi njihovi otroci tiho in varovali njihovo skrivnost. Posledično razvijejo otroci lastne taktike in občutja ter zaupajo le redkim ljudem (Saffron, 2001).

Istospolno usmerjene osebe, geji in lezbijke, veljajo za najvidnejše znanilce sprememb na področju intimnega državljanstva. V zahodnem svetu je vedno večje število pravnih uspehov in zmag v smislu pravic in dolžnosti. Na področju družbenega vidika spremembe potekajo bistveno počasneje, kljub pravno dovoljenim sklenitvam partnerskih zvez in snovanju družine, so istospolne osebe še vedno deležne fizičnega in psihičnega nasilja (Kuhar, 2010).

1.3.9. Certifikat »LGBT prijazno«

Certifikat »LGBT prijazno« je projekt Mestne občine Ljubljana. Namenjen je osveščanju, saj se homoseksualne osebe soočajo z različnimi zadregami, problemi in diskriminacijo, ki je heteroseksualne osebe včasih niti ne opazijo, saj slednje izhajajo iz svojega stališča in jim je ta vidik samoumeven. Cilj projekta je, da se znotraj delovnega okolja in navzven do uporabnikov uslug podjetij oziroma ustanov ustvari klima, ki bo pozitivna za vse.

Osveščanje poteka prek izobraževanja. Izobraževanje tako zajema tematike, ki se nanašajo na temeljne človekove pravice in na spoznavanje specifičnih potreb LGBT-oseb. Izobraževanja za pridobitev certifikata »LGBT prijazno« izvajajo nevladne organizacije: Društvo

informacijski center Legebitra, Društvo ŠKUC in Zavod Transfeministična iniciativa TransAkcija (Legebitra, b.d.).

V Ljubljani imajo certifikat »LGBT prijazno« tudi nekateri vrtci, in sicer Vrtec Jelka, Vrtec Miškolin, Vrtec Pedenjped in Vrtec Pod gradom ter Vrtec H. C. Andersen.

1.4. PREDŠOLSKA VZGOJA

Temeljni cilj v vzgoji in izobraževanju je oblikovanje samostojnega, odgovornega in razmišljajočega posameznika, ki se opira na kakovostno pridobljeno znanje ter socialne in druge pridobljene spretnosti. Pri zagotavljanju kakovostne vzgoje in izobraževanja je pri vidiku posameznika treba izpostaviti njegovo pravico do kakovostne izvedbe vzgojno-izobraževalnega procesa (Krek, 2011).

V Sloveniji področje predšolske vzgoje, ki jo izvajajo javni in zasebni vrtci, ureja Zakon o vrtcih. Zakon opredeljuje temeljne naloge vrtca kot pomoč staršem pri celoviti skrbi za otroke, izboljšanje kakovosti življenja družin in otrok ter hkrati ustvarjanje pogojev za razvoj otrokovih telesnih in duševnih sposobnosti (Zakon o vrtcih, 2005).

V predšolski vzgoji sta organizacijsko izpeljani dve starostni obdobji otrok. V prvo starostno obdobje so vključeni otroci od enega leta do treh let. V oddelke drugega starostnega obdobja pa so vključeni otroci od treh let pa do vstopa v šolo (Krek, 2011).

Prednost slovenskih vrtcev je, da imamo že od leta 1961 enoten oziroma skupen sistem za otroke vseh starosti, kar pomeni, da je otrok največkrat celotno svoje predšolsko obdobje v isti instituciji, pogosto tudi daljše obdobje pri istih strokovnih delavcih (Batistič Zorec, 2003).

1.4.1. Načela in cilji predšolske vzgoje

Ključna načela v predšolski vzgoji so opredeljena tako z Zakonom o vrtcih, kakor so zapisana v Beli knjigi o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji in so usklajena s splošnimi načeli vzgoje in izobraževanja.

1.4.1.1. Načela predšolske vzgoje

Ključna načela predšolske vzgoje so (Krek, 2011):

- načelo demokratičnosti in pluralizma,

- načelo enakih možnosti, upoštevanja različnosti med otroki in priznavanja pravice do izbire in drugačnosti,
- načelo vključujoče obravnave otrok iz različnih robnih skupin,
- načelo avtonomnosti, strokovnosti in odgovornosti,
- načelo sodelovanja z okoljem,
- načelo ohranjanja ravnotežja med raznimi vidiki otrokovega razvoja,
- načelo stalnega ugotavljanja in zagotavljanja kakovosti ter notranjega razvoja.

1.4.1.2. Cilji predšolske vzgoje

Iz načel predšolske vzgoje so izpeljani cilji predšolske vzgoje, in sicer (Krek, 2011):

- v vrtec je treba vključiti večji delež otrok v starost štiri in pet let;
- v vrtec vključiti večji delež otrok, ki prihajajo iz socialno in kulturno manj spodbudnega okolja;
- zagotoviti spodbujanje različnih področij razvoja v skladu z zakonitostmi razvojnega obdobja in značilnostmi posameznega otroka.

1.4.2. Strokovni delavci v vrtcu

V vrtcu je zaposlen različen kader strokovnih delavcev. Neposredni stik z otroki in izvajanje vzgojno-izobraževalnega programa tako izvajata vzgojitelj in pomočnik vzgojitelja.

Oseba, ki se odloči postati vzgojitelj oziroma učitelj, mora imeti nekaj bistvenih osebnih lastnosti, ki so pomembne za opravljanje vzgojiteljskega poslanstva. Prosvetni delavec mora biti pozitivno naravnana oseba, ki je tudi občutljiva, empatična, sposobna prilagajanja, ekstravertirano usmerjena in energična, komunikativna in nagnjena k pozitivnemu čustvovanju. Vzgojitelj mora zaupati vase in imeti pozitivno samopodobo (Mirtič, 2015).

Najpomembnejše osebnostne lastnosti za dobro in kakovostno pedagoško delo so: organiziranost, zanesljivost, delavnost, samodiscipliniranost, vztrajnost, skrbnost, odgovornost, radovednost, domiselnost, kulturnost, občutljivost, dobrodušnost, samozavestnost, veselost, vljudnost, intelektualnost, kreativnost in ustvarjalnost, nepretiranost, zaskrbljenost in zanesljivost (Mirtič, 2015).

Zakon opredeljuje, da mora imeti vzgojitelj izobrazbo, pridobljeno po študijskem programu za pridobitev izobrazbe najmanj prve stopnje oziroma mora imeti raven izobrazbe,

pridobljene po študijskem programu, ki v skladu z zakonom ustreza izobrazbi najmanj prve stopnje, ustrezne smeri. Pri tem ima drugi strokovni delavec, vzgojitelj pomočnik vzgojitelja srednjo strokovno izobrazbo, pridobljeno po izobraževalnem programu za področje predšolske vzgoje ali zaključen četrti letnik gimnazije in hkrati opravljen poklicni tečaj za delo s predšolskimi otroki (Zakon o vrtcih, 2005).

5. člen Pravilnika o izobrazbi (2015) pravi, da je lahko vzgojitelj predšolskih otrok v programu za predšolske otroke, kdor je končal:

- visokošolski strokovni študijski program predšolske vzgoje,
- visokošolski strokovni študijski program prve stopnje predšolska vzgoja,
- magistrski študijski program druge stopnje predšolska vzgoja, zgodnje učenje in poučevanje ali zgodnje učenje.

Hkrati je lahko vzgojitelj predšolskih otrok v programu za predšolske otroke tudi, kdor je končal:

- univerzitetni študijski program in si pridobil strokovni naslov profesor,
- univerzitetni študijski program s področja izobraževanja, umetnosti, humanističnih ved ali družboslovja,
- visokošolski strokovni ali univerzitetni študijski program socialno delo,
- magistrski študijski program druge stopnje in si pridobil strokovni naslov magister profesor,
- magistrski študijski program druge stopnje s področja izobraževanja, umetnosti, humanističnih ved ali družboslovja,
- magistrski študijski program druge stopnje socialno delo, socialno vključevanje in pravičnost na področju hendikepa, etičnosti in spola ali socialno delo z družino in je opravil študijski program za izpopolnjevanje iz predšolske vzgoje.

Pomočnik vzgojitelja predšolskih otrok v programu za predšolske otroke in v prilagojenem programu za predšolske otroke je lahko, kdor je končal izobraževalni program za pridobitev srednje strokovne izobrazbe predšolska vzgoja.

Pomočnik vzgojitelja predšolskih otrok v programu za predšolske otroke in v prilagojenem programu za predšolske otroke je lahko tudi, kdor izpolnjuje pogoje za vzgojitelja predšolskih otrok (Pravilnik o izobrazbi, 5. člen, 2015).

Delovno mesto pomočnik vzgojitelja je s 1. 9. 2018 dobilo nov naziv, in sicer vzgojitelj predšolskih otrok – pomočnik vzgojitelja (SVIZ, b.d.).

Jean Piaget pravi: »Vloga vzgojitelja je ključna, a jo je težko izmeriti: pravzaprav je njegova vloga v zbujanju otrokove radovednosti in spodbujanju raziskovanja. To doseže tako, da spodbuja otroka, da si zastavi svoje probleme, in ne tako, da mu probleme vsili ali mu narekuje rešitve. Odrasli mora iskati nove načine za spodbujanje otrokove dejavnosti in biti pripravljen spremeniti svoj pristop, ko otrok zastavlja vprašanja ali razmišlja o novih rešitvah. Še posebej tedaj, ko so te rešitve napačne ali nepopolne, je vloga vzgojitelja poiskati primere, tako da bo otrok lahko popravil svoje napake in poiskal rešitve skozi neposredna dejanja« (Hohmann in Weikart, 2005).

Za delo na delovnem mestu vzgojitelja in vzgojitelja predšolskih otrok - pomočnika vzgojitelja v veliki večini prevladuje ženski spol zaposlenih oseb. Vzgojitelj mora spoštovati zasebno življenje otrok in njegove družine, kulturo, identiteto, jezik, prepričanja, običaje in navade (Kurikulum, 1999).

1.4.3. Strokovno delo v vrtcu

Delovna obveznost vzgojitelja vsebuje pripravo na vzgojno delo, načrtovanje in izvajanje vzgojnega dela, evalvacijo dela in delo s starši ter sodelovanje pri organizaciji življenja in dela v vrtcu.

Pomočnik vzgojitelj sodeluje z vzgojiteljem pri načrtovanju, izvajanju in pripravi vzgojnega dela v oddelku ter opravljanju drugih nalog, povezanih z dejavnostjo vrtca.

Neposredno delo vzgojitelja z otroki obsega v skladu z zakonom 30 ur tedensko, neposredno delo pomočnika vzgojitelja pa obsega 35 ur (Zakon o vrtcih, 2005).

Odrasla oseba v vrtcu deluje s svojim vedenjem spodbudno, vljudno, pomirjajoče in s spoštovanjem v njihovi komunikaciji in je hkrati zgled za otroke. Med pomembne elemente interakcije med otroki in odraslimi sodijo pogostost pozitivnih interakcij z otroki, odzivanja na otrokova vprašanja in prošnje, spodbujanje k zastavljanju vprašanj, poslušanje, pozitivna navodila, sprejemanje socialno sprejemljivih načinov izražanja, reševanje konfliktov, spodbujanje ustrezne komunikacije. V vrtcu mora biti dovolj časa namenjenega pogovoru, pripovedovanju, razlagi, dramatizaciji, opisovanju in igri vlog (Kurikulum, 1999).

1.4.4. Kurikulum

Kurikulum za vrtce je nacionalni dokument, ki temelji na konceptu in sistemu predšolske vzgoje v vrtcih. Hkrati je dokument, ki po eni strani spoštuje tradicijo slovenskih vrtcev, po

drugi pa z novejšimi teoretskimi pogledi na otroštvo in z drugačnimi rešitvami in pristopi spremlja, dopolnjuje in nadgrajuje delo v vrtcih (Kurikulum, 1999).

V Kurikulu za vrtce so predstavljeni njegovi cilji in iz njih izpeljana načela, temeljna vedenja o razvoju otroka in učenju v predšolskem obdobju. Prav tako so predstavljeni globalni cilji in iz njih izpeljani cilji na posameznih področjih, predlagani primeri vsebin in dejavnosti s področij matematike, umetnosti, narave, družbe, gibanja in jezika, ki se lahko med seboj prepletajo in povezujejo in se hkrati postavijo v kontekst dnevnega življenja v vrtcu (Kurikulum, 1999).

V Kurikulumu za vrtce (1999) je zapisano, da mora vrtec nuditi staršem storitve in pri tem ne sme posegati v zasebnost. Spoštovati mora kulturo staršev, jezik, identiteto, vrednote, prepričanja, svetovni nadzor, navade in običaje. Starši otrok, ki obiskujejo vrtec, pa morajo spoštovati meje soodločanja in ne smejo posegati v strokovnost institucije, ki jo obiskuje njihov otrok.

Otroke je treba že zgodaj v razvoju seznaniti z različnimi življenjskimi slogi in različnimi vedenji v različnih kulturah in skozi zgodovinska obdobja. To lahko postane ena od možnosti, kako se lahko uravnoteži preveč rigidne in stereotipne kulturne norme in navade, ki so stalno prisotne in pomembne v našem vsakdanjem življenju. Pri tem sta pogovor in razmišljanje o modnih trendih, reklamah, stereotipih, predsodkih in itd. ena najboljših načinov, kako spodbuditi otrokovo samospoštovanje in spoštovanje do svojega telesa (Dolar Bakovec in Bregar Golobič, 2004).

Vzgojno-izobraževalna ustanova oziroma vrtec tako sodeluje s starši otrok, ki obiskujejo vrtec, in z lokalno skupnostjo, hkrati pa mora ostati strokovno avtonomen in vestno delovati v skladu z vrednotami objektivnosti, kritičnosti in pluralnosti.

1.4.5. Prikriti kurikulum

Prikriti kurikulum se dogaja na dnevni bazi in je povezan z vsakodnevnim življenjem v vrtcu.

Konec sedemdesetih let prejšnjega stoletja se je pojavil pojem »skriti kurikulum«. Takoj je osvojil pozornost znanstvenikov, ki so se začeli ukvarjati z dolgoročnimi učinki institucij na posameznika. V središču raziskovanja je bilo predvsem zanimanje, ali poskuša vsaka vzgojna institucija ustvarjati in posredovati zavest, držo, ravnanje in kulturo ter ali je mogoče to ponotranjiti in identificirati, kar pa lahko opazujemo na tistih osebah, ki v takih institucijah delujejo ali se v njih učijo oziroma institucijo podoživljajo (Wakounig, 2004).

Skriti kurikulum je globalni fenomen, ki je prisoten v vseh vzgojnih in izobraževalnih institucijah. S svojim skritim kurikulumom vzgojna izobraževalna institucija posreduje delovno disciplino, vrednote, držo, ki so potrebne za brezskrbno delovanje ekonomskih principov (Wakounig, 2004).

O'Hagan in Smith (Batistič Zorec, 2003) pravita, da se pojem prikriti kurikulum (angl. hidden curriculum) nanaša na tiste vidike kurikula, iz katerih se otroci lahko naučijo vedenj ter osvojijo stališča, vrednote in stereotipe, ki na splošno niso sprejeti kot zaželeni oziroma pozitivni. Prikriti kurikulum je povezan s posrednimi sporočili, ki so otrokom posredovana o njih samih in drugih o tem, kako odrasle osebe vidimo in sodimo druge z našimi stališči in predsodki. To se zgodi nezavedno in se zrcali v našem odnosu z otroki. Avtorici kot primere navajata zlasti stereotipe in predsodke, ki se v ravnanju kažejo kot dajanje prednosti večinski kulturi in jeziku in pri tem ne upoštevajo multikulturalnosti, in primere seksističnega ravnanja v vzgoji. Velikokrat taki primeri niso le stereotipi in predsodki vzgojiteljev, ampak tudi vrtca in širše družbe ter jih lahko najdemo tudi v vzgojnih materialih in knjigah za otroke.

V prikritem kurikulumu najdejo mesto tista dejanja realnega dogajanja v vrtcu, ki niso zapisana v uradnih dokumentih za potrebe delovanja (Kurikulum za vrtce, letni delovni načrt vrtca, vzgojiteljčina priprava na delo). V prikritem kurikulumu tako najdejo mesto tista dejanja vzgojiteljice, ki niso reflektirana in neposredno načrtovana oziroma predvidena. Običajno so ta dejanja v manj strukturiranih dnevnih dejavnostih, ki so vezana na obdobje otrokove proste igre in dnevne rutine, na njih pa bolj kot vzgojiteljčino formalno pridobljeno znanje vplivajo njene vrednote, pričakovanja, ki ga ima v zvezi s svojimi predstavami. V teh pričakovanjih se odražajo tudi vzgojiteljčina osebna ideologija, pogled na svet, religiozno in politično prepričanje ter stereotipi oziroma predstave, ki so kulturno pogojene, ter družbena pričakovanja glede njene poklicne vloge (Kroflič, 2005).

Koncept prikriti kurikulum bi lahko bil po svoji vsebini in razvoju zunajpedagoški in zunajpsihološki koncept. Razumevanje je zato zelo pomembno, da ga kot takega ohranimo in predstavimo. Približevanje pojmu »prikriti kurikulum« tako pomeni oddaljiti se od nekaterih navajenih miselnih idej ter se prebiti skozi utečen in spontan »naraven« miselni tok (Dolar Bakovec in Bregar Golobič, 2004).

1.4.6. Delo v oddelku vrtca

Vzgojno-izobraževalne ustanove so celovitost družbenih okolij, ki predstavljajo raznolikost naše skupnosti. Šola, vzgojitelji in ostali strokovni delavci in drugi zaposleni v

izobraževalnih ustanovah niso imuni na občutke, predpostavke, predsodke in stereotipe, ki izvirajo iz lastne pristranskosti in motijo njihovo zmožnost enakega obravnavanja vseh učencev oziroma otrok in pomoč pri vzpostavljanju varnega vzgojno-izobraževalnega okolja. Vendar morajo biti vzgojno-izobraževalne ustanove varno in pozitivno naravnano zavetje, ki enako obravnava in spoštuje vse otroke (American Psychological Association, b.d.).

Vsak oddelek v vrtcu oziroma formirana skupina otrok, ki obiskuje isto skupino in so vsakodnevno v medsebojni interakciji, ima otroke iz različnih ozadij, kultur, družinskega porekla in različnih oblik družine. Vsak otrok mora biti enako obravnavan in biti spoštovan.

Osebna pristranskost oziroma prepričanja pedagoških delavcev vplivajo na profesionalno izvajanje strokovnega dela. Pedagogova samorefleksija o svojih stališčih, vedenju, prepričanjih in vrednotah je pogosto prvi korak k ustvarjanju varnega in vključujočega okolja za vse vpete. Pri tem je v veliko pomoč pedagogov razmislek o lastni identiteti (npr. spol, rasa in spolna usmerjenost) in lastne, osebne izkušnje z drugačno kulturo in raznolikostjo. Poučevanje strpnosti in lastno sprejemanje raznolikosti imata lahko veliko pozitivnih učinkov na spremembe ter sprejemanje drugačnosti in jemanje raznolikosti za del vsakdana (American Psychological Association, b.d.).

Tuš Špilak (2014) je v svoji raziskavi raziskovala stališča strokovnih delavk v vrtcu, ki so vsakodnevno v stiku z otroki. Ugotovila je, da se skoraj 95 odstotkov anketiranih oseb popolnoma strinja oziroma strinja, da ni pametno otrok pri igri ločevati po spolu. Vendar se kljub temu okoli 35 odstotkov anketiranih oseb popolnoma strinja oziroma strinja, da je sprejemljivo, da dečke bolj spodbujajo pri različnih gibalnih dejavnostih. Skoraj devet odstotkov vprašanih pa se zdi napačno, če se deček igra predvsem s punčkami in podobnimi igračami. Nekaj več kot pet odstotkov jih je mnenja, da ni primerno, da se deklica igra z avtomobili in podobnimi igračami.

Pedagoški strokovni delavci, tako učitelji kot vzgojitelji, delujejo z otroki iz najrazličnejših okolij, družin in ob tem poskušajo ustvariti prijazno, pozitivno klimo v oddelku, kjer so vsakodnevno v stikih z otroki. Najbolj pogosta oblika družine, iz katerih so otroci, ki obiskujejo vrtec, je tradicionalna, nuklearna oblika družine, oče, mama in otroci. Dandanes je prisotno veliko sestavljenih družin, enostarševskih družin, družin s posvojenim otrokom, nekaj malega je rejniških družin in zelo malo otrok, ki prihajajo iz istospolnih družin.

Pedagoški strokovni delavci otroke pripravljajo na odraslo dobo in družbene vloge, ki jih bodo v odrasli dobi prevzeli.

S favoriziranjem določenega ravnanja po spolu s strani strokovnih delavk se otroci dejansko učijo seksistične in heteronormativne predstave sveta, s katero so povezani institucije, kultura in jezik (Tuš Špilak, 2014).

1.4.7. Pogovor o homoseksualnosti

Vrtec lahko obiskujejo otroci od dopolnjenega enajstega meseca starosti dalje do vključno sedmih let, ko se otroka vpiše v osnovno šolo oziroma v nadaljnje izobraževanje. V vrtcu se posveča raziskovanju oziroma boljše pogovoru o različnih temah in tematikah. Teme in zahtevnosti pogovora je treba prilagoditi otrokovemu kognitivnemu razvoju in spoznavanju ter starosti otrok v skupinah. Ko sta na vrsti tema in pogovor o družinah, lahko nanese na istospolno družino in posledično na homoseksualnost.

Pri obravnavanju družin v vrtcu je pomembno biti zelo previden in se na razlago tematike posebno pripraviti. Družina se namreč vseskozi spreminja in posledično so tudi strokovne delavke soočene s pluralizacijo družinskega življenja in družinskih oblik. Otroci tako prihajajo iz različnih ozadij, vsak od njih pa ima svoje družinsko ozadje in vsak otrok ima svojo družinsko zgodbo. Že zaradi tega je treba obravnavati enako in ne izpostavljati samo nekaterih (Tuš Špilak, 2014).

Pri obravnavanju teme homoseksualnosti morajo strokovne delavke oziroma delavci pojasniti različne vidike glede homoseksualnosti, vendar morajo pri tem dopuščati različna prepričanja in interpretacije v smislu pluralnosti ter upoštevati načelo človeških pravic in spoštovanja vsakega posameznika, ne glede na njegove osebne okoliščine. Pri pojavu primera različnih prepričanj in vrednot morajo strokovne delavke postaviti jasno mejo med sprejemljivim in nesprejemljivim ravnanjem oziroma vedenjem (Kuhar, 2009).

Bercht (2006) pravi, da je za otroke pomembno, da se jih seznani že pred tretjim letom starosti, da ne izhajajo vsi otroci iz nuklearnih družin. Tako ugotavlja, da je seznanitev z dejstvom, da imajo nekateri otroci dve mami, dva očeta, da nekateri otroci živijo s starimi starši, potrebna.

Rener (2009) je med 45 študenti in študentkami pri predmetu gejevske in lezbične študije na Fakulteti za družbene vede izvedla raziskavo Homoseksualnost in šola. Raziskava je vsebovala vprašanje, kdaj so anketirane osebe prvič slišale za homoseksualnost, kje in v kakšnem kontekstu. Študentje in študentke so odgovorili, da jih je 18 prvič slišalo za homoseksualnost od vrstnikov v osnovni šoli, vse v negativni povezavi. 15 oseb je pridobilo

prve informacije iz medijev, medtem pa jih je osem poiskalo informacije na spletu, potem ko so srečali pojem, ki ga do takrat še niso poznali (Majerhold, 2019).

Pri obravnavanju homoseksualnosti in istospolnih družin v vrtcih mora vzgojno-izobraževalni proces temeljiti na simbolni podlagi vrednot, kot so človekove pravice, strpnost, solidarnost, pravna država, in mora biti podano znanje preneseno na objektivni, kritičen in pluralističen način, ki ne vodi v indoktrinacijo (Tuš Špilak, 2010).

Tuš Špilak (2014) je v svoji raziskavi odkrila, da več 32 odstotkov strokovnih delavk pri pogovoru z otroki o različnih oblikah družin omeni istospolno družino. Na vprašanje o pogovoru o ljubezni je v svoji raziskavi (Tuš Špilak, 2014) prišla do odgovorov, da kar 68 odstotkov strokovnih delavk ne omeni ljubezni med osebama istega spola. 32 odstotkov vprašanih je odgovorilo, da jih omeni. Na podlagi pridobljenih rezultatov prevladujeta dva poglobljena razloga neomembe ljubezni med osebama istega spola. En razlog je povezan s starostjo otrok, medtem pa drugi z bojaznijo reakcije staršev.

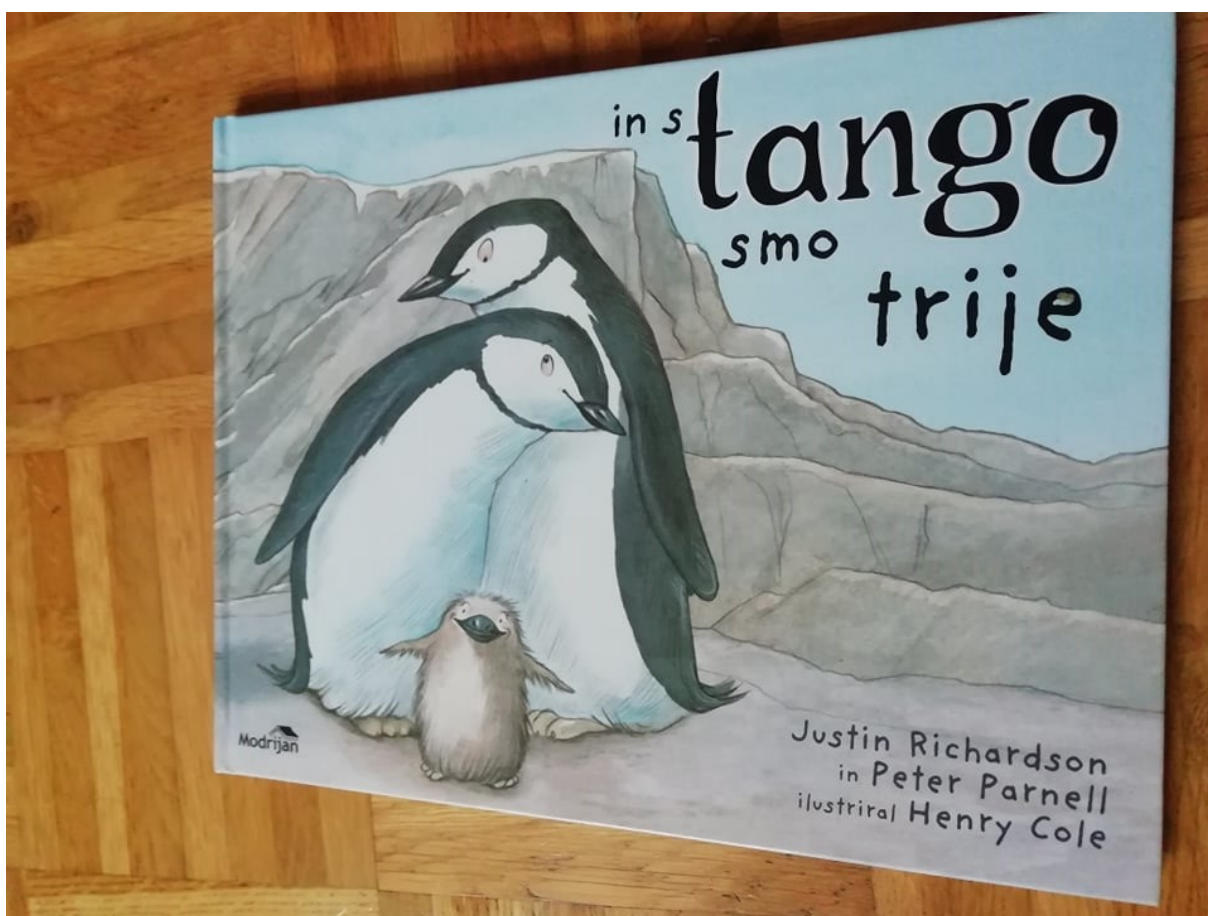
Pri vsem tem sprejemanju, prepoznavanju vseh oblik družin in družinskih oblik imajo vrtci zelo pomembno vlogo. Otroci imajo različne izkušnje z okolico in osnovnim sprejetjem njihove lastne družine vanjo. Zato je zelo pomembna vloga vrtca, kjer je nehierarhičen govor o različnih oblikah družin in družinskih skupnostih, saj govor slišijo tudi otroci, ki izhajajo iz takih družin.

Pri obravnavanju teme istospolna družina so v veliko pomoč slikanice, ki obravnavajo istospolno družino. V slovenski jezik sta prevedeni dve slikanici: *In S Tango smo trije* (avtorja sta Justin Richardson in Peter Parnell) ter *Sosedje in prijatelji*, katere avtor je Lawrence Schimel.

V otrokovem razvoju ima pravljica pomembno vlogo tako pri razvojnem, psihološkem, vzgojno-izobraževalnem in socialnem smislu kakor tudi pri razreševanju težav, kjer ima celo zdravilni učinek. Pravljica otroke vzgaja ter jih uči etike in kulture ljudi in narodov. Uporablja se tudi v terapiji, kot terapevtska zgodba, kjer otroku pomaga poiskati pot iz težav v varnem fantazijskem svetu, kjer otrok ni izpostavljen ukazom, pridigam in nasvetom. Pravljica je v pomoč tudi odraslim osebam, ki otrokom pravljice berejo in pripovedujejo (Kucler, 2002).

Otroška slikanica *In s Tango smo trije* je nastala po resnični zgodbi. Roy in Sila sta pingvina, ki živita v živalskem vrtu v New Yorku. Leta 1998 sta se zaljubila in ker nista mogla imeti svojih mladičev, jima je njun skrbnik dal v gnezdo zapuščeno jajce. Pingvina sta ga grela in zanj skrbela, dokler se ni iz njega izvalila mala pingvinka Tango. Tako so postali družina. Mala pingvinka Tango pa je postala prvi pingvin v živalskem vrtu, ki ima dva očeta (Richardson in Parnell, 2010).

Slika 1.2: Slikanica In s Tango smo trije

Vir: Osebni vir

Strokovni delavci igrajo zelo pomembno vlogo v vseh vidikih vsakodnevnega razvoja vsakega posameznega otroka. Vplivajo na duhovni, moralni, kognitivni, čustveni, estetski, domišljijski, socialni in telesni otrokov razvoj. Spodbujanje vključevanja, spoštljivi odnosi in sprejemanje različnih kultur in raznolikosti se začne že zelo zgodaj. Vloga vsakega strokovnega delavca je, da otroka usmerja s pomočjo letnega delovnega načrta, da bi lahko slednji dosegel svoj polni potencial za razvijanje ljubezni do učenja in pridobil vseživljenjsko znanje. Vzgojno-izobraževalna ustanova, vrtec in še bolj osnovna šola, je izobraževalna ustanova, kjer se s pomočjo kurikulumov spoštuje edinstvenost vsakega otroka oziroma se priznava, da so vsi otroci enako sprejeti otroci in so del družbe (Ilga Europe, b.d.).

2. OPREDELITEV PROBLEMA

Dandanašnja družba se nenehno spreminja na globalni ravni. Posledično nastajajo spremembe tudi v Sloveniji, ko se spreminja družinska struktura in se počasi umika tradicionalna oblika družine. Nastajajo nove oblike družinskega življenja in družinska dinamika. Socializacija otroka se začne v otrokovi primarni družini, a prvotni stik z zunanjim svetom nudi otroku vsakodnevno bivanje in prisotnost v vrtcu. Vsakodnevno delo z otroki, ki redno obiskujejo vrtec, izvajata strokovni delavki, ki sta v oddelku. Pri tem upoštevata določila in letni delovni načrt dela, ki ga profesionalno izvajata v skupini. Pri načrtovanju dela je v pomoč dokument Kurikulum za vrtce s predlogi in področji dela. Na dnevni bazi pa je prisoten prikriti kurikulum, s katerim nevede strokovna delavka veliko bolj vpliva na otroke.

Osrednji cilj oziroma problem izvedene raziskave in naloge je bil raziskati osebni odnos strokovnih delavcev v vrtcih do otrok, ki prihajajo iz mavričnih družin. Pri tem sem s pomočjo strokovne literature oblikovala hipoteze, ki jih bo izvedena raziskava ali potrdila ali ovrgla.

Hipoteze so sledeče:

- Vzgojiteljice in pomočnice vzgojiteljice se pri svojem profesionalnem delu srečujejo s tematiko življenja otrok v istospolnih družinah.
- Osebna stališča vzgojiteljic in pomočnic vzgojiteljic do istospolne družine vplivajo na izvajanje profesionalnega dela.
- Vzgojiteljice in pomočnice vzgojiteljic so ustrezno usposobljene za delo z otroki iz istospolnih družin v smislu teoretičnega znanja in etičnih vrednot, ki so jih pridobile v času študija in strokovnih izobraževanj v času zaposlitve.

3. METODOLOGIJA

3.1. Vrsta raziskave

Raziskovalno delo je kvantitativnega tipa, kar pomeni, da bom zbirala številčne podatke raziskovalnemu problemu, ki sem ga opisala. Z eksplorativno – opisno raziskavo želim opredeliti oziroma oceniti proučevan pojav, do česa bom prišla s pomočjo standardnih postopkov spraševanja. Hkrati je raziskava izkustvena oziroma empirična, saj bom s pomočjo spraševanja dobila novo neposredno, izkustveno gradivo (Mesec, 1997).

3.2. Merski instrument in viri podatkov

Merski instrument sestavlja anketni vprašalnik, ki vsebuje skupno 29 vprašanj zaprtega in odprtega tipa. Mesec (1997) pravi, da vprašalnik poleg vprašanj praviloma vsebuje tudi vnaprej navedene možne odgovore na vprašanja, navodila in pojasnila za izpopolnjevanje, prostor za vpisovanje šifer odgovorov in šifre. Vprašanja sem sestavila na podlagi prebrane literature.

3.3. Populacija in vzorec

Populacijo predstavljajo anonimni strokovni delavci in strokovne delavke, zaposleni na delovnih mestih vzgojitelj in vzgojitelj predšolskih otrok - pomočnik vzgojitelja in so vsakodnevno v stiku z otroki ter so zaposleni v javnem ali zasebnem vrtcu in opravljajo svoje delo na področju Ljubljane in njene okolice.

Vzorec je temeljil na 60 javnih in zasebnih vrtcih, ki so bili dostopni na uradni strani Mestne občine Ljubljana in naključno izbranih okoliških občin. Po sistemu »snežna kepa« je bil anketni vprašalnik poslan v vrtce, s prošnjo posredovanja naprej petim strokovnim delavcem.

3.4. Zbiranje podatkov

Do podatkov, ki sem jih potrebovala za raziskovanje teme, sem prišla s pomočjo anketnega vprašalnika. Pred sestavo slednjega sem pregledala in prebrala ustrezno in primerno literaturo. Anketni vprašalnik sem objavila na spletni strani www.1ka.si, Enklik anketa in jo poslala po

elektronski pošti v 60 izbranih vrtcev na spletne naslove vodilne osebe oziroma poslovne sekretarke izbranih vrtcev s prošnjo, da se anketni vprašalnik posreduje petim naključno izbranim strokovnim delavcem. Pri tem sem uporabila tudi sistem »snežna kepa« in anketni vprašalnik poslala znancem s prošnjo pošiljanja naprej petim naključno izbranim strokovnim delavcem. Čas zbiranja podatkov prek spletne ankete je trajal dva meseca, od 15. 9. 2019 do 15. 11. 2019.

Seznam izbranih vrtcev je dodan v prilogi.

3.5. Obdelava in analiza podatkov

S pomočjo rešenih anketnih vprašalnikov sem pridobila empirično gradivo. S pomočjo spletne strani, ki sem jo uporabljala pri raziskovanju, sem pridobila analizo anketnega vprašalnika, ki bo predstavljena s pomočjo grafov in tabel. Med časovnim izvajanjem reševanja anketnega vprašalnika sem redno spremljala in izvajala nadzor med zbiranjem empiričnega gradiva. Pri reševanju ankete se je pričakoval osip reševanja in tako je posledično od pričakovanih 300 rešenih anket pri empirični raziskavi upoštevanih samo 114 povsem rešenih anket.

4. REZULTATI IN INTERPRETACIJA

Z raziskavo sem želela raziskati, kakšen odnos imajo strokovne delavke, zaposlene v vrtcih, ki imajo dnevno neposreden stik z otroki, do otrok, ki izhajajo iz istospolnih družin. Tako sem anketni vprašalnik objavila na spletni strani in ga po elektronski pošti poslala na javno dostopne elektronske naslove vodilnih delavcev oziroma poslovnih sekretark 60 javnih in zasebnih vrtcev. Med zasebnimi vrtci so bili katoliški, pri čemer slednji sledijo idejam Marie Montessori, in waldorfski vrtci ter zasebni vrtci.

Ob pošiljanju anketnega vprašalnika vrtcem sem v dopisu dopisala, če se lahko anketni vprašalnik posreduje petim naključno izbranim strokovnim delavcem, ki izvajajo vzgojno-izobraževalni proces v oddelku.

Zaradi tematike in neosebnega stika pri reševanju z anketirano osebo se je pričakoval osip reševanja. Anketni vprašalnik je izmed 300 poslanih ustrezno rešilo 114 strokovnih delavcev, kar predstavlja 38 odstotkov uspešnosti.

1. vprašanje: Kakšne oblike družin poznate iz vaše prakse pri delu z otroki?

Tabela 4.1: Poznavanje oblik družin

	Frekvenca	Odstotek
Nuklearne (oče, mama in otroci)	111	97 %
Enostarševske (en starš in otrok)	105	92 %
Večgeneracijske (otroci, starši, stari starši ...)	108	95 %
Združene (razvezani odrasli, ponovno poročeni in se združijo v novo družino)	78	68 %
Mavrične (mama, mama, otrok ali oče, oče, otrok)	18	16 %
Zvezdne (dve mami, dva očeta, več starih staršev, biološki in nebiološki otroci)	9	8 %
Štiriperesne družine (so lahko združene, mavrične ali zvezdne)	1	1 %
Rejniške družine	48	42 %
Družine s posvojenim otrokom	61	54 %
Dva ali več odraslih oseb brez otrok	24	21 %

Pri prvem vprašanju je bilo možnih več odgovorov. Pri tem je bilo moč razbrati, da nuklearno družino pozna 97 odstotkov anketiranih, s 95 odstotki ji sledi večgeneracijska družina. Enostarševske družine pozna 92 odstotkov, združenih družin pozna 68 odstotkov oseb, družine s posvojenim otrokom 54 odstotkov, medtem pa rejniške družine pozna 42 odstotkov anketiranih strokovnih delavcev. Slednji najmanj poznajo štiriperesne (en odstotek), zvezdne (osem odstotkov) in mavrične družine, ki jih pozna le 16 odstotkov. Medtem družine odraslih oseb brez otrok pozna 21 odstotkov.

2. vprašanje: Ali se v skupini, v vrtcu, kdaj pogovarjate o družinah?

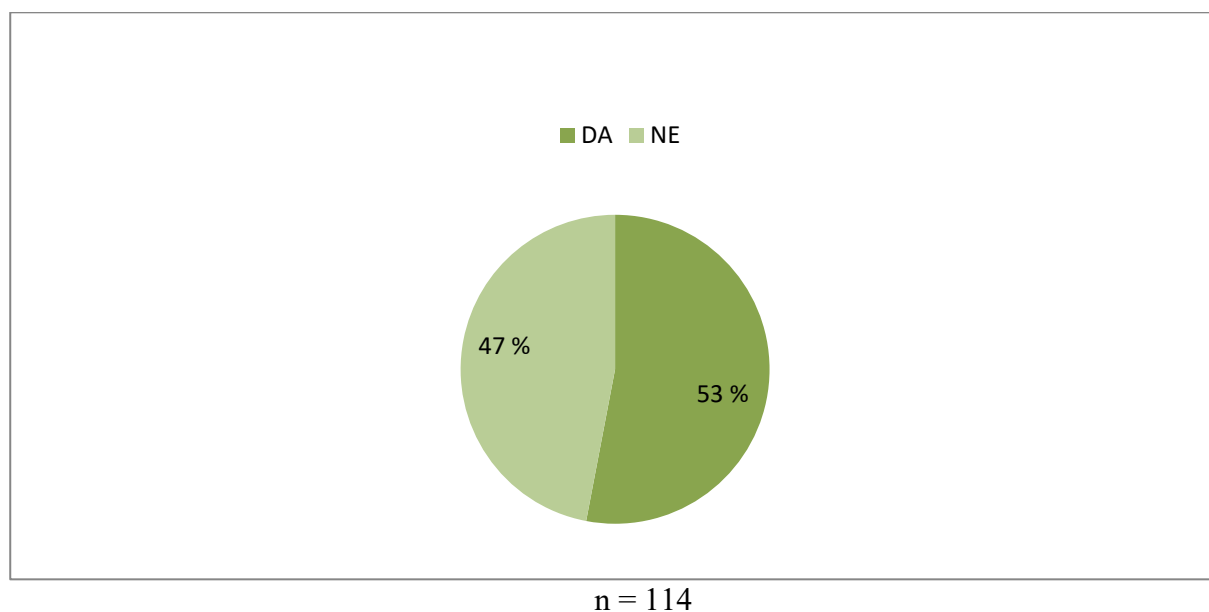
Tabela 4.2: Pogovor o družinah

	Frekvenca	Odstotek
DA	112	98 %
NE	2	2 %
SKUPAJ	114	100 %

Iz pridobljenih odgovorov je bilo zelo jasno videti, da se kar 98 odstotkov strokovnih delavcev v oddelku pogovarja o družinah. Tej temi se izogibata samo dva odstotka vprašanih.

3 vprašanje: Ko se pogovarjate o družinah, ali omenite tudi istospolne družine?

Graf 4.1: Pogovor o družinah

Ob pogovarjanju o družinah omeni istospolne družine dobra polovica (53 odstotkov) strokovnih delavcev, medtem ko 47 odstotkov te teme ne načne.

4. vprašanje: V primeru, da istospolnih družin ne omenjate, kakšen je poglobitni razlog za to?

Tabela 4.3: Poglobitni razlog

	Frekvenca	Odstotek
S takim primerom se še nisem srečala.	71	62 %
Prepoved s strani vodstva.	3	3 %
Bojim se reakcije staršev.	3	3 %
Drugo.	37	33 %
SKUPAJ	114	100 %

V primeru, da istospolnih družin ne omenjajo, se kar 62 odstotkov oseb s takim primerom še ni srečalo, prepoved s strani vodstva imajo trije odstotki strokovnih delavcev, enak odstotek

to se boji tudi reakcije staršev. Medtem pa je 33 odstotkov strokovnih oseb navedlo odgovor »drugo«.

Tabela 4.4: Drugo

	Frekvenca	Odstotek
Ni pravega razloga. Če bi imela v skupini otroka iz neobičajne družine, bi se verjetno o tem pogovarjala.	2	5,3 %
Ne vem.	3	8 %
Omenjamo vse družine.	23	62 %
V prvem starostnem obdobju, kjer so otroci stari 1–2 leti, še ne razumejo, zato menim, da se z otroki o takih tipih družin še ne pogovarjajo.	4	11 %
Pri najstarejši skupini smo se pogovarjali o tem, saj je imela deklica iz naše skupine dve mami.	2	5,3 %
Ker ni v skupini nihče v takšni družini.	1	3 %
Osebna zadržanost.	2	5,3 %
SKUPAJ	37	100 %

Pod »drugo« so bili največkrat (62 odstotkov) opredeljeni odgovori: *»Omenjamo vse družine«*, *»otrokova starost v prvem starostnem obdobju je premajhna«* (11 odstotkov) za to tematiko. Nekaj se jih je opredelilo, da *»ne vedo«* (osem odstotkov) in da *»ne obstaja pravi razlog za to, vendar bi ob vključitvi otroka iz istospolne družine v oddelk omenili tudi istospolne družine«* (5,3 odstotka). Opažena pa sta bila tudi odgovora: *»osebna zadržanost«* *»da se ob neprisotnosti otroka iz istospolne družine se ne omeni oblike družine«*.

5. vprašanje: Če bi ostala slikanica na temo istospolna družina, ali bi jo prebrali v vašem oddelku?

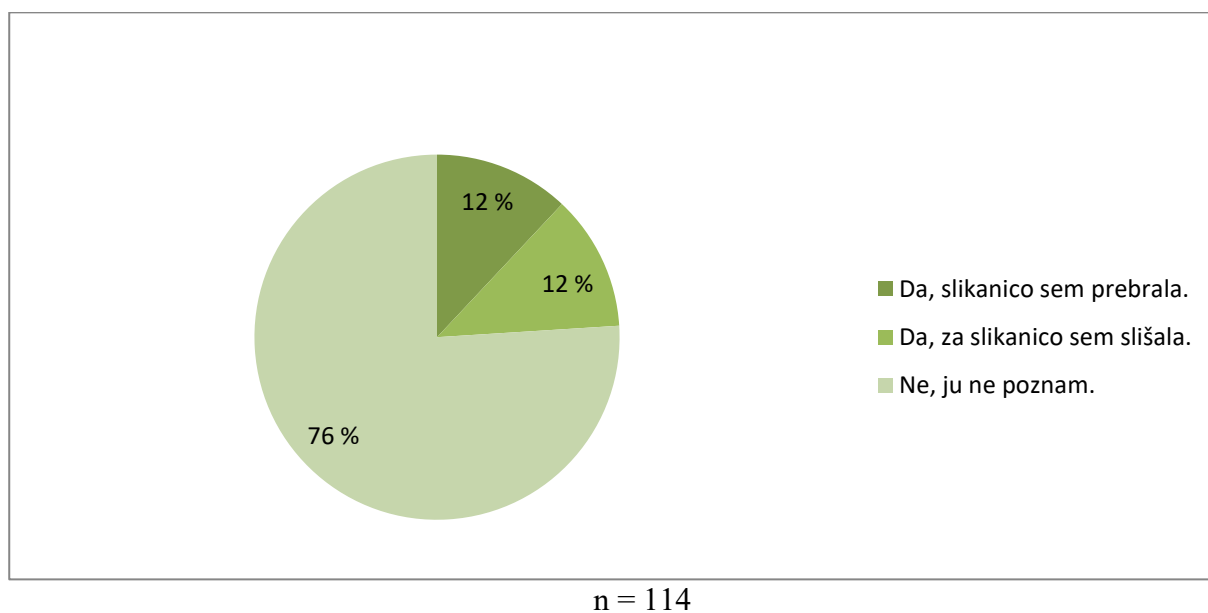
Tabela 4.5: Prebiranje slikanice

	Frekvenca	Odstotek
DA	102	89 %
NE	12	11 %
SKUPAJ	114	100 %

89 odstotkov strokovnih delavcev bi prebralo otrokom v oddelku slikanico na temo istospolna družina, 11 odstotkov pa je ne bi prebralo.

6. vprašanje: V slovenski jezik sta prevedeni otroški slikanici oziroma knjigi In s Tango smo trije ter Sosedje in prijatelji. Ali ste zanju že kdaj slišali ali ju prebrali?

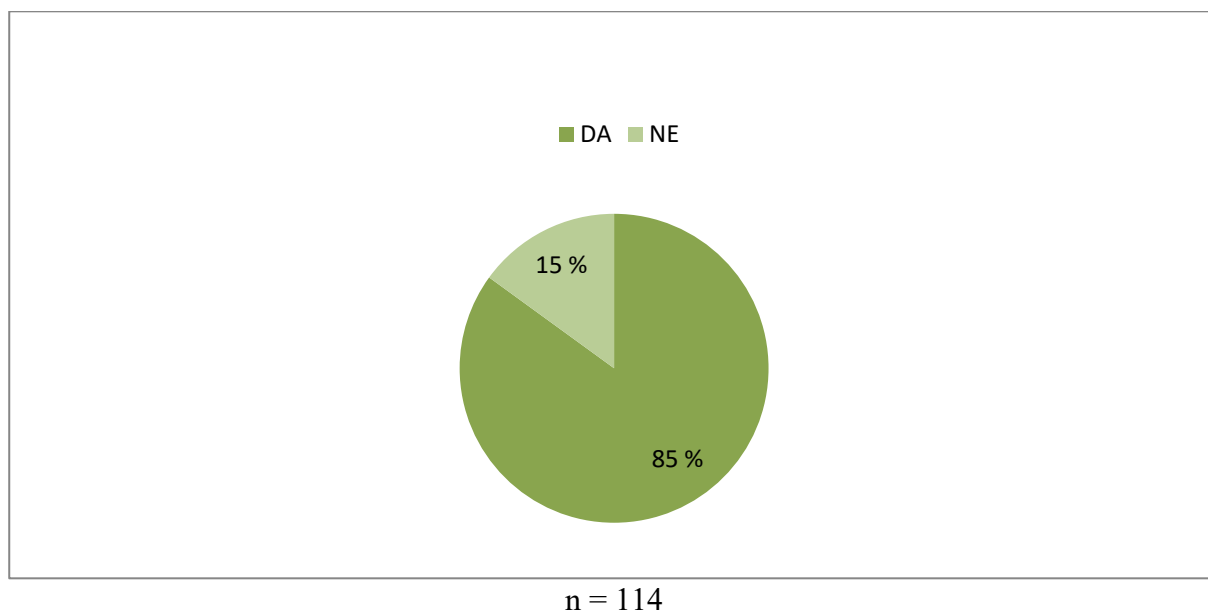
Graf 4.2: Poznavanje slikanic o tematiki

V slovenskem jeziku sta na voljo dve otroški slikanici na temo istospolne družine. Ne pozna ju kar 76 odstotkov strokovnih delavk, 12 odstotkov jo je prebralo in ravno toliko odstotkov strokovnih delavk je zanjo slišalo .

7. vprašanje: Ali menite, da bi knjižnična zbirka vašega vrtca morala vsebovati ti dve otroški knjigi?

Graf 4.3: Prisotnost slikanice v knjižnici

Z Grafa 4.3 je razvidno, da kar 85 odstotkov strokovnih delavk meni, da bi vrtčevska knjižnica morala vsebovati slikanice na tematiko istospolnih družin.

8. vprašanje: Ali so v vaš vrtec vključeni otroci iz istospolnih družin?

Tabela 4.6: Vključenost otrok iz istospolnih družin v vrtec

	Frekvenca	Odstotek
DA	20	18 %
NE	30	26 %
NE VEM	64	56 %
SKUPAJ	114	100 %

56 odstotkov strokovnih delavk ne ve, ali so v njihov vrtec vključeni otroci iz istospolnih družin, 26 odstotkov jih meni, da v njihov vrtec ni vključen noben otrok, ki izhaja iz istospolnih družin. 18 odstotkov strokovnih delavk pa je odgovorilo, da njihov vrtec obiskuje otrok, ki ima istospolne starše.

9. vprašanje: Ali je v vaš oddelek vključen otrok iz istospolne družine?

Tabela 4.7: Oddelek

	Frekvenca	Odstotek
DA	2	2 %
NE	112	98 %
SKUPAJ	114	100 %

Samo dva odstotka strokovnih delavk ima v oddelku otroka, ki izhaja iz istospolne družine. Ostalih 98 odstotkov anketiranih strokovnih delavk v tem šolskem letu nima v svojem oddelku otroka iz istospolne družine.

10. vprašanje: Ali ste v preteklosti že imeli v vašem oddelku otroka/otroke iz istospolne družine?

Tabela 4.8: Izkušnje

	Frekvenca	Odstotek
DA	11	10 %
NE	103	90 %
SKUPAJ	114	100 %

Izkušnjo z otrokom v oddelku, ki prihaja iz istospolne družine, je imelo v preteklosti samo 10 odstotkov strokovnih delavk, medtem ko ostalih 90 odstotkov take izkušnje še nima.

11. vprašanje: Kakšno je vaše osebno prepričanje do otrok iz istospolne družine?

Tabela 4.9: Osebno prepričanje do otrok iz istospolne družine

	Frekvenca	Odstotek
Nimam osebnega prepričanja.	5	4 %
Vsi otroci in vse družine so enake.	76	66 %

Osebna odločitev posameznika.	1	1 %
Raje ne.	3	3 %
Predvsem bi se trudila, da otrok iz istospolne družine ne bi bil izpostavljen diskriminaciji in da bi bil vključen v skupino.	7	6 %
Ne poglobljam se v družine otrok.	1	1 %
Družina je skupnost, ki je zasnovana na ljubezni.	11	10 %
Vsi različni, vsi odlični.	1	1 %
Ni pomembno, kako je sestavljena družina, temveč je pomembno, kako za otroka skrbijo, mu nudijo varnost, ga vzgajajo in koliko časa posvetijo otroku.	9	8 %
SKUPAJ	114	100 %

Iz odgovorov, ki jih je možno razbrati iz rezultatov anketnega vprašalnika, kjer so strokovne delavke podale svoje osebno prepričanje do otrok iz istospolne družine, je bilo mogoče razbrati različna dojetanja istospolne družine. Prednjači prepričanje: *»Vsi otroci in vse družine so enake.«* Temu prepričanju sledi prepričanje, *»da je družina skupnost, ki je zasnovana na ljubezni«* (10 odstotkov). Ena strokovna delavka je izjavila: *»Vsi različni, vsi odlični.«* Druge strokovne delavke so strnile svoje prepričanje v povedi: *»Trudim se na vse otroke gledati enako, vsak pa potrebuje tudi individualno pozornost. Predvsem bi se trudila, da otrok iz istospolne družine ne bi bil izpostavljen diskriminaciji in da bi bil vključen v skupino.«* V zelo majhni manjšini je bilo opaziti osebno zavračanje nad otroki, ki izhajajo iz istospolnih družin. Opažen je bil tudi odgovor, da se strokovna delavka ne pogloblja v ozadje otrokove družine.

12. vprašanje: Vsak posameznik ima svoja lastna stališča in prepričanja glede istospolne usmerjenosti. Spodaj označite, kako se strinjate s posamezno trditvijo. Pri tem velja št. 1 za najmanj, št. 5 pa najbolj podobno vašim stališčem.

Tabela 4.10: Lastna stališča in prepričanja

	1	2	3	4	5	SKUPAJ
Spolna usmerjenost staršev vpliva na spolno usmerjenost otroka.	66 (58 %)	10 (9 %)	21 (18 %)	6 (5 %)	11 (10 %)	114 (100 %)
Homoseksualnost ni zdrava.	70 (61 %)	17 (15 %)	19 (16 %)	1 (1 %)	7 (6 %)	114 (100 %)
Osebno sem zelo strpna oseba.	5 (4 %)	2 (2 %)	11 (10 %)	22 (19 %)	74 (65 %)	114 (100 %)
Lezbijke imajo lahko otroke.	11 (10 %)	1 (1 %)	19 (16 %)	15 (13 %)	68 (60 %)	114 (100 %)
Homoseksualne osebe ne želim v svoji bližini.	87 (76 %)	5 (4 %)	11 (10 %)	4 (3 %)	7 (6 %)	114 (100 %)
Istospolne družine niso naravne.	51 (45 %)	13 (11 %)	28 (25 %)	6 (5 %)	16 (14 %)	114 (100 %)
Gej ni primeren starš.	80 (70 %)	9 (8 %)	16 (14 %)	3 (3 %)	6 (5 %)	114 (100 %)
Mavrične družine so takšne kot vse druge, pomembni so odnosi v družini, ne spolna usmerjenost.	6 (5 %)	2 (2 %)	6 (5 %)	14 (12 %)	86 (75 %)	114 (100 %)

Z označevanjem trditev so se strokovne delavke opredelile, kako je podana trditev blizu njihovim osebnim stališčem in prepričanjem. Skozi rezultate je opazeno, da jih 58 odstotkov meni, da spolna orientiranost staršev ne vpliva na spolno orientiranost otrok. Za trditev, da homoseksualnost ni zdrava, se je opredelilo samo šest odstotkov. 60 odstotkov strokovnih delavk se je opredelilo, da lahko imajo ženske, ki so istospolno usmerjene, otroke. Iz rezultatov je razvidno, da jih 76 odstotkov nima ničesar proti prisotnosti istospolnih oseb v svoji bližini. Izjava, da istospolne družine niso naravne, je najbolj blizu osebnim stališčem in prepričanjem 14 odstotkom strokovnih delavk. Izjava, da gej ni primeren starš, se najbolje približa stališču in prepričanju petim odstotkom, medtem ta izjava ne izraža stališč in prepričanj 70 odstotkom strokovnih delavk. Za osebno zelo strpno osebo se je opredelilo 65 odstotkov strokovnih delavk. Z izjavo: »Mavrične družine so takšne kot vse druge, pomembni so odnosi v družini, ne spolna usmerjenost« se strinja 75 odstotkov strokovnih delavk.

13. vprašanje: Ali menite, da imate dovolj kompetenc, da lahko otrokom približate pojem mavrične družine?

Tabela 4.11: Kompetence

	Frekvenca	Odstotek
DA	81	71 %
NE	33	29 %
SKUPAJ	114	100 %

71 odstotkov strokovnih delavk v vrtcu meni, da imajo dovolj kompetenc, da lahko otroku približajo pojem mavrične družine.

14. vprašanje: Če ste odgovorili nikalno, kakšna znanja bi potrebovali?

Tabela 4.12: Potreba po znanju

	Frekvenca	Odstotek
Seminar oziroma izobraževanje.	16	49 %
Primeri dobre prakse.	4	12 %
Strokovna literatura.	3	9 %
Pogovor s strokovnjakom.	3	9 %
Osnova in znanje, kako in na kakšen način razložiti otrokom.	2	6 %
Prvič seznanjena s terminom mavrična družina.	1	3 %
Komunikacija in zaupanje s strani staršev.	1	3 %
Podpora vodstva.	1	3 %
Ne vem.	2	6 %
SKUPAJ	33	100 %

Na to vprašanje je odgovorilo 33 strokovnih delavk. Velika večina je izrazila potrebo po seminarju oziroma izobraževanju (49 odstotkov), primerih dobre prakse (štirje odstotki),

potrebi po literaturi (trije odstotki) in pogovoru s strokovnjakom na temo mavrična družina (devet odstotkov). Zaželeno sta bila osnova in znanje, kako in na kakšen način približati in razložiti termin otrokom (šest odstotkov). Izražena je bila podpora s strani vodstva (trije odstotki), komunikacija in zaupanje s strani staršev (trije odstotki). Manjše število strokovnih delavk ne ve, kakšna znanja bi potrebovali, medtem pa se je ena delavka prvič srečala z besednim terminom mavrična družina (trije odstotki).

15. vprašanje: Ali bi se udeležili izobraževanj na temo mavrična družina?

Tabela 4.13: Izobraževanje

	Frekvenca	Odstotek
DA	97	85 %
NE	17	14 %
SKUPAJ	114	100 %

V primeru razpisanega izobraževanja na temo mavrična družine bi se veliko število strokovnih delavk, natančneje 85 odstotkov, udeležilo izobraževanja.

16. vprašanje: Ali ste kdaj sami poiskali literaturo ali informacije na temo istospolne družine?

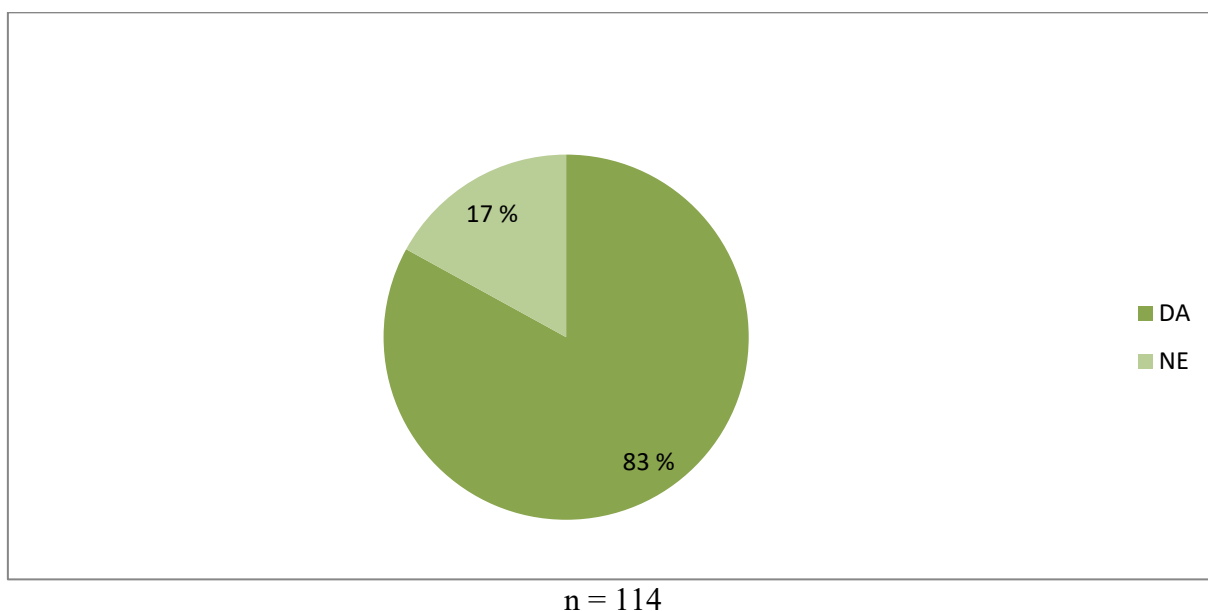
Tabela 4.14: Iskanje literature

	Frekvenca	Odstotek
DA	49	43 %
NE	65	57 %
SKUPAJ	114	100 %

Rezultati na vprašanje so pokazali, da je samo 43 odstotkov strokovnih delavk samoiniciativno poiskalo informacije na temo istospolne družine.

17. vprašanje: Ali bi delali v vrtcu s certifikatom »LGBT prijazno«?

Graf 4.4: Delo v vrtcu s certifikatom »LGBT prijazno«

Graf 4.4 kaže, da bi 83 odstotkov anketiranih strokovnih delavk delalo v vrtcih, ki so pridobili certifikat »*LGBT prijazno*«. Ta certifikat ima nekaj ljubljanskih vrtcev.

18. vprašanje: Ali so v vašem vrtcu predpisi in navodila za ravnanje v primeru diskriminacije na podlagi spolne diskriminacije?

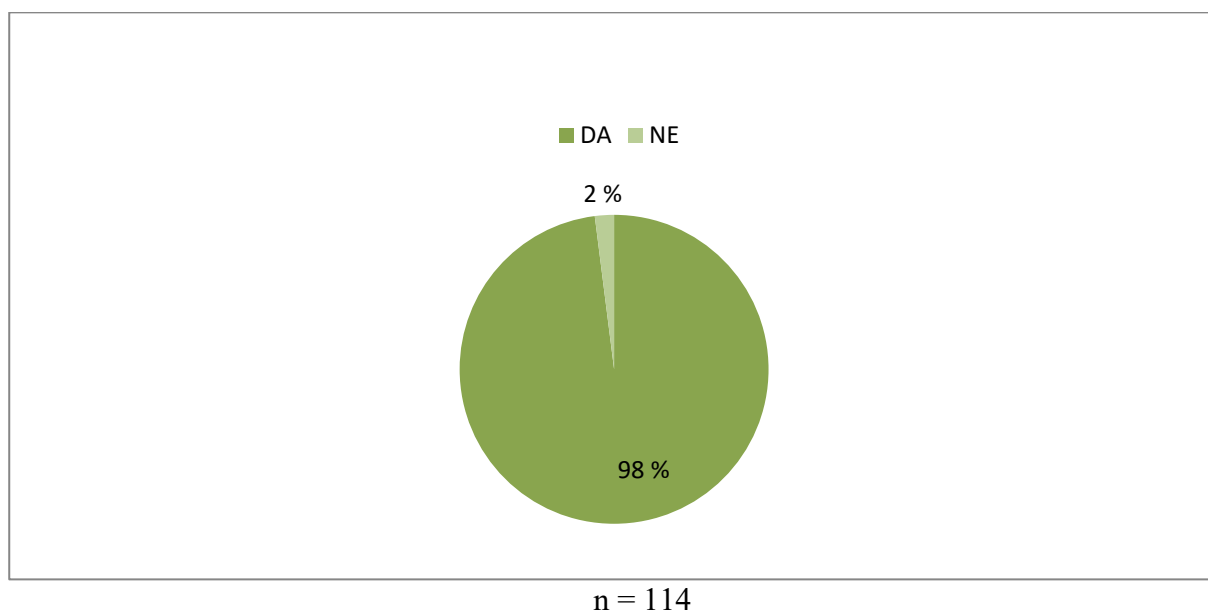
Tabela 4.15: Navodila za ravnanje v primeru diskriminacije

	Frekvenca	Odstotek
DA	20	17 %
NE	27	24 %
NE VEM	67	59 %
SKUPAJ	114	100 %

Dobra polovica oz. 59 odstotkov strokovnih delavk ne ve, če v njihovem vrtcu obstajajo pravila in predpisi za ravnanje v primeru diskriminacije na podlagi spolne diskriminacije. 17 odstotkov jih meni, da pravila in predpisi v njihovem vrtcu obstajajo, medtem pa jih 24 odstotkov meni, da njihov vrtec nima predpisanih pravil in predpisov v primeru diskriminacije.

19. vprašanje: Ali menite, da vi osebno vzgajate in poučujete otroke v vašem oddelku spoštovanja, človekovih pravic, sprejemanja drugačnosti in strpnosti?

Graf 4.5: Osebni vidik poučevanja človekovih pravic in drugačnosti

Z grafa 4.5 je razvidno, da kar 98 odstotkov strokovnih delavk meni, da vzgajajo in poučujejo v oddelku v skladu s spoštovanjem človekovih pravic, sprejemanja drugačnosti in strpnosti.

20. vprašanje: Ali menite, da vaša osebna prepričanja o istospolnih osebah vplivajo na vaše profesionalno delo?

Tabela 4.16: Osebna prepričanja

	Frekvenca	Odstotek
DA	48	42 %
NE	66	58 %
SKUPAJ	114	100 %

42 odstotkov strokovnih delavk meni, da njihova osebna prepričanja vplivajo na njihovo delo in s tem posledično na vzgojo in poučevanje otrok v oddelku. Ostalih 58 odstotkov meni, da so dovolj profesionalne osebe in da njihova lastna, osebna prepričanja ne vplivajo na delo v oddelku.

21. vprašanje: Kako?

Tabela 4.17: Lastno mišljenje glede vplivanja na otroke

	Frekvenca	Odstotek
Sprejemam drugačnost.	13	11 %
Sem strpna.	24	21 %
Ne delam razlik med otroki.	63	55 %
Vzgajam z odnosom in vzgledom.	9	8 %
Tudi nezavedno svoja prepričanja prenašamo na otroke – smo ogledala.	1	1 %
Ker s svojim prepričanjem delujem v okolici. Ne morem delovati drugače, kot mislim.«	1	1 %

Moja osebna prepričanja so del mojega osebnega in ne profesionalnega življenja.	1	1 %
Ne, ker se vsak posameznik odloča zase. Jaz opravljam samo svoje delo in na način, da smo vsi ljudje.	1	1 %
Ne mešam osebnih prepričanj v svoje delo, ampak poučujem profesionalno in objektivno.	1	1 %
SKUPAJ	114	100 %

Strokovne delavke so podale različne odgovore glede načina vplivanja lastnih, osebnih prepričanj na vzgojo in poučevanje otrok v vrtcu. Velika večina jih pravi, da so strpne (21 odstotkov) in da ne delajo razlik med otroki (55 odstotkov) ter hkrati sprejemajo drugačnost (11 odstotkov). Vzgojiteljice menijo, da med drugim vzgajajo z odnosom in vzgledom (osem odstotkov). Temu pritrjuje izjava: *»Tudi nezavedno svoja prepričanja prenašamo na otroke – smo ogledala«*. Tem odgovorom se približujeta tudi sledeči izjavi: *»Ker s svojim prepričanjem delujem v okolici. Ne morem delovati drugače, kot mislim.«* in *»Žal ali ne žal je tako, da odrasli vedno vplivamo na otroke, tudi če tega ne želimo«*. Dve menita, da so osebna prepričanja del osebnega mnenja, kar sta izrazili z izjavami: *»Moja osebna prepričanja so del mojega osebnega in ne profesionalnega življenja«* ter *»Ne mešam osebnih prepričanj v svoje delo, ampak poučujem profesionalno in objektivno«*. Ena strokovna delavka je izrazila svoje stališče in prepričanje z besedami: *»Ne, ker se vsak posameznik odloča zase. Jaz opravljam samo svoje delo in na način, da smo vsi ljudje.«*

22. vprašanje: Ali vi, nezavedno, določite otrokom igro, ki naj bi bila primerna njegovemu spolu (npr. dečkom ponudite igro z avtomobili, deklicam dojenčke)?

Tabela 4.18: Določitev igre otrokom

	Frekvenca	Odstotek
DA	16	14 %
NE	98	86 %
SKUPAJ	114	100 %

Velika večina strokovnih delavk, 86 odstotkov, prepušča izbiro igre otrokom samim, brez določitve iger, ki naj bi bila primerna za določeni spol.

23. vprašanje: Imate izkušnje z istospolno usmerjenimi osebami oziroma imate prijatelje, ki so istospolno usmerjeni?

Tabela 4.19: Lastna izkušnja z istospolno usmerjenimi osebami

	Frekvenca	Odstotek
DA	81	71 %
NE	33	29 %
SKUPAJ	114	100 %

Osebnostno izkušnjo oziroma je med njihovimi znanci, prijatelji oseba, ki je istospolno usmerjena, ima 71 odstotkov strokovnih delavk.

24. vprašanje: Ali bi želeli k temu vprašalniku dodati kakšne svoje misli?

Tabela 4.20: Misli strokovnih delavk

	Frekvenca	Odstotek
Ne oziroma /.	23	80,5 %
»Glede na družbo, v kateri živimo, in strpnost, ki je ni, me skrbi, kako bodo sprejeti otroci istospolnih staršev.«	1	1,625 %
»Imela sem pogovore z nekaterimi starši, predvsem z očeti, ki so se pritoževali, kaj učim otroke – istospolne družine.«	1	1,625 %
»Svet naj bi bil svet enakih možnosti! Bariere so v glavah, ne v spolu!«	1	1,625 %
»Možnost ustvarjenja družine naj ima vsak, ki si jo želi, ne glede na spol.«	1	1,625 %
»Bodi človek.«	1	1,625 %
»Ni važna usmerjenost, važno je srce, strpnost, dobrota ...«	1	1,625 %
»Bodimo le strpni.«	1	1,625 %
»Vsi imamo pravico do svoje intimne in zasebnega življenja, ki naj ne bi vplivala na delo, kariero, status v družbi in na lastnega otroka ...«	1	1,625 %
»Pri delu z otroki se težko srečaš z odraslimi brez otrok. Prvo vprašanje.«	1	1,625 %
»Če bi se vsak posameznik posvetil sam sebi in znal kritično pogledati sebe v notranjost in ne le ostalih oseb okoli sebe, bi bil svet nedvomno boljši.«	1	1,625 %
»Vsak naj se po svoje odloči.«	1	1,625 %
»Menim, da je to še vedno tabu tema v naših sredinah, predvsem v predšolskem okolju. Če že nismo neposredno vezani s situacijo (da imamo otroka v oddelku), se takšnim temam strok. delavci raje izognejo. Vsaj po mojih opažanjih v našem vrtcu.«	1	1,625 %
SKUPAJ	35	100 %

Svoje misli je izrazilo samo 35 strokovnih delavk. To predstavlja slabo tretjino (31 odstotkov). Velika večina teh ni podala nadaljnje misli. Zelo malo strokovnih delavk je podalo v nadaljevanju svoje misli. Ena je izpostavila izkušnjo, ki jo je pridobila v času dela in teme mavrična družina. Ena strokovna delavka predpostavlja, da je istospolna družina še vedno tabu tema v današnji družbi. Veliko tistih, ki so podale svoje mnenje, pa je izpostavilo, da je treba biti človek. Hkrati pa je ena strokovna delavka izpostavila pomisleke glede sprejetja otroka, ki izhaja iz istospolne družine, v današnjo družbo.

25. vprašanje: Spol

Tabela 4.21: Spol

	Frekvenca	Odstotek
ŽENSKI	112	98 %
MOŠKI	2	2 %
SKUPAJ	114	100 %

Strokovno delo v vrteu, kjer je redni neposredni stik z otroki, velja za pretežno ženski poklic. To je vidno tudi iz rezultatov anketnega vprašalnika, saj je slednjega rešilo kar 98 odstotkov strokovnih delavcev ženskega spola.

26. vprašanje: Delovno mesto

Tabela 4.22: Delovno mesto

	Frekvenca	Odstotek
Vzg.	67	59 %
Vzg. pred. otrok-pom.vzg.	47	41 %
SKUPAJ	114	100 %

Anketni vprašalnik je rešilo 59 odstotkov strokovnih delavk, ki so zaposlene na delovnem mestu vzgojiteljic, medtem pa je preostalih 41 odstotkov strokovnih delavk zaposlenih na delovnem mestu, vzgojitelj predšolskih otrok - pomočnik vzgojitelja.

27. vprašanje: Starost

Tabela 4.23: Starost

	Frekvenca	Odstotek
18–25 let	3	3 %
26–35 let	33	29 %
36–45 let	38	33 %
46–55 let	26	23 %
56 let in več	14	12 %
SKUPAJ	114	100 %

Iz rezultatov je razvidno, da je anketo rešila tretjina strokovnih delavk (33 odstotkov), ki so v starostnem obdobju 36–45 let, z 29 odstotki jim sledi starostno obdobje strokovnih delavk 26–35 let, nato je starostno obdobje 46–55 let. Najmanj je bilo strokovnih delavk (trije odstotki), ki so v starostnem obdobju 18–25 let. Najstarejših strokovnih delavk, ki se uvrščajo med 56 let in še starejše, pa je bilo 12 odstotkov.

28. vprašanje: Vrtec, kjer ste zaposleni

Tabela 4.24: Zaposlitev v ustanovi

	Frekvenca	Odstotek
Javni	108	95 %
Zasebni	6	5 %
SKUPAJ	114	100 %

Pri reševanju anketnega vprašalnika je sodelovalo 95 odstotkov strokovnih delavk, ki so zaposlene v javnih vrtcih, medtem je samo pet odstotkov strokovnih delavk izhajalo iz zasebnih vrtcev.

29. vprašanje: Lokacija vrtca, kjer ste zaposleni

Tabela 4.25: Lokacija vrtca

	Frekvenca	Odstotek
Mesto	89	78 %
Primestje	23	20 %
Podeželje	2	2 %
SKUPAJ	114	100 %

78 odstotkov strokovnih delavk je prihajalo iz vrtca, ki je postavljen v mestno okolje. Za primestno lokacijo vrtca se je opredelilo 20 odstotkov strokovnih delavk. Za vrtec, ki leži na podeželju, pa sta se opredelila dva odstotka strokovnih delavk, ki so rešile anketo.

5. RAZPRAVA IN SKLEPI

Pri pisanju magistrskega dela sem združila dve področji raziskovanja, in sicer področje predšolske vzgoje, ki mi je poznano, in področje homoseksualnosti oziroma istospolnih družin. Tako sem v sklopu raziskovanja odnosa strokovnih delavcev in strokovnih delavk, ki so redno, vsakodnevno v stikih z otroki, raziskovala njihov odnos in ravnanje do otrok, ki prihajajo iz mavričnih oziroma družin, kjer sta oba starša istega spola in istospolno usmerjena.

Živimo v družbi, ki je heteronormativna, in posledično posamezniki pogosto domnevajo, da so heteroseksualne identitete norme. Hkrati pa to vodi v nepoznavanje, ko ljudje nevede uporabljajo mikroagresije med formalnimi in neformalnimi izražaji.

V spremembah, ki so nastale na globalni ravni življenja, se dogaja umik od tradicionalne oblike družine, ki obstaja v obliki oče, mama in otrok, k novim oblikam družine, kjer je prisotno tudi socialno starševstvo. Ena novodobna oblika spremembe na področju družin je prisotnost istospolne družine.

»Družino definiramo kot skupino oseb, ki živi v skupnem gospodinjstvu in jo sestavlja vsaj ena odrasla oseba ter je med seboj povezana z zakonsko zvezo ali s kohabitacijo in starševskim razmerjem« (Nowotny, Fux, Pinnelli, 2004 v Rener, Sedmak in Švab, 2006, str. 16).

Zaradi družbenih sprememb v ekonomski, socialni, tehnološki naravi prihaja socialno starševstvo kot pomembna sociološka in psihosocialna izkušnja, ki jo, globalno gledano, deli in pozna vse več ljudi (Zaviršek, 2012a).

Kot pedagoško strokovna delavka sem dnevno neposredno v stikih z otroki. Pri svojem izvajanju pedagoško strokovnega procesa sem profesionalna oseba. Tako lahko neposredno povem, da se strokovne delavke redno srečujemo s tematiko življenja otrok in njihovega družinskega življenja. Pri raziskavi pa sem raziskovala, kako se strokovne delavke srečujemo s tematiko življenja otrok, ki prihajajo iz istospolne družine.

Pri raziskovanju sem si pomagala z anketnim vprašalnikom, ki sem ga po spletni pošti posredovala šestdesetim javnim in zasebnim ljubljanskim vrtcem in vrtcem, ki so v okolici Ljubljane. Posredovan je bil tako javnim kot zasebnim vrtcem. Programi v zasebnih vrtcih so sloneli na verski, katoliški osnovi oziroma so sledili ideji Marie Montessori oziroma waldorsfskem pristopu. Anketni vprašalnik so v veliki večini reševale osebe, ki so zaposlene v javnih vrtcih. Iz tega lahko sklepam, da ali v zasebnem niso želeli sodelovati pri raziskavi ali pa imajo veliko prošenj za reševanje spletnih anket in ne želijo vseh izpolnjevati. Zgodi se, da strokovne delavke velikokrat dobimo prošnje za sodelovanje pri reševanju različnih raziskav

ali anket, vendar se le malo strokovnih delavk odloči za pomoč in reševanje. V tem primeru se bolj nagibam k sklepu, da v zasebnih vrtcih ne želijo sodelovati pri raziskovanju tematike istospolna družina.

Pri sestavljanju anketnega vprašalnika sem predvidevala, da bi slednjega rešilo okoli 300 strokovnih delavk, ki so zaposlene v vrtcih na delovnem mestu vzgojiteljica in vzgojiteljica predšolskih otrok - pomočnica vzgojiteljice. Že pri sestavi in pošiljanju anketnega vprašalnika se je pričakoval osip reševanja anket. Anketni vprašalnik je tako rešilo samo 114 strokovnih oseb. Od tega sta bila samo dva predstavnika moškega spola. Tako lahko z veliko večino potrdim javno pravilo, da velja vzgojitelski poklic za ženski poklic.

Pri vprašanju, kjer so strokovne delavke naštevale, kakšno obliko družin poznajo iz svoje prakse, je le 18 odstotkov strokovnih delavk navedlo, da med drugim poznajo tudi družinsko obliko mavrična družina. Poglavitni razlog prepisujem nevidnosti istospolne družine očem javnosti.

Očem javnosti je bil pojav odraščanja v družini z istospolnimi starši skrit oziroma neviden, čeprav je družina živela družinsko življenje. Številne istospolne družine živijo družinsko življenje, ki je javnosti nevidno (Zaviršek, 2012b).

V svojem oddelku se zelo velika večina strokovnih delavk (98 odstotkov) poslužuje teme o družinah. Pri tem jih samo dobra polovica, le 53 odstotkov, omeni istospolno družino. V primeru, da se istospolne družine ne omeni, so se strokovne delavke v veliki večini opredelile, da se s tako obliko družine še niso srečale, takih je 62 odstotkov strokovnih delavk. Med drugimi se nekaj strokovnih delavk boji reakcije staršev, nekaj delavk pa se je celo opredelilo, da imajo prepoved omenjanja istospolne družine s strani vodstva. Ostale so se opredelile, da ni v skupini nobenega otroka, ki bi izhajal iz istospolne družine. Določene strokovne delavke omenjajo istospolno družino, hkrati menijo, da starost otrok v prvem starostnem obdobju ni primerna za obravnavo take tematike. Izpostavile so tudi osebno zadržanost.

V slovenskem pravu velja, da lahko in sme v istospolni partnerski skupnosti vsak od partnerjev s soglasjem partnerja posvojiti partnerjevega biološkega otroka. To dopustnost je izrecno potrdilo Vrhovno sodišče RS 28. 10. 2010. V soglasju z zakonom sme vsak od partnerjev v istospolni partnerski zvezi pod splošnimi pogoji posvojiti biološkega otroka svojega partnerja. Skupaj pa po zakonu ne moreta posvojiti otroka, ki ni biološki potomec enega od njiju (Rajgelj, 2015).

Pri ženskah, ki živijo v istospolnem razmerju in si želijo biološkega otroka, gre za dilemo, kakšno vrsto oploditve si želijo, ali oploditev v tujini, ker oploditev z biomedicinsko pomočjo za samske ženske ali ženske v razmerju z žensko ni mogoča, ali z oploditvijo doma s pomočjo

kupljenega semena darovalca ali pa se odločijo za spolni odnos z moškim. Medtem imajo moški, ki živijo v istospolnem razmerju, dve možnosti za biološkega otroka. Tako lahko imajo dogovor z žensko ali lezbičnim parom ali pa se odločijo za surogatsko materinstvo (Zaviršek, 2008).

V šolskem letu 2019/2020 ima v svoji skupini otroka iz istospolne družine samo dva odstotka strokovnih delavk. Izkušnjo z otrokom v oddelku, ki prihaja iz istospolne družine, je imelo v preteklosti samo 10 odstotkov strokovnih delavk. Vendar kljub temu je iz rezultatov anketnih vprašalnikov razvidno, da kar 56 odstotkov strokovnih delavk ne ve, če so v njihov vrtec vključeni otroci iz istospolnih družin. Da njihov vrtec obiskujejo otroci iz istospolnih družin, ve 18 odstotkov strokovnih delavk. Osebno izkušnjo z osebo, ki je istospolno usmerjena, ima 71 odstotkov strokovnih delavk. Iz tega se lahko sklepa, da strokovne delavke zadržijo otrokovo zasebnost in slednjo tudi spoštujejo.

V družinah, kjer starši niso odprti glede njihove lastne spolne usmerjenosti, se pričakuje, da bodo tudi njihovi otroci tiho in varovali njihovo skrivnost. Posledično razvijejo otroci lastne taktike in občutja ter zaupajo le redkim ljudem (Saffron, 2001).

Menim, da obstaja v Sloveniji več istospolnih družin, ki o istospolnosti ne govorijo v vrtcu, ki je sprejel otroka, saj se istospolne osebe bojijo reakcij okolice in posledično stigem in diskriminacije ter homofobije. Hkrati pa je spolna usmerjenost stvar vsakega posameznika in ne širše javnosti.

Zasebna sfera posameznika se pogosto enači s prostorom bivanja, hišo, družino oziroma gre za zasebni prostor posameznika, kjer javni vpogled ni dovoljen. Zasebnost v primeru intimnosti je intimni, zasebni svet vsakega posameznika oziroma je njegov osebni, notranji svet, ko je oseba sama s sabo. Spolna usmerjenost je razlagana kot stvar zasebnosti, področje, kamor se država naj ne bi vtikala (Kuhar, 2010).

Pravljice oziroma slikanice so strokovnim delavkam v veliko pomoč pri izvajanju profesionalno vzgojnega procesa. Slikanico, ki bi vsebovala tematiko istospolne družine, bi v oddelku prebralo 89 odstotkov strokovnih delavk. Najbolj poznana slikanica na temo istospolne družine je slikanica *In s tango smo trije*, ki je nastala po resničnih dogodkih dveh pingvinov iz ameriškega živalskega vrta. Slikanice na temo raziskave ne pozna kar 76 odstotkov strokovnih delavk. Zanj je slišalo le 12 odstotkov, prebralo v skupini pa 12 odstotkov strokovnih delavk. Kar 85 odstotkov strokovnih delavk pa meni, da bi slikanica z izbrano tematiko morala biti prisotna v vrtčevski knjižnici.

Pravljica otroke vzgaja in jih uči etike ter kulture ljudi in narodov. Uporablja se tudi v terapiji kot terapevtska zgodba, kjer otroku pomaga poiskati pot iz težav v varnem fantazijskem

svetu, kjer otrok ni izpostavljen ukazom, pridigam in nasvetom. Pravljica je v pomoč tudi odraslim osebam, ki otrokom pravljice berejo in pripovedujejo (Kucler, 2002).

Menim, da prvo hipotezo lahko potrdim, saj se pedagoške strokovne delavke, kamor sodijo vzgojiteljice in njihove pomočnice, čedalje pogostejše srečujejo in bodo srečevale s tematiko otrok iz istospolnih družin. Vse družine pa je treba enakovredno in spoštljivo obravnavati, saj živijo otroci, ki izhajajo iz drugačnih družin, med nami in se morajo počutiti varno in sprejete. Globalno gledano, se spreminja oblika in tipologija družine in posledično nastajajo nove oblike družin, kakor sodi tudi istospolna družina. Slednje živijo med nami, vendar so nevidne očem javnosti, saj je intimnost posameznika stvar zasebnosti in ne javnosti. Hkrati je vrtec otrokov prvi stik z zunanjim svetom in socializacijo. Pri tem pa veliko vlogo igrajo strokovne delavke, ki so vsakodnevno v neposrednem stiku z otroki.

Vloga vsakega strokovnega delavca je, da otroka usmerja s pomočjo letnega delovnega načrta, da bi lahko slednji dosegel svoj polni potencial za razvijanje ljubezni do učenja in pridobil vseživljenjsko znanje. Vzgojno-izobraževalna ustanova, vrtec in še bolj osnovna šola je izobraževalna ustanova, kjer se s pomočjo kurikulumu spoštuje edinstvenost vsakega otroka oziroma se priznava, da so vsi otroci enako sprejeti otroci in so del družbe (Ilga Europe, b.d.).

Pri delu nas vodi nacionalni dokument Kurikulum za vrtce, ki vsebuje načela in cilje predšolske vzgoje. Hkrati pa obstaja tudi prikriti kurikulum, ki ga strokovne delavke redno izvajajo in pri tem nezavedno veliko vplivajo na otroke.

Prikriti kurikulum je povezan s posrednimi sporočili, ki so otrokom posredovane o njih samih in drugih o tem, kako odrasle osebe vidimo in sodimo druge z našimi stališči in predsodki. To se zgodi nezavedno in se zrcali v našem odnosu z otroki. Kot primere se lahko navaja stereotipe in predsodke, ki se v ravnanju kažejo kot dajanje prednosti večinski kulturi in jeziku in pri tem ne upoštevajo multikulturalnosti, in primere seksističnega ravnanja v vzgoji. Velikokrat taki primeri niso le stereotipi in predsodki vzgojiteljev, ampak tudi vrtca in širše družbe in jih lahko najdemo tudi v vzgojnih materialih in knjigah za otroke (Batistič Zorec, 2003).

Z izjavo »Mavrične družine so takšne kot vse druge, pomembni so odnosi v družini, ne spolna usmerjenost« se strinja 75 odstotkov strokovnih delavk.

Prikriti kurikulum se namreč dogaja na dnevni bazi in je povezan z vsakodnevnim življenjem v vrtcu.

Rezultati anketnega vprašalnika, kjer so strokovne delavke podale svoje osebno prepričanje do otrok iz istospolne družine, kažejo različna dojetanja istospolne družine. Prednjači prepričanje: »*Vsi otroci in vse družine so enake.*« Temu prepričanju sledi prepričanje, da je

družina skupnost, ki je zasnovana na ljubezni (10 odstotkov). Ena strokovna delavka je izjavila: *»Vsi različni, vsi odlični.«* Druge strokovne delavke so strnile svoje prepričanje v povedi: *»Trudim se na vse otroke gledati enako, vsak pa potrebuje tudi individualno pozornost. Predvsem bi se trudila, da otrok iz istospolne družine ne bi bil izpostavljen diskriminaciji in da bi bil vključen v skupino.«* V zelo majhni manjšini pa je bilo opaziti osebno nenavdušenje nad otroki, ki izhajajo iz istospolnih družin. Opažen je bil tudi odgovor, da se strokovna delavka ne pogloblja v ozadje otrokove družine.

S svojim skritim kurikulum vzgojna izobraževalna institucija posreduje delovno disciplino, vrednote, držo, ki so potrebne za brezskrbno delovanje ekonomskih principov (Wakounig, 2004).

42 odstotkov strokovnih delavk meni, da njihova osebna prepričanja vplivajo na njihovo delo in s tem posledično na vzgojo in poučevanje otrok v oddelku. Ostalih 58 odstotkov meni, da so dovolj profesionalne osebe in da njihova lastna, osebna prepričanja ne vplivajo na delo v oddelku.

Osebna pristranskost oziroma prepričanja pedagoških delavcev vplivajo na profesionalno izvajanje strokovnega dela. Pedagogova samorefleksija o svojih stališčih, vedenju, prepričanjih in vrednotah so pogosto prvi korak ustvarjanju varnega in vključujočega okolja za vse vpete (American Psychological Association, b.d.).

Tuš Špilak (2014) pravi, da s favoriziranjem določenega ravnanja po spolu s strani strokovnih delavk se otroci dejansko učijo seksistične in heteronormativne predstave sveta, s katero so povezane institucije, kultura in jezik.

V raziskavi je bilo odkrito, da 86 odstotkov strokovnih delavk prepušča izbiro igre otrokom, brez določitve iger, ki naj bi bila primerna za določeni spol.

Velika večina strokovnih delavk pravi, da so strpne (21 odstotkov) in da ne delajo razlik med otroki (55 odstotkov) ter hkrati sprejemajo drugačnost (11 odstotkov). Menijo, da med drugim vzgajajo z odnosom in vzgledom (osem odstotkov). Temu pritruje izjava: *»Tudi nezavedno svoja prepričanja prenašamo na otroke – smo ogledala.«* Tem odgovorom se približujeta tudi sledeči izjavi: *»Ker s svojim prepričanjem delujem v okolici. Ne morem delovati drugače, kot mislim«* in *»Žal ali ne žal je tako, da odrasli vedno vplivamo na otroke, tudi če tega ne želimo«*. Dve menita, da so osebna prepričanja del osebnega mnenja, kar sta izrazili z izjavami *»Moja osebna prepričanja so del mojega osebnega in ne profesionalnega življenja«* ter *»Ne mešam osebnih prepričanj v svoje delo, ampak poučujem profesionalno in objektivno«*. Ena strokovna delavka je izrazila svoje stališče in prepričanje z besedami: *»Ne,*

ker se vsak posameznik odloča zase. Jaz opravljam samo svoje delo in na način, da smo vsi ljudje.»

Menim, da lahko drugo hipotezo, kjer sem se opredelila do osebnih stališč strokovnih oseb, ki naj bi vplivale na izvajanje pedagoško strokovnega procesa pri izvajanju profesionalnega dela, potrdim. Vendar se pri tem sklicujem na odprtost in širok pogled oziroma razgledanost in strpnost strokovnih delavk, saj je velika večina strokovnih delavk odprtih misli in sprejema marsikatero drugačnost. Na to se lahko sklicujem, saj kar 98 odstotkov strokovnih delavk meni, da vzgajajo in poučujejo v oddelku v skladu s spoštovanjem človekovih pravic, sprejemanjem drugačnosti in strpnosti ter veliko število strokovnih delavk prepušča izbiro igre otrokom. Kljub temu obstajajo izjeme, kar se lahko kaže že v dejstvu, da bi v vrtcu s certifikatom »LGBT prijazno« delalo le 83 odstotkov strokovnih delavk.

Homoseksualnost je velikokrat označena s stigmo in posledično so osebe, ki pripadajo tej skupnosti, deležne različne oblike diskriminacije in homofobije. Načeloma po tem, kar vidim in spremljam, še posebej, ko sem izbrala temo svoje raziskave, opažam, da slednjega v vrtcih med delavci in izvajanja nad otroki ni. Otrok velja za nepopisan list in je zanj najbolj pomembno, da je enako obravnavan, sprejet in ima razvit občutek varnosti.

Pri pisanju hipotez sem se poglobila v literaturo in samo seznanjanje meni nepoznanega področja. Pri tem sem izvedela marsikaj novega, čeprav se imam za zelo odprto osebo.

Prav tako so rezultati anketnega vprašalnika pokazali, da je samo 43 odstotkov strokovnih delavk samoiniciativno poiskalo informacije na temo istospolne družine.

Bercht (2006) tako pravi, da je za otroke pomembno, da se jih seznani že pred tretjim letom starosti, da ne izhajajo vsi otroci iz nuklearnih družin.

Prav tako sem morala iskati literaturo na tematiko istospolne družine, kar se zopet spoprijema z intimnostjo vsakega posameznika in nevidnostjo istospolnih družin v našem okolju. Že sama sem po velikem in nepričakovanem naključju prišla do slikanice In s Tango smo trije. Zanja pred pisanjem magistrskega dela nisem slišala. V primeru razpisanega izobraževanja na temo mavrična družina bi se 85 odstotkov strokovnih delavk udeležilo izobraževanja.

Tuš Špilak (2010) pravi, da mora pri obravnavanju homoseksualnosti in istospolnih družin v vrtcih vzgojno izobraževalni proces temeljiti na simbolni podlagi vrednot, kot so človekove pravice, strpnost, solidarnost, pravna država in da mora biti podano znanje preneseno na objektivni, kritičen in pluralističen način, ki ne vodi v indoktrinacijo.

Skozi prebiranje rezultatov je bila odkrita potreba po seminarju oziroma izobraževanju, primerih dobre prakse, potrebi po literaturi in pogovoru s strokovnjakom na temo mavrična

družina. Zaželeno sta bila osnova in znanje, kako in na kakšen način približati in razložiti termin otrokom. Izraženi so bili tudi podpora s strani vodstva, komunikacija in zaupanje s strani staršev. Manjše število strokovnih delavk ne ve, kakšna znanja bi potrebovali, medtem pa se je ena delavka prvič srečala z besednim terminom mavrična družina. Vendar je kljub temu kar 71 odstotkov strokovnih delavk mnenja, da imajo dovolj kompetenc za približanje besednega termina mavrična družina otrokom. Kljub temu pa dobra polovica, 59 odstotkov strokovnih delavk ne ve, če v njihovem vrtcu obstajajo pravila in predpisi za ravnanje v primeru diskriminacije na podlagi spolne diskriminacije.

Menim, da bi bilo povsem pravilno, če zadnje hipoteze ne ovržem in ne potrdim. Po vsej prebrani literaturi in pregledu ter novih, lastnih spoznanjih sem mnenja, da imamo strokovne delavke dovolj znanja, da besedni termin mavrična družina lahko približamo otrokom. A hkrati bi strokovne delavke potrebovale ustrezno znanje in vsaj strokovni seminar na izbrano temo. Menim, da je pri sprejetju otroka najbolj pomembna sprejetost le njega, enako obravnavanje in občutek varnosti, ki pa ga vsak otrok potrebuje.

Strokovni delavci imamo zelo pomembno vlogo v vseh vidikih vsakodnevnega razvoja vsakega posameznega otroka. Vplivamo tako na duhovni, moralni, kognitivni, čustveni, estetski, domišljjski, socialni in telesni otrokov razvoj. Spodbujanje vključevanja, spoštljivi odnosi in sprejemanje različnih kultur in raznolikosti se začnejo že zelo zgodaj. Vloga vsakega strokovnega delavca je, da otroka usmerja s pomočjo letnega delovnega načrta, da bi lahko slednji dosegel svoj polni potencial za razvijanje ljubezni do učenja in pridobil vseživljenjsko znanje. Vzgojno-izobraževalna ustanova, vrtec in še bolj osnovna šola, je izobraževalna ustanova, kjer se s pomočjo kurikulumov spoštuje edinstvenost vsakega otroka oziroma se priznava, da so vsi otroci enako sprejeti otroci in so del družbe (Ilga Europe, b.d.).

6. PREDLOGI

Na podlagi pridobljenih rezultatov ankete, ki so jo reševale strokovne delavke v vrtcih, in prebiranja primerne literature sem prišla do sledečih predlogov, ki bi po mojem prepričanju lahko vplivali na seznanitev in lažje delo v pogovoru o temi mavrična družina in prisotnosti otroka iz istospolne družine v skupini. Predlogi so sledeči:

- posredovanje ugotovitev, pridobljenih s to raziskavo, vsem svetovalnim delavkam v vrtcih. Morda bi slednje na podlagi te raziskave izvedle izobraževanje na temo mavrična družina za vse strokovne delavce vrtca;
- zaželeno oziroma obvezna prisotnost slikanic na temo istospolna družina, kot sta In s Tango smo trije ter Sosedje in prijatelji, v vrtčevski knjižnici;
- dostopna primerna strokovna literatura, ki bi bila v pomoč strokovnim delavkam pri izvajanju njihovega vzgojno-pedagoškega dela. V literaturi bi bili lahko predstavljeni primeri dobre prakse vključevanja in prisotnosti bivanja otroka v oddelku iz istospolne družine;
- strokovno izobraževanje oziroma seminar, namenjen strokovnim delavkam, kjer bi se boljše seznanile s tematiko mavrična družina;
- na ravni vrtca bi lahko bila tema mavrična družina glavna tema celoletnega strokovnega aktiva, kjer se strokovne delavke srečujejo in izmenjujejo teorije in primere dobre prakse;
- na lokalni, mestni ravni bi tema bila prisotna na študijski skupini, kjer si strokovne delavke različnih vrtcev pod okriljem zavoda za šolstvo izmenjujejo mnenja in primere dobre prakse;
- večja podpora strokovnim delavkam s strani vodstva. Delavnice ozaveščanja vodilnih delavcev v vrtcu za pomoč ravnanja in izvajanja podpore strokovnih delavk v primeru prisotnosti otroka iz istospolne družine v oddelku;
- organizacija okrogle mize na ravni oddelka ali vrtca, kjer bi sodelovali starši in si izmenjali mnenja družin (spoštovanje človekovih pravic, otrokovih pravic, prikaz predsodkov in stereotipov, diskriminacija, homofobija ...);
- možnost delavnice pod vodstvom svetovalne delavke za starše otrok, ki ne izhajajo iz istospolnih družin (spoštovanje človekovih pravic, otrokovih pravic, prikaz predsodkov in stereotipov ...);

- seznanitev bodočih strokovnih delavk v vrtcu že v času njihovega šolanja oziroma izobraževanja. Lahko bi jim bila predstavljena vsaj osnova tematike in delovanja primera dobre prakse;
- prisotnost strokovnih delavnic s strani ministrstva za šolstvo oziroma zavoda za šolstvo v vseh srednjih šolah in v zadnji triadi osnovne šole, kjer bi seznanili dijake oziroma študente;
- boljša ozaveščenost in predstavitev teme mavrične družine v strokovnih časopisih in revijah, namenjenih strokovni javnosti (npr. revija Vzgojiteljica);
- prisotnost primerne strokovnjaka oziroma mediatorja na lokalni oziroma mestni ravni v primeru negativnih odzivov s strani ostalih staršev v oddelku.

7. ZAKLJUČEK

V magistrskem delu sem želela raziskati odnos in ravnanje ter obravnavanje tematike istospolna družina v slovenskih vrtcih. Pri tem me je predvsem zanimalo delo in ravnanje pedagoških strokovnih delavk in strokovnih delavcev, ki so zaposleni na delovnem mestu vzgojitelj in vzgojitelj predšolskih otrok - pomočnik vzgojitelja, do otrok, ki izhajajo iz istospolnih družin, kakor tudi do omembe in obravnave besedne zveze istospolna družina pri temi družina.

Pri raziskavi mi je bil v veliko pomoč anketni vprašalnik, ki je bil posredovan 60 javnim in zasebnim vrtcem. Vrtce, ki sem jim poslala anketni vprašalnik, sem našla na uradni spletni strani Mestne občine Ljubljana, hkrati pa je bil anketni vprašalnik posredovan tudi okoliškimi vrtcem. Posledično se je tako pričakovalo okoli 300 rešenih anket, saj je bila ob posredovanju anketnega vprašalnika prisotna tudi prošnja, da se slednji posreduje petim strokovnim osebam. Iz pridobljenih rezultatov je moč sklepati in razbrati, da je sodelovala velika večina strokovnih delavcev, ki so zaposleni v javnem vrtcu. To sem tudi pričakovala. Presenečena sem bila nad majhnim številom rešenih anketnih vprašalnikov.

Skozi prebiranje pridobljenih odgovorov sem prišla do ugotovitve, da je biti vzgojiteljica oziroma strokovna delavka v vrtcu pretežno ženski poklic. Zelo veliko jih je mnenja, da izvajajo program in vzgajajo otroke v duhu spoštovanja. Hkrati jih velika večina meni, da so pri svojem delu dovolj profesionalne in kompatibilne, da bi otroku približale istospolno družino. Velika večina pa si tudi želi strokovnega izpopolnjevanja oziroma seminarja na tematiko in obravnavo istospolne družine ter kako slednjo približati otrokom, saj se je samostojno izobraževalo na temo istospolna družina manj kot polovica anketiranih oseb.

Osebo sem enakega mnenja kakor večina strokovnih delavk, da bi morale vrtčevske knjižnice vsebovati slikanici In S Tango smo trije ter Sosedje in prijatelji.

Pred pisanjem magistrskega dela nisem vedela kaj veliko o istospolnih družinah, kakor tudi ne o težavah in ostalih preprekah, s katerimi se homoseksualno usmerjene osebe srečujejo in so jim na poti do srečnejšega in mirnejšega življenjskega in družinskega okolja. Skozi pisanje sem se tako seznanila in poglobila vase glede sprejemanja in doživljanja sprejemanja enakopravnosti ter spoštovanja ter nezavedne diskriminacije, čeprav se imam za zelo odprto osebo in sprejemam drugačnost.

Tako sem skozi pisanje magistrskega dela izvedela marsikaj novega in se spoznala s področjem, kjer sicer nisem prisotna, a je očem javnosti vseeno nevidno, čeprav so med nami

istospolne družine. Želijo si biti le sprejeti in enako obravnavani. Pri tem ima veliko moč in vpliv predšolsko obdobje, saj prosvetni delavci na otroke vplivamo veliko bolj, kot pa se zavedamo. Pri tem pa sta potrebni popolna podpora vodstva in avtonomija strokovnega kadra, brez vmešavanja drugih oseb.

Menim, da je treba pri stvareh in dejanjih, ki se spreminjajo dnevno, tako v življenju posameznika kakor redno na globalni ravni, na primeren način in pri primerni starosti razložiti in obravnavati tudi našim najmlajšim in jih vzgajati v duhu sprejetosti in strpnosti. Slednji bodo čez leta vodilni steber naše družbe.

Upam, da bo moje magistrsko delo pripomoglo k boljši obravnavi istospolnih družin pri tematiki družina v predšolski vzgoji. Hkrati upam, da bo magistrsko delo v pomoč pedagoško-strokovnim delavcem in jih ob tem še spodbudilo k razmisleku pri ravnanju in odnosih ter boljšem razumevanju, lastnem delu in načinu izvedbe profesionalnega izvajanja pedagoškega dela v lastnem oddelku, saj bo v prihodnje prisotnost otrok iz istospolnih družin verjetno večja.

8. UPORABLJENA LITERTURA IN VIRI

- *American Psychological Association*, (b.d.). Pridobljeno 3.1.2020 s www.apa.org.
- *Amnesty USA*, (b.d.). Pridobljeno 3.1.2020 s www.amnestyusa.org.
- Batistič Zorec, M. (2003). *Razvojna psihologija in vzgoja v vrtcih*. Ljubljana: Institut za psihologijo osebnosti.
- Bercht, S. (2006), *Nove družine: Enake, drugačne, enakopravne*. Ciciban: priloga za starše, 3: 24–26.
- Berglez, V. (2008). *Otrokova varnost v sistemu skrbi za otroke, ki ne morejo živeti pri starših*. Hoče:Združenje MOČ za zaščito otrok, ki ne morejo živeti pri starših.
- Božič, D. (1991). E. Goffman: Stigma – zapiski o upravljanju poškodovane identitete (prikaz). Časopis za kritiko znanosti, 138/139 Pridobljeno 20.1.2020 s <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-5LDKIHVF/b286b08d-b040-4239-b4cf-b63ab6ac8a6c/PDF>
- Čačinovič Vogrinčič, G. (1998). *Psihologija družine: prispevek k razvidnosti družinske skupine*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- *Družinski zakonik*. (DZ) (2019).Ur. l. RS, 15/17.
- Dolar Bakovec, E., & Bregar Golobič, K. (2004) *Šola in vrtec skozi ogledalo. Priročnik za vrtce, šole in starše*. Ljubljana: DZS.
- Dolenc, D. (2016). *Ata, mama, dedi, babi ... Gospodinjstva in družine v Sloveniji*. Statistični urad Republike Slovenije. Pridobljeno 22.9.2019 s <https://www.stat.si/StatWeb/File/DocSysFile/8914/ata-mama-dedi-babi.pdf>.
- Društvo Parada ponosa (b.d.) Pridobljeno 19.10. 2019 s <http://www.ljubljana.pride.org/>
- Education for change, (2013). *Final report for Thematic Study on Education and Gender Equality*. Norwegian Agency for Development Cooperation. London: Education for change.
- Festival LGBT filma (b.d.). Prodobljeno 22.2.2020 s <https://www.lgbtfilmfest.si/o-festivalu>.
- Gallagher, S. (2019). *Primary School Teachers Should Talk More Positively About LGBT Families, Research Finds*. Pridobljeno 5.2. 2020 s https://www.huffingtonpost.co.uk/entry/more-than-60-of-british-public-think-primary-teachers-should-talk-positively-about-lgbt-families-in-school_uk_5d6cdda8e4b09bbc9ef1b0d5?guce_referrer=aHR0cHM6Ly93d3cuZ29vZ

2xlLnNpL3Vybd9zYT10JnJdD1qJnE9JmVzcmM9cyZzb3VyY2U9d2ViJmNkPTE5
 JnZlZD0yYWhVS0V3all0TnowM2VybfFoV1JuVndLSGM2bUItrVFGakFTZWdR
 SUJ4QUImdXJsPWh0dHBzJTNBJTJGJTJGd3d3Lmh1ZmZpbmd0b25wb3N0LmNv
 LnVrJTJGZW50cnklMkZtb3JlLXR0YW4tNjAtb2YtYnJpdGlzaC1wdWJsaWMtdGh
 pbmstcHJpbWFyeS10ZWfjaGVycylzaG91bGQtdGFsay1wb3NpdGl2ZWx5LWFib
 3V0LWxnYnQtZmFtaWxpZXMtaW4tc2Nob29sX3VrXzVkNmNkZGE4ZTRiMDli
 YmM5ZWYxYjBkNSZlc2c9QU92VmF3MGZxRjAyRGUUYW15UDFMeWlsNDB
 yNA&guce_referrer_sig=AQAAABLfqVR1owBAGrwerFDlexNEDknPpOEh82CwI
 9Yb94X6VvKhRtfnxmRW0DWFb3UZOq2qaPZmDuEEIDSG35BoWHrH5yVuhQU
 VM3dui8pJynTHWebEHRRWUGLMZDbZBnpM1dMnu9mutoeE_RJcs1pW_vUeP
 6wGeSuBxAnru0xacKFN&_guc_consent_skip=1580752455&guccounter=1

- Goffman, E. (2008). *Stigma : zapiski o upravljanju poškodovane identitete*. Maribor: Aristej.
- Greif, T. (1995). Varljiva znanost - o antični homoseksualnosti. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*, 23 (177), 75-88.
- Hancock, K.A.(1986).*Homophobia, Lesbian and Gay Issues in Psychology*. Washington D.C. :American Psychiatric Association.
- Hočevár, A. (2009). Otroci v družinah gejev in lezbijk. *Sodobna pedagogika*, 2009(4), 204-217.
- Hohmann, M., & Weikart, D.P. (2005). *Vzgoja in učenje predšolskih otrok*. Ljubljana: DZS.
- ILGA Europe (b.d.). LGBTI equality and human rights in Europe and Central Asia. Pridobljeno 25.12.2019. s <https://www.ilga-europe.org/>.
- Jagodić, M. V. (2019). Stigma – breme, s katerim živimo. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*, XLVII (275), 160-177.
- Klun, M. (2009). Posvojitve v Sloveniji kot oblika socialnega starševstva. *Socialno delo*, 48 (1-3), 35 – 48.
- Krek, J. (ur.). (2011). *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji*. Ljubljana: Ministrstvo za izobraževanje in šport.
- Kroflič, R.(2005). Vzgojiteljica - izhodišče prikritega kurikuluma v vrtcu. V B. Vrbovšek (Ur.) *Prikriti kurikulum v kurikulumu – rutina ali izziv v vrtcu*. (str. 12-18). Ljubljana: Supra.

- Kolbert, J.B., Crothers, L.M., Bundick, M.J., Wells, D.S., Buzgon, J., Barbary, C., Simpson, J.&Senko, K. (2019). Medvrstniško nasilje nad lezbičnimi, gejevskimi, biseksualnimi, transspolnimi dijaki in dijaki, ki so v procesu odkrivanja lastne spolne usmerjenosti (LGBTQ), kot ga zaznavajo učitelji, na vzorcu dijakov iz jugozahodne Pensilvanije. . *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*, XLVII (275), 45-65.
- Kucler, M. (2002). Pravlјica kot socialnopedagoška intervecija. *Socialna pedagogika*, 02 (1). Pridobljeno 19.1.2020 s <https://www.revija.zzsp.org/2002/02-1-21-46.pdf>
- Kuhar, R.(2009). Na križiščih diskriminacije. Večplastna in intersekcijska diskriminacija. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Kuhar, R. (2010). *Intimno državljanstvo*. Ljubljana: ŠKUC.
- Kuhar, R., & Švab, A. (2019). Nasilje nad lezbijkami in geji v Sloveniji: primerjava podatkov iz raziskav 2003-2004 in 2014-2015. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*, XLVII (275),11-29.
- Kurikulum za vrtce: predšolska vzgoja v vrtcih (1999). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport.
- *Kvartir* (b.d). Pridobljeno 1.1.2020 s <https://kvartir.org/trans-faq/>.
- *Legebitra* (b.d.). Pridobljeno 22.9.2019 s <https://legebitra.si/certifikat-lgbt-prijazno/>.
- LGBT Ireland.(b.d.). Pridobljeno 19.10.2019 s <https://lgbt.ie/what-is-lgbt/>.
- Lowenthal, T. (2019). Pridobljeno 8.2. 2020 s <https://www.accreditedschoolsonline.org/education-teaching-degree/lgbtq-youth/>.
- Majerhold, K.(2019): Trpinčenje LGBT-otrok v Sloveniji in po svetu:primer osnovnih in srednjih šol. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*, XLVII (275), 103-125.
- Medved, K. (2010). *Kaj vem o družinskem zakoniku? In Istospolno starševstvo v slovenski družbi*. Ljubljana: Resor za socialo in zdravstvo Študentske organizacije Univerze v Ljubljani.
- Mirtič, D. (2015) *Osebnostne lastnosti vzgojiteljic predšolskih otrok v povezavi z njihovim delom* (diplomsko delo). Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.
- Musek, J.(1995). *Ljubezen, družina, vrednote*.Ljubljana: Educy.

- *National Center for transgender equality* (b.d.) Pridobljeno 2.1. 2020 s <https://transequality.org/issues/resources/understanding-transgender-people-the-basics>.
- Nastran-Ule, M. (1995). *Temelji socialne psihologije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- *Planned Parenthood* (b. d.). Pridobljeno 8.2. 2020 s <https://www.plannedparenthood.org/learn/teens/sexual-orientation/what-does-queer-mean.html>.
- Pravilnik o izobrazbi vzgojiteljev in drugih strokovnih delavcev v vzgojnem programu domov za učence s posebnimi potrebami.(2015).Ur. L. RS, 65/15.
- *Psihologija dela* (b.d.). Pridobljeno 1.1.2020 na <https://psihologijadela.com/2018/06/18/transspolne-osebe-na-delovnem-mestu/>.
- Rajgelj, B. (2015). Pravni položaj istospolnih partnerjev in starševstva v Sloveniji: sistemska analiza ureditve pravnega položaja istospolnih partnerstev in starševstva v slovenski zakonodaji. Ljubljana: Zavod za kulturo raznolikosti Open.
- Rener, T., Sedmak, M., & Švab, A. (2006). *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. Koper: Založba Annales.
- Richardon, J.& Parnell, P. (2010). *In s Tango smo trije*. Ljubljana: Modrijan.
- Saffron L.(2001).It is family affair.The Complete Lesbian Parenting Book. London: Diva Books.
- Smith Robati, K.& Bromfield, N.F. (2017). *From Intercountry Adoption to Global Surrogacy*. New York: Routledge.
- Sobočan, A. M. (2009). Istospolne družine v Sloveniji. *Socialno delo*48 (1-3):65-83.
- Spears Brown, C. (2017). *Discrimination in childhood and adolescence. A developmental Intergroup Approach*. New York:Taylor & Francis.
- Stacey, J. & Biblarz. T.J.(2001). (How) Does the Sexual Orientation of Parents Matter? Pridobljeno 6.11. 2019 s http://faculty.law.miami.edu/mcoombs/documents/stacey_biblarz.pdf.
- *Statistični urad Republike Slovenije*.(2019) Pridobljeno 18.9.2019 s www.stat.si.
- Strand, D.A. (1998). Civil Liberties, Civil Rights, and Stigma:Voter Attitudes and Behavior in the Politics of Homosexuality. *Stigma and Sexual Orientation: Understanding Prejudice against Lesbians, Gay Men, and Bisexuals*. California:SAGE Publications, 108-137.

- Sviz, *Sindikat vzgoje, izobraževanja, znanosti in kulture Slovenije*. (b.d.). Pridobljeno 22.9. 2019 s <https://www.sviz.si/objavljene-spremembe-zakona-o-vrtcih/>.
- Takacs, J.& Kuhar, R. (2011). *Doing families. Gay and lesbian family practices*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR) (2004) Ur. L RS, št. 69/04.
- *Transakcija* (b.d.) Pridobljeno 1.1.2020 s <https://transakcija.si>.
- Tuš Špilak, N., (2010). Obravnavanje istospolnih družin v slovenskih vrtcih. *Socialno delo* 49, 5-6. Pridobljeno 14.1. 2020 s https://www.revija-socialnodelo.si/mma/Obravnavanje_URN_NBN_SI_DOC-7GRZ9NVA.pdf/2019031620145031/
- Tuš Špilak, N., (2014). Heteronormativnost vzgojnega procesa: obravnavanje istospolnih družin v vrtcih v Sloveniji (Doktorska disertacija). Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- *Univerzitetna psihiatrična klinika Ljubljana* (b.d.) Pridobljeno 1.1.2020 s <https://www.psih-klinika.si/strokovne-enote/center-za-mentalno-zdravje/ambulanta-za-spolno-zdravje/>
- Wakounig, V. (2004). Skriti kurikulum – senca javnega kurikuluma. V Resman M. (ur.), *Sodobna pedagogika: Skriti kurikulum* (str. 6-12). Ljubljana: Zveza društev pedagoških delavcev Slovenije v Ljubljani.
- Zakon o izvajanju rejniške dejavnosti (ZIRD-B) (2019). Ur. l. RS 22/19.
- *Zakon o partnerski zvezi* (ZPZ) (2017). Ur. l. RS 33/16.
- Zakon o ratifikaciji Konvencije o varstvu otrok in sodelovanju pri meddržavnih posvojitvah (MKVO) (1999). Ur. l. RS 45/1999.
- *Zakon o vrtcih* (ZVrt-UPB2) (2005). Ur. l. RS 100/2005.
- Zalokar Divjak, Z.(2001). *Jaz in ti: Medsebojni odnosi v sodobnem času*. Krško:Gora.
- Zaviršek, D. (2008). Socialno starševstvo kot ključni vidik sodobnih družinskih politik. Ljubljana:Fakulteta za socialno delo.
- Zaviršek, D. & Sobočan, A. M.(2012). *Mavrične družine grejo v šolo: Perspektive otrok, staršev in učiteljic*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Zaviršek, D. (2012a). *Od krvi do skrbi: socialno starševstvo*. Maribor:Artisej.
- Zaviršek, D. (2012b). Notranje in meddržavne posvojitve: od osebnih izkušenj do dobre prakse. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

- Zornik, A., & Mirović K. (1996). Homoseksualnost skozi stereotipe. *Socialno delo*, 35 (2), 137-144

8.1. Viri fotografij

- Slika 1.1: osebni vir
- Slika 1.2 : osebni vir

9. PRILOGI

9.1. Anketni vprašalnik

1. Kakšne oblike družin poznate iz vaše prakse pri delu z otroki ? Več možnih odgovorov)
 - a) Nuklearne (oče, mama in otroci)
 - b) Enostarševske (en starš in otrok)
 - c) Večgeneracijske (otroci, starši, stari starši,...)
 - d) Združene (razvezani odrasli, ponovno poročeni in se združijo v novo družino)
 - e) Mavrične (mama, mama, otrok ali oče, oče, otrok)
 - f) Zvezdne(dve mami, dva očeta, več stari staršev, biološki in nebiološki otroci)
 - g) Štiriperesne družine (so lahko združene, mavrične ali zvezdne)
 - h) Rejniške družine
 - i) Družine s posvojenim otrokom
 - j) Dva ali več odraslih oseb brez otrok
2. Ali se v skupini, v vrtcu, kdaj pogovarjate o družinah?
 - a) Da
 - b) Ne
3. Ko se pogovarjate o družinah, ali omenite tudi istospolne družine?
 - a) Da
 - b) Ne
4. V primeru, da istospolnih družin ne omenjate, kakšen je poglobitni razlog za to?
 - a) S takim primerom se še nisem srečala.
 - b) Prepoved s strani vodstva.
 - c) Bojim se reakcije staršev.
 - d) Sama se ne strinjam z istospolnimi družinami.
 - e) Drugo: _____
5. Če bi ostala slikanica na temo istospolna družina, ali bi jo prebrali v vašem oddelku?
 - a) da
 - b) ne

6. V slovenski jezik sta prevedeni otroški slikanici oziroma knjigi In s Tango smo trije in Sosedje in prijatelji. Ali ste zanju že kdaj slišali ali prebrali?
- a) Da, slikanico sem prebrala.
 - b) Da, za slikanico sem slišala.
 - c) Ne, ju ne poznam.
7. Ali menite, da bi knjižnična zbirka vašega vrtca morala vsebovati ti dve otroški knjigi?
- a) Da
 - b) Ne
8. Ali so v vaš vrtec vključeni otroci iz istospolnih družin?
- a) Da
 - b) Ne
 - c) Ne vem
9. Ali je v vašem oddelku vključen otrok iz istospolne družine?
- a) Da
 - b) Ne
10. Ali ste, v preteklosti, že imeli v vašem oddelku otroka /otroke iz istospolne družine?
- a) Da
 - b) Ne
11. Kakšno je vaše osebno prepričanje do otrok iz istospolne družine?

12. Vsak posameznik ima svoja lastna stališča in prepričanja glede istospolne usmerjenosti. Spodaj označite, kako se strinjate s posamezno trditvijo .

Pri tem velja št. 1 za najmanj, št. 5 pa najbolj podobno vašim stališčem.

1 2 3 4 5

Spolna usmerjenost staršev vpliva na spolno usmerjenost otroka.

Homoseksualnost ni zdrava.

Osebnost sem zelo strpna oseba.

Lezbijke lahko imajo otroke.

Homoseksualne osebe ne želim v svoji bližini.

Istospolne družine niso naravne.

Gej ni primeren starš.

Mavrične družine so takšne kot vse druge, pomembni so odnosi v družini ne spolna usmerjenost.

13. Ali menite, da imate dovolj kompetenc, da lahko otrokom približate pojem mavrične družine?

a) Da

b) Ne

Če ste odgovorili nikalno; kakšna znanja bi potrebovali?

14. Ali bi se udeležili izobraževanj na temo mavrična družina?

a) Da

b) Ne

15. Ali ste kdaj sami poiskali literaturo ali informacije na temo istospolne družine?

a) Da

b) Ne

16. Ali bi delali v vrtcu s certifikatom »LGBT prijazno«?

a) Da

b) Ne

17. Ali so v vašem vrtcu predpisi in navodila za ravnanje v primeru diskriminacije na podlagi spolne diskriminacije?

a) Da

b) Ne

c) Ne vem

18. Ali menite, da vi osebno vzgajate in poučujete otroke v vašem oddelku spoštovanja, človekovih pravic, sprejemanja drugačnosti in strpnosti?

- a) Da
- b) Ne

19. Ali menite, da vaša osebna prepričanja o istospolnih osebah vplivajo na vaše profesionalno delo?

- a) Da
b) Ne

Kako?

20. Ali vi, nezavedno, določite otrokom igro, ki naj bi bila primerna njegovemu spolu? (npr: dečkom ponudite igro z avtomobili, deklicam dojenčke)

- a) Da
b) Ne

21. Imate izkušnje z istospolno usmerjenimi osebami oziroma, imate prijatelji, ki so istospolno usmerjeni?

- a) Da
b) ne

22. Ali bi želeli k temu vprašalniku dodati kakšne svoje misli?

23. Spol: M Ž

24. Delovno mesto:

- a) vzg.
- b) vzg. pred. Otrok - pom. Vzg.

25. Starost:

- a) 18 – 25 let
b) 26 - 35 let

- c) 36 – 45 let
- d) 46 – 55 let
- e) 56 let in več

26. Vrtec, kjer ste zaposleni:

- a) javni
- b) zasebni

27. Lokacija vrtca, kjer ste zaposleni:

- a) Mesto
- b) Primestje
- c) Podeželje

Hvala za sodelovanje.

9.2. Seznam vrtcev

- Vrtec Ciciban,
- Vrtec Črnuče,
- Vrtec Dr. France Prešeren,
- Vrtec Galjevica,
- Vrtec Andresen,
- Vrtec Jarše,
- Vrtec Jelka,
- Vrtec Kolezija,
- Vrtec Ledina,
- Vrtec Miškolin,
- Vrtec Mojca,
- Vrtec Najdihojca,
- Vrtec Otona Župančiča,
- Vrtec Pedenjped,
- Vrtec Pod gradom,
- Vrtec Šentvid,
- Vrtec Trnovo,
- Vrtec Viški gaj,
- Vrtec Vodmat,
- Vrtec Vrhovci,
- Vrtec Zelena jama,
- Vrtec Viški vrtci,
- Montessori inštitut, Zavod za pomoč staršem pri razvoju otrok,
- Vrtec Nazaret,
- Vrtec Pingvin,
- Waldorfski vrtec Mavrica,
- Waldorfska šola Ljubljana – enota Vrtec,
- Uršulinski zavod za vzgojo in izobraževanje in kulturo,
- Vrtec Zvezdica, zasebno varstvo d.o.o.,
- Zasebni vrtec Metulj,

- Zakladnica Montessori,
- Akademija Montessori,
- Mamin vrtec 1, zasebno varstvo in vzgoja,
- Vrtec Volkec,
- G-rega, Zavod za rekreacijo, šport in prosti čas, Zasebni vrtec Zmajček,
- Moj moj vrtec,
- OE Zasebni vrtec Dušni pastir,
- MOnessori vrtec: Cinca Binca,
- Waldorfski zasebni vrtec Lira,
- PE Mini vrtec,
- Otroška igralnica Malina,
- Vesolje Malčkov,
- Modra pikica,
- Montessori sanje,
- Vrtec Vrhnika,
- Vrtec Brezovica,
- Vrtec Kamnik,
- Vrtec Domžale,
- Vrtec Litija,
- Vrtec Logatec,
- Vrtec Škofljica,
- Vrtec Grosuplje,
- Vrtec Trzin,
- Vrtec Ig,
- Vrtec Kranj,
- Vrtec Medvode,
- Vrtec Moravče,
- Vrtec Hrastnik,
- Vrtec Škofja Loka.